

**19. YÜZYILDA OSMANLI TAŞRASINDA KAZA İDARESİ: SANDIKLI
(1867-1908)**

Serpil PİR

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Biray ÇAKMAK

Uşak

Haziran, 2018

**19. YÜZYILDA OSMANLI TAŞRASINDA KAZA İDARESİ: SANDIKLI
(1867-1908)**

Serpil PİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Biray ÇAKMAK

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Haziran, 2018

ÖZET

19. YÜZYILDA OSMANLI TAŞRASINDA KAZA İDARESİ: SANDIKLI

(1867-1908)

Serpil PİR

Tarih Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran, 2018

Danışman: Doç. Dr. Biray ÇAKMAK

Osmanlı Devleti yönetim anlayışını “merkeziyetçilik” üzerine inşa etmiştir. Uzun yıllar boyunca bu anlayışı devam ettirmiştir. XVII. yüzyıldan itibaren başlayan ve daha sonra hızlanarak devam eden devlet yönetimindeki zayıflama, taşra idaresinde kendisini göstermiştir. Bu durum çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir. Yaşanan bu bozulma ve aksamalar, Osmanlı taşra teşkilatında yeniden yapılanmayı kaçınılmaz kılmıştır.

II. Mahmud Dönemi’nde, zayıflayan devlet otoritesini tekrar sağlamak için devletin, çağın gereklerine uygun bir şekilde yapılandırılması yoluna gidilmiştir. Ancak tüm bu çabalar, bu alanda daha geniş bir düzenleme yapılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti, Tanzimat Dönemi’nden itibaren, merkeziyetçi bir taşra idaresini sağlamaya yönelik çalışmalar yapmıştır. Tanzimat ile başlayan çalışmalar, 1864, 1867 ve 1871 nizamnameleri ile daha kapsamlı ve sistemli bir hale gelmiştir.

Bu çalışma, 1867 yılında teşkil edilen ve Hüdavendigâr vilayetinin Karahisar-ı Sahib sancağına bağlanan Sandıklı kazasının 1867-1908 yılları arasında ne şekilde ve kimler tarafından, nasıl idare edildiğini ve Osmanlı Devleti’nin kaza idaresinde merkeziyetçi bir yönetim anlayışını nasıl ve hangi araçlarla kurduğunu ve bu süreçte hangi sorunlarla karşılaştığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Mülkî-İdarî Yapı, Osmanlı Taşra İdaresi, Kaza İdaresi, Sandıklı Kazası, Kaymakamlar.

ABSTRACT

DISRICT GOVERNMENT İN OTTOMAN PROVINCIAL İN THE 19th
CENTRUY: SANDIKLI (1867-1908)

Serpil PİR

Department of History

Institute of Social Sciences Uşak University, June, 2018

Advisor: Assistant Professor Biray ÇAKMAK

The Ottoman State built its notions of government on “centralism”. It maintained this notion for many years. Weakening in the state government which started as from the 17th century and increasingly continued afterwards showed up in the provincial government. This situation brought various problems. These deterioration and disruptions experienced made reorganisation inevitable in the Ottoman provincial organisation.

İn order to re-establish the weakening state authority, the state was reorganized in accordance with the requirements of the time in the reign of Mahmud II. However, all these efforts revealed that it was necessary to make a more extensive reorganisation in this field. The Ottoman State carried out studies in order to establish a centralist provincial government as from Tanzimat. Studies started which started with Tanzimat, became more extensive and systematic with the 1864, 1867 and 1871 regulations.

This study reveals how and by whom the district of Sandıklı established in 1867 and annexed to sanjak of Karahisar-ı Sahib of Hudavendigâr was governed between between 1867-1908, and how and for what purposes the Ottoman State established a centralist governmental notion in the district government and what kinds of and problems are encountered in this period

Keywords: Ottoman State, Civil-Administrative Structure, Ottoman Provincial Administration, District Administration, District of Sandıklı, District Governor.

UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tezli Yüksek Lisans Jüri ve Enstitü Onayı

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Tarih Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı 134006057 No'lu öğrencisi Serpil PİR'in "19. Yüzyılda Osmanlı Taşraında Kaza İdarası: Şanlı (1857-1908)" adlı tezi 11/03/2018 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman	: Doç. Dr. Biray ÇAKMAK	
Üye	: Prof. Dr. Sadiye TUTSAK	
Üye	: Prof. Dr. Yasemin AVCI	
Üye	: Doç. Dr. Mustafa GENÇOĞLU	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Volkan TURAN	

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla başlayan süreçte askerî, idarî, iktisadî vb. birçok alanda köklü değişiklikler yapmıştır. Bu değişim ve dönüşüm, taşra teşkilatında da yaşanmıştır. Bu dönemde taşrada merkezîyetçi bir idare anlayışı oluşturulmaya çalışılmıştır. Çıkarılan nizamnamelerle taşra yönetim birimleri yeniden düzenlenmiş ve ayrıntılı biçimde ortaya konulmuştur.

Osmanlı taşra idaresi bağlamında yapılmış başlıca çalışmalara, İlber Ortaylı, Roderic H. Davison, Musa Çadırcı, Abdulhamit Kırmızı tarafından yapılanlar örnek verilebilir. Bununla birlikte ilgili çalışmaların (Abdülhamit Kırmızı'nınki hariç) daha ziyade Tanzimat'ın 1856'ya kadarki olan ilk evresine odaklandığı da belirtilmelidir.

İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği*, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi* isimli kitaplarında ve çeşitli makalelerinde modernleşme süreci yanında mahallî idarelerde yaşanan değişim ve dönüşümü ana hatlarıyla ele almıştır. Roderic H. Davison ise *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876)* ve *Osmanlı İmparatorluğu Yönetimine Temsil İlkesinin Girmesi* isimli çalışmalarında, taşra idare yapısını ortaya koymuş ve merkezden taşraya bakmıştır. Konuyla ilgili bir başka çalışma da Abdulhamit Kırmızı'nın *Abdülhamit'in Valileri, Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908* başlıklı doktora çalışmasıdır. Bu çalışma, taşra idaresini, vilayet ve vilayetin mülki idarecileri olan valiler bağlamında ele almaktadır. Musa Çadırcı da konuyla ilgili çeşitli çalışmalar yapmıştır. Konuyla ilgili yazdığı kitap ve makaleler önemli çalışmalar arasında yer almaktadır. Ancak Çadırcı'nın çalışmaları daha ziyade 1876 yılına kadar gelmekte ve 1876 yılı sonrası kısmen ele almaktadır. Bu bağlamda 1876-1908 yılları arasında kapsayan çalışmalara duyulan gereksinim kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Tanzimat Dönemi'yle başlayan ve çıkarılan nizamnamelerle nihaî şeklini alan taşra teşkilatının mülkî-idarî yapısı hakkında genel bir resim çizilmektedir. İkinci bölümde bu süreçte yönetim birimi olarak kazanın nasıl bir nitelik kazandığı ve memur hiyerarşisinin nasıl şekillendiği üzerinde durulmaktadır. Üçüncü bölümde 1867 yılında kurulan Hüdavendigâr vilayetinin, Karahisar-ı Sahib sancağına bağlı olan Sandıklı kazasının 1867-1908 yılları arasındaki mülkî-idarî taksimatı ile birtakım talepler ve teşebbüsler sonucunda mülkî-idarî yapıda yaşanan değişim ele alınmaktadır. Ayrıca bu bölümde

kazadaki eşraf varlığı ve kazanın demografik, ziraî, ticarî vb. yapısı ortaya konulmaktadır. Çalışmamızın dördüncü ve son bölümünde Sandıklı kazasının bürokratik gelişim süreci ile kaza yönetimi ele alınmaktadır. Bununla birlikte kaza dâhilinde merkeziyetçi bir yönetim anlayışının nasıl ve hangi araçlarla kurulduğu, merkeziyetçilik bağlamında karşılaşılan zorluklar ve bu zorluklara ne şekilde bir çözüm getirildiği anlatılmaktadır. Belediye teşkilatı çalışma dışında bırakılmıştır.

Çalışmamızda vilayet salnamelerinden yararlanılmıştır. Salmeler, vilayet, sancak, kaza ve nahiye gibi idarî birimlerin mülkî-idarî taksimatı ile bu idarî birimlerin, demografik, ticarî, ziraî yapısını ortaya koyması ve taşra bürokrasisini kronolojik bir sırayla belirleme imkânını vermesi bakımından konumuz açısından öneme sahiptir. Çalışmamızda arşiv kaynaklarından da faydalanılmıştır. Bu çerçevede öncelikle Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan çeşitli tasniflerdeki belgeler taranmıştır. Bunlar içerisinde nitelik ve nicelik bakımından İradeler ve Şûrâ-yı Devlet belgeleri büyük önem taşımaktadır. İradeler, gelişmelerin, olayların nihâî sonuçlarını, Şûrâ-yı Devlet belgeleri de yaşanan idarî-mülkî sorunların ayrıntılarını ortaya koymaktadır. Yine çalışmamızda Dâhiliye Nezareti Mektûbî Kalemî belgeleri ve Bâb-ı Âli Evrak Odası belgelerinden faydalanılmıştır. Bu belgeler İstanbul'un taşra ile yaptığı yazışmaları göstermesi bakımından önemlidir. Tüm bu tarama ve incelemeler ışığında; Sandıklı kazası özelinde Osmanlı Devleti, adem-i merkeziyetçi unsurlarla karşılaşmış mıdır? Karşılaşmış ise bu unsurları nasıl ve hangi araçlarla bertaraf etmiştir? gibi sorular çalışmamızın temel problematiğini oluşturmaktadır.

Son olarak gerek konunun belirlenmesi ve gerekse tez yazım sürecinde her daim destek ve yardımını gördüğüm değerli danışman hocam Doç. Dr. Biray ÇAKMAK'a teşekkürü bir borç bilirim. Arşiv çalışmalarımız sırasında, gösterdikleri nezaket ve yardımlardan dolayı Başbakanlık Osmanlı Arşivi çalışanlarına müteşekkirim. Ayrıca dostum Hicran ÇOLAK'a ve çalışmam süresince desteklerini eksik etmeyen aileme minnettarım.

Serpil PİR

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Serpil PİR

Doğum Yeri ve Tarihi : Yıldırım/BURSA, 03.03.1991

Lisans Öğrenimi :Uşak Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi / Tarih Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi :Uşak Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Tarih Anabilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler : 19. Yüzyılda Osmanlı Taşrasında Kaza İdaresi: Sandıklı (1867-1908), Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Uşak, 2018.

İş Deneyimi

Projeler : Devlet-Toplum İlişkileri Bağlamında Osmanlıda Nefir-i Âmm Uygulaması (17. Yüzyıl sonu ile 19. Yüzyılın İlk Yarısı) isimli ve 114K903 numaralı TÜBİTAK 1001 Projesinde Bursiyer.

İletişim

e-posta adresi : serpil_pir_16@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZGEÇMİŞ.....	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TAŞRADA YENİDEN YAPILANMA SÜRECİ

1.1. 1864 Tuna Vilayeti Nizamnamesi	5
1.2. 1867 Vilayet Nizamnamesi ve Taşrada Düzenlemeler	7
1.3. 1871 İdâre-i Umûmiye-i Vilayet Nizamnamesi.....	8

İKİNCİ BÖLÜM

DEĞİŞİM SÜRECİNDE KAZA İDARESİ

2.1. Kaza Terimi Hakkında	11
2.2. Nizamnamelere Göre Mülkî-İdarî Birim Olarak Kaza.....	12
2.3. Kaza İdaresindeki Görevliler	14
2.3.1. Kaymakam	14
2.3.2. Mal Müdürü	14
2.3.3. Kaza İdare Kâtipleri.....	15
2.3.4. Kaza Emlâk ve Nüfus Memurları	15
2.3.5. Kaza Zaptiye Zâbiti.....	15
2.4. Kaza İdâre Meclisi.....	15

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SANDIKLI KAZASI

3.1. 1867-1908 Yılları Arasında Hüdavendigâr Vilayetinin Mülkî-İdarî Taksimatı.....	17
3.2. Sandıklı Kazasına Bağlı Mülkî Nahiye ve Köyler	20
3.3. Sandıklı Kazası ve Mülkî Nahiyeleri Hakkında Demografik, İktisadî ve Ziraî Bazı Bilgiler	25
3.4. Sandıklı Kazasında Yaşanan Mülkî-İdarî Talepler ve Değişimler.....	31

3.5. Sandıklı Kazasında Mahallî Aktörler: Eşrâf.....	38
--	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SANDIKLI KAZA İDARESİ

4.1. Merkezî İdarenin Taşraya Ulaşma Araçları: Sandıklı Kazasında Telgraf ve Posta Hizmetleri ile Ulaşım Ağı.....	44
4.1.1. Sandıklı Kazası Telgraf ve Posta Hizmetleri.....	44
4.1.2. Karayolları ve Demiryolları Ağı.....	49
4.2. Merkeziyetçi İdarenin Taşradaki Somut Göstergeleri: Sandıklı Kazası Hükümet Konakları ve Hapishaneleri	52
4.3. Sandıklı Kazasında Bürokrasisinin Gelişimi.....	56
4.4. Sandıklı Kazası Kaymakamları	62
4.4.1. Şakir Efendi.....	62
4.4.2. Halil Bey.....	63
4.4.3. Mehmet Arif Efendi.....	63
4.4.4. İsmail Hakkı Efendi.....	64
4.4.5. İbrahim Ethem Efendi	64
4.4.6. Üveys Naili Efendi.....	65
4.4.7. Mustafa Necip Bey	65
4.4.8. İbrahim Hakkı Efendi	67
4.4.9. Ahmet Efendi.....	68
4.4.10. Mehmet Tevfik Efendi.....	69
4.4.11. İsmail Hakkı Efendi.....	69
4.4.12. Mehmet Reşat Bey	70
4.4.13. Mehmet Ali Ulvi Efendi.....	73
4.4.14. Ali Münif Efendi	75
4.4.15. Ali Rıza Efendi	77
4.4.16. Hüseyin Cemil Bey.....	79
4.4.17. Hüseyin Vehbi Efendi.....	80
4.5. Sandıklı Kazasında Diğer Görevliler İle İlgili Yaşanan Şikâyetler ve Sorunlar.....	82
SONUÇ.....	88
EKLER.....	91
KAYNAKÇA.....	105

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.r.	: Adı geçen rapor
a.g.t.	: Adı geçen tez
B	: Receb
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BEO	: Bâb-1 Âli Evrâk Odası
C.	: Cilt
Ca	: Cemâziyelevvel
C	: Cemâziyelâhir
Çev.	: Çeviren
DH. İD.	: Dâhiliye Nezâreti İdare
DH. MB. HPS.	: Dâhiliye Nezâreti Mebânî-i Emîriye ve Hapishâneler Müdîriyeti
DH. MB. HPS. M.	: Dâhiliye Nezâreti Mebânî-i Emîriye ve Hapishâneler Müdîriyeti Belgeleri, Mütferrik
DH. MKT.	: Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi
DH. TMIK.	: Dâhiliye Nezâreti Tesrî-i Mu'âmelât ve Islahât Komisyonu
H.	: Hicrî
L	: Şevval
M	: Muharrem

N	: Ramazan
OTAM Merkezi Dergisi	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama
R	: Rebûlâhir
Ra	: Rebûlevvel
S	: Safer
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Ş	: Şaban
ŞD	: Şûrâ-yı Devlet
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Vb.	: Ve benzeri
Y. PRK. AZJ.	: Yıldız, Perâkende Evrâkı, Arzuhal, Jurnal
Y. PRK. ŞD	: Yıldız Perâkende Evrâkı, Şûrâ-yı Devlet Marûzâtı
Z	: Zi'l-hicce
Za	:Zi'l-Ka'ade

GİRİŞ

Uzun yıllar varlığını sürdüren Osmanlı Devleti, kendine özgü bir idarî teşkilatlanma biçimine sahipti. Klasik dönem Osmanlı Devleti'nde taşra idaresi, aşağıdan yukarıya köy (karye), nahiye, kaza, sancak (liva) ve eyalet şeklinde teşkilatlanmıştı. Kendisine bağlı köylerle birlikte nahiyelerin birleşmesiyle kazalar meydana gelmekteydi. Kazaların birleşmesiyle sancaklar, sancakların birleşmesinden ise eyaletler ortaya çıkmıştı.¹ Yeni fetihlerden hemen sonra kurulan eyaletlerin yönetimi "Geniş askerî yetkilere sahip kumandan" anlamında da kullanılan, askerî ve idarî amir olan "beylerbeyi" denilen yönetici tarafından yürütülmekteydi.² Osmanlı taşra teşkilatının temel idarî birimini teşkil eden sancaklar ise "sancakbeyi" kontrolündeydi.³ Beylerbeyi'nin sancakbeyi üzerinde denetimi bulunmaktaydı. Beylerbeyi, aynı zamanda eyalet dâhilindeki sancaklardaki tımarlı sipahilerin hem yöneticisi, hem komutanı konumundaydı. Sancakların alt birimlerini oluşturan kazalarda hükümet merkezinden atanan ve devletin, aynı zamanda halkın temsilcisi durumunda olan kadılar bulunurdu.⁴ Kazaların alt basamağı olan coğrafi ve idarî manada küçük veya büyük bir çevreyi ve bölgeyi, bazen de çok geniş bir mıntıkeyi ifade eden nahiyelerin⁵ başında yönetici olarak kadı naibi bulunmaktaydı.⁶ Köyler ise ister tımar rejimine, ister malikâne sistemine bağlı olsun başlarındaki sipahi, voyvoda, kethüda gibi memurların yönetimindeydi.⁷ Klasik dönemde Osmanlı Devleti'nin taşrada teşkilatlanma biçimi kısaca bu şekilde tezahür etmekteydi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun XVII. yüzyılı, gerek hükümet idaresi ve gerekse toplumun dirlik ve düzenliliğini şekillendiren faktörler bakımından, devlette klasik-kuralcı idare şeklinin ortadan kalkmış olduğu yeni bir dönemdi.⁸ Bu yüzyıldan

¹ Yusuf Halaçoğlu, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı** (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), s. 73.

² Mehmet İspirli, "Beylerbeyi", **TDVİA**, C. 6, (İstanbul: 1992), s. 69.

³ Musa Çadircı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, (Üçüncü baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), s. 10.

⁴ Nejat Göyünç, "Osmanlı Devletinde Taşra Teşkilatı (Tanzimat'a Kadar)", **Osmanlı**, C. VI, (İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 2000), s. 86.

⁵ M. Tayyib Gökbilgin, "Nahiye", **İslam Ansiklopedisi**, C. 9, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964), s. 37.

⁶ İlber Ortaylı, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 1, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), s. 238.

⁷ Mustafa Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 2. 1, (2011), s. 31.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Akdağ, "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi", **Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 4, S. 6, (1996), s. 112.

itibaren tımar sisteminin bozulup iltizam sistemine geçilmesi, taşrada bazı değişimleri beraberinde getirmişti. Sistemde meydana gelen bozulmayla eyalet yöneticileri olan valiler, kapılarına çeşitli isimlerle zikredilen askerler almışlardı. Bu bağlamda valiler giderek merkezden bağımsız hareket etmeye başlamışlardı. Ayrıca bu durum valilerin fiili olarak sancak beylerinin işlerine müdahale etmelerine neden olmuştu.⁹ Yine bu dönemde vezir rütbesini almış kişilerin çoğalması, bu kişilere uygun görev bulunamaması problemini oluşturmuştu. Boş eyalet bulunamadığı için ataması yapılamayan valilere, duruma göre değişen birkaç sancağın geliri “arpalık” olarak verilmeye başlamıştı. Bu valiler genellikle görev yerlerine gitmeyerek, sancaklara vekillerini göndermişlerdir.¹⁰ Arpalık olarak verilen sancaklarda görev alan mütesellimler, o sancağın güçlü yerli ailelerinden gelen kimselerdi. Bu bakımdan merkeze karşı eyaletlerde yeni bir idareci sınıf ortaya çıkmıştı. Bu sistem XVIII. yüzyılda iyice yerleşmiş, birçok sancak mütesellimler tarafından idare edilmeye başlanmıştı.¹¹

III. Selim (1789-1807) tahta çıktığında ülke her bakımdan bir karışıklık içindeydi. Bu durum taşrada da aynı şekildeydi. Merkezî otoritenin zayıflamasıyla boşluğu dolduran yerel güçler kurumsallaşmış durumdaydılar. III. Selim, bunun farkında olarak kendinden önceki padişahların aksine daha kalıcı ve köklü reformlar yapmaya çalışmıştı.¹² Önceliği askerî alana vermiş olsa da devlet teşkilatı, maliye, ulaşım, iâşe ve sosyal alanda da bir takım düzenlemelere gitmiştir.¹³ Ancak bu girişimler, yeniçeriler ve ulema başta olmak üzere değişime karşı olan kesimlerin etkisiyle sekteye uğramıştı. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise merkez ve taşra teşkilatındaki düzensizlikler artarak devam etmiştir. Merkeziyetçilik anlayışı büyük dönüşümlere uğramış, merkez ve taşra arasında kurulan denge bozulmuştur. Bu dönemde merkezî otorite giderek güç ve yetki kaybetmiştir.¹⁴

⁹ Gençoğlu, **a.g.m.**, s. 30.

¹⁰ Çadırcı, **a.g.e.**, s. 11.

¹¹ Yaşar Yücel, “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i merkeziyet) Dair Gözlemler”, **Belleten**, C. XXXVIII, S. 152, (Ekim 1974), s. 695.

¹² Sadık Fatih Torun, “Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Türkiye’de Kaza Yönetimi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi, Ankara, 2005), s. 11.

¹³ Mehmet Ali Ünal, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, (Dokuzuncu baskı. Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, 2010), s. 71.

¹⁴ Yasemin Avcı, **Bir Osmanlı Kentinde Tanzimat Reformları ve Kentsel Dönüşüm: Denizli (1839-1908)**, (Birinci baskı. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010), s. 52.

Merkeziyetçi devlet anlayışının en önemli mimarı II. Mahmud idi. 1808’de tahta çıkan padişah, ilk iş olarak ayanın nüfuzunu kırmayı amaçlamıştır.¹⁵ Bu dönemde ayanların yüzyıllardır ele geçirdikleri ayrıcalıklarının önemli bir bölümü ellerinden alınmıştır. Yerel yönetim hizmetlerinin merkezin maaşlı memurları eliyle yürütülmesi kararlaştırılmış, bu amaçla 1830’da iltizam sistemi kaldırılmış, merkez kendi vergi toplama memurları olan muhassıllarını görevlendirmiştir.¹⁶ İkinci olarak 1826 yılında çıkan bir fermanla yenilikçi düşünceyle bağdaşamayan Yeniçeri Ocağı ortadan kaldırılmış, aynı ferman ile Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye adında yeni bir ordu kurulmuştur.¹⁷ II. Mahmud Dönemi’nde özellikle Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasından sonra devlet otoritesi gözle görülür biçimde yeniden kurulmuştur.¹⁸ Bu dönemde Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye’nin başarılı subaylarından bir kısmı, eyaletlerde Redif teşkilatı kurulduktan sonra, “müşir” unvanı ile vali olarak görevlendirilmiş, bunlar hem askerî, hem de malî işleri kontrol ederek bir arada yürütmüşlerdir. Bu durum ayan kökenli olan valileri zayıflatmıştır.¹⁹ II. Mahmud Dönemi’nde ayrıca Evkaf Nezareti kurularak, vakıfların büyük bir kısmı merkezileştirilmeye çalışılmıştır. Vakıflardaki görevlilerin maaşları devlet tarafından verilmeye başlanmış ve böylece iktidar üzerinde etkide bulunan ulema, kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.²⁰ Bu dönemde yapılan diğer bir düzenleme 1829’da muhtarlık

¹⁵ Osmanlı Devleti’nde ayanlık ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Akdağ, “Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri”, **Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 8, S. 14, (1963), s. 51-61. Ayrıca bkz. Özer Ergenç, “Osmanlı Klasik Dönemindeki “Eşraf” ve A’yan” Üzerine Bazı Bilgiler”, **Osmanlı Araştırmaları III**, (İstanbul: 1982), s. 105-118.

¹⁶ Metin Heper, “19. yy’ da Osmanlı Bürokrasisi”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 1, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), s. 246.

¹⁷ Yeniçeri Ocağı, I. Murat zamanında kurulmuştu. XVII. yy’dan itibaren ocak yapısında ve düzeninde bozulmalar meydana geldi. Öyle ki Yeniçeriler sürekli isyan ediyor ve asıl amaçlarından saparak siyasete müdahalede bulunuyorlardı. Bu dönemde savaşlar başarısızlıkla sonuçlanıyor ve toprak kayıpları oluyordu. Bu ve benzeri sebepler ocağın kaldırılmasını gerekli kıldı. Yeniçeri Ocağı’nın düzeninde meydana gelen bozulmalarla ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Akdağ, “Yeniçeri Ocak Nizamının Bozulması”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 5, S. 3, (1947), s. 291-313. Ocağın kaldırılması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hamiyet Sezer, “Yeniçeri Ocağının Kaldırılışının Taşradaki Yansıması (1826-1827)”, **Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 19, S. 30, (1997), s. 216-220. Ayrıca bkz. Mehmet Ali Beyhan, “Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler “Vak’a-yı Hayriyye””, **Osmanlı**, C. 7, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), s. 259-270.

¹⁸ Stefan Yerasimos, “Tanzimat’ın Kent Reformları Üzerine”, **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, (Ed. Halil İnalıcı, Mehmet Seyitdanlıoğlu), (Altıncı baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), s. 510.

¹⁹ Musa Çadircı, **a.g.e.**, s. 17.

²⁰ Biray Çakmak, “Geç Dönem Osmanlı Taşra Toplumunda Eşrafın Mahallî İşlevleri Üzerine: Uşaklı Tîrîdzâde Mehmed Paşa”, **Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)**, S. 13, (Bahar 2011), s. 5.

teşkilatının kurulmasıdır.²¹ Günümüze kadar varlığını sürdüren bu kurum, taşra idaresinde önemli bir boşluğu doldurmuştur.²² Merkeziyetçi bir devlet anlayışı oluşturma yolunda tüm bunlar yaşanırken II. Mahmud Dönemi'nde nüfuzu zayıflamasına rağmen, ayan adı verilen yerel güçler varlıklarını devam ettirmişlerdir.

II. Abdülhamid Dönemi'nde de merkeziyetçi bir idare anlayışını sağlamaya yönelik uygulamalar sürdürülmüştür. Bu dönemde mahallî meclislere aza olarak genelde eşraftan kişiler seçilerek, bu kişilerden faydalanılma yoluna gidilmiştir. Ayrıca, devlet memurları yanında, eşraf, yaptığı çeşitli hizmetlerden dolayı çeşitli nişanlarla, madalyalarla ve rütbelerle taltif edilmiştir. Bu uygulamaların temeldeki amacı eşraf ve ayan adı verilen zümreyi, oluşturulan merkeziyetçi yapıyla bütünleştirmeye çalışmaktır.²³ Ancak zaman zaman eşraf bu anlayışı barındıran uygulamaların karşısında yer almaya devam etmiştir.

Kısacası 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle başlayan süreçte Osmanlı Devleti, yeni bir evreye girmiştir. Devlet anlayışında ve yönetim ilkelerinde modernleşmenin temelleri atılmıştır. Taşradaki bu modernleşme süreci çıkarılan nizamnamelerle nihaî şeklini alarak, daha esaslı bir hale gelmiştir. Böylelikle taşrada yeniden merkeziyetçiliğin esas olduğu bir idarî yapı tesis edilmeye çalışılmıştır.

²¹ Muhtarlık teşkilatının kurulmasıyla ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Musa Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", **Bellekten**, C. XXXIV, S. 135, (Temmuz 1970), s. 409-420.

²² II. Mahmud, bu vesileyle ayanlığa da çekidüzen vermek istemiştir. Kurumu bütünüyle birden bire kaldırmanın boşluk yaratacağı düşünüldüğünden, 1826'dan hemen sonra sancak merkezlerinde "Sandık Eminliği" oluşturulmuş, ayanın bazı görevleri bu kuruma verilmiştir. Daha sonra 1829'da İstanbul mahallelerinde muhtarlık örgütü kurulmuş, 1833'te ise bütün köy ve mahallelerde muhtarlık işlerlik kazanmıştır. Böylece ayanın görevi kendiliğinden son bulmuştur. Boşta kalan bu kişilere Redif askeri teşkilatında görev verilmiştir. (Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)", **Bellekten**, C. LI, S. 201, (Aralık 1987), s. 1238.

²³ Biray Çakmak, "Osmanlı Taşrasında Yönetmek ve Yönetilmek: Devlet, Eşraf ve Muhalefet (1876-1908) / Batı Anadolu Kazaları Örneğinde Bir İdari Tarih Tahlili", (111K 286 Numaralı TÜBİTAK 1001 Projesi Sonuç Raporu, 2015), s. 3.

BİRİNCİ BÖLÜM

TAŞRADADA YENİDEN YAPILANMA SÜRECİ

1.1. 1864 Tuna Vilayeti Nizamnamesi

Tanzimat'ın ilanının ardından hem merkezî yönetiminde, hem taşra teşkilatında birtakım reformlar ve düzenlemeler yapılmıştı. Bu bağlamda çıkarılan talimatname ve nizamnameler taşradaki sorunların çözümünde yeterli olmamıştı. Osmanlı taşra bürokrasisinde yaşanan düzensizlikler ve aksamalar karışıklıkları beraberinde getirmekteydi. Bu süreçte özellikle Balkanlar, Suriye ve Lübnan'da karışıklıklar ve ayaklanmalar meydana gelmişti. Cebel-i Lübnan örneğinde olduğu gibi²⁴ Bâb-ı Âlî bürokratları, özellikle Balkan vilayetlerinde acil bir idarî reforma gitmedikleri takdirde dış müdahalenin artması söz konusuydu.²⁵ Bu gibi olayların yaşanmaması için taşra yönetiminde köklü ve kapsamlı bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur. Bundan dolayı 1863 yılı sonlarına doğru Âli ve Fuat Paşalar, taşra yönetiminde bir şeyler yapmanın zamanının geldiğini düşünüyorlardı.²⁶ Bunun için aralarında Mithat Paşa'nın da bulunduğu bir komisyon oluşturuldu. Fransızların departman yönetmeliklerine ya da onların özetine başvurarak, daha sonra Heyet-i Vükelâ'nın tümü tarafından onaylanan ve 8 Kasım 1864 tarihli iradeyle yürürlüğe giren yeni kanunu hazırladılar.²⁷ Tarihe Tuna Vilayeti Nizamnamesi olarak geçen nizamname, aslında bütün imparatorlukta uygulanmak amacıyla hazırlanmıştı. Ancak Bâb-ı Âlî, bu hususta tedbirli hareket ederek, nizamnameyi bir ön uygulama alanında tecrübe etmek istemiştir.²⁸ Bu bağlamda 1864'te Silistre, Vidin ve Niş eyaletlerinden bir vilayet oluşturuldu ve Tuna vilayeti ismi verildi. Tuna vilayeti, İmparatorluğu bir

²⁴ Lübnan'da 1845'li yıllardan itibaren, Dürzîler ve Marunîler arasında çatışma bulunmaktaydı. Bu olay kısa bir süre sonra uluslararası bir boyut kazandı. Avrupa devletleri olayları yatıştırmak için Lübnan'a asker çıkardılar. Osmanlı ülkesinin bir iç sorununa Avrupa fiilen müdahale etmekteydi. Devletler, Osmanlı Devleti'ni de aralarına alarak sükûnetin iadesi için yeni bir statü hazırlamaya giriştiler. İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Prusya ve Osmanlı Devleti'nin temsilcilerinden oluşan Avrupa komisyonu, 9 Haziran 1861 tarihli Lübnan Nizamnamesi'ni hazırladı. Nizamnameye göre Cebel-i Lübnan Beyrut vilayetinden ayrı bir statüde olacaktı. Buna göre bölgeye Hristiyan bir memur mutasarrıf olarak tayin edilecek, mutasarrıfın yanına her cemaatten birer vekil atanacak ve cemaatleri temsilen ikişer üyeden kurulu merkezî bir meclis bulunacaktı. Cebel-i Lübnan, cemaatlerin temsil esasına dayalı, yarı müstakil bir sancak haline dönüşmüştü. Bkz. İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, (Üçüncü Baskı. Ankara: Cedit Neşriyat, 2008), s. 501). Ayrıca bkz. İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, (İkinci Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), s. 51-53.

²⁵ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, (Kırk beşinci baskı. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), s. 175.

²⁶ İlber Ortaylı, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği**, (Ankara: Hil Yayınları, 1985), s. 52.

²⁷ Roderic H. Davison **Osmanlı İmparatorluğunda Reform 1856-1876**, (Çev. Osman Akınhay), (İkinci baskı. İstanbul: Agora Kitaplığı 2005), s. 153.

²⁸ Gençoğlu, **a.g.m.**, s. 34.

arada tutmak amacıyla tasarlanmış bir sistemin deneneceği anahtar bir bölgeyi temsil ediyordu.²⁹ Vilayetin başına Niş valisi olan Mithat Paşa getirilmişti. Bu ilk uygulamanın Tuna'da başlamasının ardından, ikinci uygulama Bosna vilayeti, üçüncü uygulama Edirne vilayeti, dördüncüsü Halep vilayeti, beşinci Suriye vilayeti, altıncı Trablusgarp, yedinci uygulama bölgesi ise Erzurum vilayeti olmuştur.³⁰

Yeni nizamname ile eyalet sistemi kaldırılarak livanın (sancak) temel idarî birim olduğu vilayet taksimatı kabul edilmiştir.³¹ Nizamnamenin ilk beş maddesi vilayetin livalara, livaların kazalara, kazaların kuraya, yani köylere taksim edildiğini belirtmiştir.³² Vilayetin mülkî, malî, hukukî ve zaptiye işlerinden vali sorumludur. Her sancakta bir liva kaymakamı, kazalarda kaza müdürleri, köylerde ise köy muhtarları yönetici olarak bulunacaktı.³³ Bu yöneticilerin tümü Padişah tarafından ya da merkezden atanan memurlardı. Halk tarafından seçilen ise sadece muhtarlardı. 1864 Nizamnamesi, atanmış memurlar hiyerarşisinin yanı sıra, Tanzimat'ın getirdiği yerel meclisin kapsamını genişleterek anılan yöneticilere bağlı meclisler hiyerarşisi de oluşturmuştur. Buna göre her vilayet, sancak ve kazada yöneticiye bağlı bir meclis-i idarenin kurulması öngörülmüştür.³⁴ Bu meclisler sırasıyla vali, liva kaymakamı ve kaza müdürü başkanlığında olacaktı. Vilayetlerdeki idare meclislerinde, müfettiş-i hükkâm-ı şer'iyeye, defterdar, mektupçu ve hariciye müdürünün yanı sıra ahali tarafından seçilecek üç Müslim ve üç Gayrimüslim üye bulunacaktı. Livalarda kaymakamın maiyetindeki liva idare meclislerinde, kazanın hâkimi, müfti-i belde, Gayrimüslim ahalinin ruhani reisleri, muhasebeci ve tahrirat müdürleri, üç Müslim, üç Gayrimüslim üye olacaktı. Kazalarda da aynı şekilde, kaza müdürü başkanlığındaki idare meclisinde, kaza hâkimi, müfti-i belde, Gayrimüslim ahali ruhanî reisleri, kaza kâtibi ve dört nefer aza olacaktı. Köylerde ise en az üç, en fazla on iki kişiden oluşan ihtiyar meclisleri oluşturulacaktı.³⁵ İdare meclislerinde üyelerin seçimle meclise girmesi, yerel halkın idareye iştirak ettirilme projesine bir

²⁹ Davison, **a.g.e.**, s. 158.

³⁰ Selda Kaya Kılıç, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de İl Yönetimi", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 1995), s. 68.

³¹ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri (III) Tuna Vilayet Nizamnamesi", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C.5, S. 2, (Mart 1996), s. 69.

³² Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu Yerel Yönetim Metinleri**, (Birinci baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010) s. 51-52. Ayrıca bkz. Erkan Tural, "1861 Hersek İsyanı, 1863 Eyalet Teftişleri ve 1864 Vilayet Nizamnamesi", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C.13, S.2, (Nisan 2004), s. 110.

³³ Seyitdanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 52- 61; Tural, **a.g.m.**, s. 110-116.

³⁴ Muzaffer Sencer, "Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat Sonrası Siyasal ve Yönetimsel Gelişmeler", **Amme İdaresi Dergisi**, C. 17, S. 3, (Eylül 1984), s. 54.

³⁵ Seyitdanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 53-63; Tural, **a.g.m.**, s. 111-116.

kanıttı.³⁶ Bu meclisler taşrada idarî, malî, bayındırlık, eğitim, tarım, ticaret vb. konulara ilişkin sorunların görüşülüp karara bağlandığı organlardı.

1864 Tuna Vilayeti Nizamnamesi, Tanzimat'tan sonra taşrada mülkî, idarî ve hukukî düzenlemeler getiren ilk sistemli nizamnamedir. Bu nizamnamenin getirdiği düzenlemeler 1871 tarihli İdare-i Umûmiye-i Vilayet Nizamnamesiyle daha da genişletilerek düzenli hale getirilmiştir.

1.2. 1867 Vilayet Nizamnamesi ve Taşrada Düzenlemeler

1864 tarihli nizamnamenin Bosna, Erzurum ve Şam vilayetlerindeki pilot uygulamasının başarılı olmasından sonra, diğer vilayetlere de tatbik edilmek üzere metinde bir takım değişiklikler yapılmış ve 1867'de Vilayet Nizamnamesi adı altında bütün vilayetleri şamil bir metin ilan edilmiştir.³⁷ 1284 (1867)'de yayın ve ilan edilen nizamname yeni bir metin değildi. 8 Ekim 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi yeniden bütün imparatorluğu kapsamak üzere yayınlanmıştı ve önemli bir değişiklik yoktu. 1864 Nizamnamesi, 22 Ocak 1871 tarihli İdare-i Umûmiye-i Vilayet Nizamnamesine kadar yürürlükte kalmıştır.³⁸ Bu uygulama ile eyaletler, vilayet olarak değiştirilmiştir.³⁹ Buna göre vilayetler livalardan, livalar kazalardan, kazalar ise nahiyeler ve köylerden meydana gelmekteydi. Vilayetler vali, livalar mutasarrıf, kazalar kaymakam, nahiyeler nahiyeler müdürü, köyler de muhtar yönetimindeydi.⁴⁰ 1867 yılındaki uygulama, 1864 statüsünde bazı değişiklikler yapmayı gerektirdi. Bu değişiklikler vilayetteki yönetim organlarının kuruluş biçimi ve yetkilerinden çok, nizamiye mahkemelerinin kuruluşu ve yargı örgütündeki değişikliklerden ileri gelmekteydi.⁴¹ Nizamnamenin çeşitli maddelerinde belirtildiği gibi vilayetlerde davalara bakmakla görevli meclisler dört dereceye ayrılacaktı. Birincisi köylerde bulunan ihtiyar meclisleri idi. Bunlar kişisel hukuk davalarına bakacaktı. İkincisi, kaza merkezlerinde olan dava meclisleridir ki, bunlar köy ihtiyar meclislerinde çözümü mümkün olmayan davalar ile buldukları kasaba ile ilgili hukuk davalarına bakacaklardı. Üçüncüsü ise liva merkezlerinde olan temyiz hukuk meclisleridir. Bu meclislerde kazalardaki dava meclislerinde bakılmayan davalar ile cinayet davalarına

³⁶ Ortaylı, **Tanzimat Devrinde...**, s. 73.

³⁷ Abdulhamit Kırmızı, **Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908**, (Üçüncü baskı. İstanbul: Klasik Yayınları, 2008), s. 28.

³⁸ Ortaylı, **Tanzimat Devrinde...**, s. 61-63.

³⁹ "Memâlik-i mahrûse-i şâhânenin kıta'ât-ı müte'addidesi livâların münâsebâtına göre devâ'ir-i müt'addide'ye taksim ile her dâire vilâyet ismiyle yâd olunacaktır." Bkz. 1867 Vilâyet Nizâmnamesi, Düstûr I. Tertîb, C. I, (Matbaa-i Âmire, 1289), s. 608.

⁴⁰ 1867 tarihli Vilâyet Nizâmnamesi, Düstûr, I. Tertîb, C. I, (Matbaa-i Âmire, 1289), s. 608-625.

⁴¹ Ortaylı, **Tanzimat Devrinde...**, s. 63.

bakılacaktı. Dördüncüsü, vilayet merkezlerinde bulunan temyiz-i hukuk vilayet meclisleridir. Bu meclisler hukuk davalarına, büyük davalara, cinayet davalarına bakacaktı.⁴²

1867 yılında yayınlanan nizamname, yapılan çeşitli düzenlemelerin tüm ülke genelinde yaygınlaştırılması gerektiğini belirtmekteydi. Ancak, vilayet mevzuatına temel teşkil edecek kanun 1867'deki bu düzenlemelerle nihaî şekline kavuşmamıştı. Özellikle 1868'deki Girit Nizamnamesi ile sonuçlanan Girit isyanından sonra, 1867 Nizamnamesinde değişiklik yapma ihtiyacı hâsıl olmuştur.⁴³ Sonuç olarak eksiklikler 1871 yılında İdare-i Umûmiye-i Vilayet Nizamnamesi ile giderilmiştir.

1.3. 1871 İdâre-i Umûmiye-i Vilayet Nizamnamesi

Merkezî bir idare tarzını daha gelişmiş ve uygulanabilir bir hale getiren İdare-i Umûmiye-i Vilayet Nizamnamesi 22 Ocak 1871 tarihinde yayınlanmıştır.⁴⁴ Buna göre vilayetler livalara, livalar kazalara, kazalar nahiyelere, nahiyeler köylere ayrılmıştır.⁴⁵ Vilayetin mülkî-ıdarî yöneticisi vali, livanın mutasarrıf, kazanın kaymakam, nahiyenin nahiye müdürü ve en küçük idarî birim olan köylerin yöneticisi muhtar olarak belirtilmiştir.⁴⁶ 1864 Nizamnamesindeki merkeziyetçi eğilim, Ocak 1871 tarihli İdare-i Umûmiye-i Vilayet Nizamnamesinde daha belirgindi. 1871 statüsü vilayet idaresinde iş bölümünü arttırmakla beraber, yürütme alanında merkezî hükümetin kontrolünü daha da arttırmaktaydı.⁴⁷ 1864 Nizamnamesinde idarî bir birim olarak nahiye ile ilgili herhangi bir hüküm yer almamıştı. Nahiye yönetimine dair düzenlemeler 1871 Nizamnamesi ile yapıldı. Nizamname, her kazanın idarî dairesi dâhilinde yer alan köy ve çiftlikleri, yakınlık ve ilişkilerine göre bir veya daha fazla daireye taksim etmiş ve bu daireleri nahiye olarak tanımlayarak idarî hiyerarşiye yeni bir birim eklemiştir. Her nahiyenin bir idarî merkezi olacak ve nahiye, bu merkezden idare edilecekti. Bu idarî merkez, nahiyeye bağlı köylere en yakın olan münasip bir noktada bulunacaktı. Ayrıca nahiyenin kurulabilmesi için idare merkezi içerisindeki köy ve çiftliklerde en az beş

⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya Kılıç, **a.g.t.**, s. 81-83.

⁴³ Kırmızı, **a.g.e.**, s. 29.

⁴⁴ 29 Şevvâl 1287/9 Kânûn-ı sâni 1286/22 Ocak 1871 tarihli İdare-i Umûmiye-i Vilâyât Nizâmnamesi, Düstûr, I. Tertîb, C. I, (Matbaa-ı Âmire, 1289), s. 625-651.

⁴⁵ Nizamnamenin 1. maddesi için bkz. 29 Şevvâl 1287/9 Kânûn-ı sâni 1286/22 Ocak 1871 tarihli İdare-i Umûmiye-i Vilâyât Nizâmnamesi, Düstûr, I. Tertîb, C. I, (Matbaa-ı Âmire, 1289), s. 625.

⁴⁶ Nizamnamenin 3. maddesi için bkz. 29 Şevvâl 1287/9 Kânûn-ı sâni 1286/22 Ocak 1871 tarihli İdare-i Umûmiye-i Vilâyât Nizâmnamesi, Düstûr, I. Tertîb, C. I, (Matbaa-ı Âmire, 1289), s. 625.

⁴⁷ Ortaylı, **Tanzimat Devrinde...**, s. 63.

yüz erkek nüfusu bulunması gerekiyordu.⁴⁸ Nahiye bir müdürün sorumluluğundaydı ve nahiye müdürünün, kendine bağlı bölgedeki köylerin ihtiyar meclislerinden gelen temsilcilerin oluşturduğu kendi idare meclisi vardı.⁴⁹ Nahiye müdürünün hukuken herhangi bir mahkûmiyet ve mahrumiyetinin olmaması, kötü isimle tanınır olmaması ve 25 yaşını geçmiş olması gerekirdi.⁵⁰ Vali tarafından atanan nahiye müdürü, başta kaymakam olmak üzere vilayetin üst yönetim organlarına karşı nahiyenin mülkî amiri olarak sorumluydu.⁵¹ Valilerin yanında bir muavinin bulunması ilk kez bu nizamnamede belirtilmiştir.⁵² 1871 statüsü, gerçekte pek pratik olmayan ve uygulanmayan merkez liva mutasarrıf ve kaymakamlıklarını kaldırmıştır.⁵³ Yine belediye örgütünün kuruluşu ve görevleri ayrıntılı bir şekilde nizamnamede ele alınmıştır.⁵⁴ Bu nizamnamenin bir diğer farkı da başında “*Mehâkîm-i Nizâmiye için nizâm-nâme-i mahsûs va'z ve te'sîs edilmiş olduğundan işbu nizâm-nâme idâre-i mehâkîmden bahsetmeyip, yalnız memurin-i icrâiye ve mecâlîs-i idâre ve belediye ve nevâhi idarelerinin vezâifini tayin eder*”⁵⁵ denilmesidir. Bundan dolayı nizamnamede mahkeme idaresinden bahsedilmemiştir.

1871 Nizamnamesiyle Rumeli’de 10 vilayet, 44 sancak, Anadolu’da 16 vilayet ve 74 sancak, Afrika’da 1 vilayet ve 5 sancak yeni düzene göre örgütlenmiştir.⁵⁶ Böylece Osmanlı Devleti idarî bakımdan 27 vilayet, 123 sancağa taksim edilmiştir.

1871 İdare-i Umûmiye-i Vilayet Nizamnamesi, kendisinden önceki nizamnamelerin eksik yönlerini gideren tamamlayıcı bir nitelik göstermektedir. Bu

⁴⁸ Nizamnamenin 50., 51. ve 52. maddeleri için bkz. 29 Şevvâl 1287/9 Kânûn-ı sâni 1286/22 Ocak 1871 tarihli İdâre-i Umûmiye-i Vilâyât Nizâm-nâmesi, Düstûr, I. Tertîb, C. I, (Matbaa-ı Âmire, 1289), s. 636.

⁴⁹ Davison, **a.g.e.**, s. 166.

⁵⁰ Nizamnamenin 55. maddesi için bkz. 29 Şevvâl 1287/9 Kânûn-ı sâni 1286/22 Ocak 1871 tarihli İdâre-i Umûmiye-i Vilâyât Nizâm-nâmesi, Düstûr, I. Tertîb, C. I, (Matbaa-ı Âmire, 1289), s. 637.

⁵¹ Sencer, **a.g.m.**, s. 55.

⁵² “Vâlinin gıyâbında vâli mu’âvini ve vâli mu’âvini mevcûd değilse me’mûrîn-i merkeziyye-i vilâyetten vâlinin münâsib göreceği zât vilâyete vekâlet eder”. Bkz. 29 Şevvâl 1287/9 Kânûn-ı sâni 1286/22 Ocak 1871 tarihli İdâre-i Umûmiye-i Vilâyât Nizâm-nâmesi, Düstûr, I. Tertîb, C. I, (Matbaa-ı Âmire, 1289), s. 626.

⁵³ Ortaylı **Tanzimat Devrinde**..., s. 64.

⁵⁴ Bu durum nizamnamenin 111-129. maddelerinde belirtilmiştir. Bkz. 29 Şevvâl 1287/9 Kânûn-ı sâni 1286/22 Ocak 1871 tarihli İdâre-i Umûmiye-i Vilâyât Nizâm-nâmesi, Düstûr, I. Tertîb, C. I, (Matbaa-ı Âmire, 1289), s. 648-651.

⁵⁵ 29 Şevvâl 1287/9 Kânûn-ı sâni 1286/22 Ocak 1871 tarihli İdâre-i Umûmiye-i Vilâyât Nizâm-nâmesi, Düstûr, I. Tertîb, C. I, (Matbaa-ı Âmire, 1289), s. 625.

⁵⁶ Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve...**, s. 498. Ayrıca bkz. Ortaylı, **Tanzimat Devrinde**..., s. 63.

bakımdan Türk idare tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Nizamname, 1913 yılında hazırlanan geçici teşkilat kanununa kadar yürürlükte kalmıştır.⁵⁷

⁵⁷ Ortaylı, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e...**, s. 61.

İKİNCİ BÖLÜM

DEĞİŞİM SÜRECİNDE KAZA İDARESİ

2.1. Kaza Terimi Hakkında

Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresi altındaki yerler, Türk-İslam geleneğine bağlı olarak aşağıdan yukarı doğru köy, nahiye, kaza, sancak ve beylerbeylik şeklinde idarî, askerî bir taksimata tabi olmuştur.⁵⁸ Bu taksimata uygun olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda temel idarî birim olan sancak, nahiye denilen askerî-idarî ve kaza denilen kazaî-idarî birimlere ayrılmıştı.⁵⁹ Bugünkü idarî teşkilatta ilçenin karşılığı olan kaza, Osmanlılar'da hem kadının idare bölgesini, hem de bu bölgeyi tanımlayan coğrafi bir terim özelliği göstermekteydi.⁶⁰ Kaza idaresinin başı olan kadıların görev ve yetkileri oldukça genişti. Bunlar hukukî, askerî, beledî ve örfî olarak ifade edilebilir. Hukukî açıdan kadı, şer'î mahkemenin reisidir.⁶¹ Her türlü anlaşmazlıklar kadının başkanlık ettiği bu mahkemelerde çözüme kavuşturulurdu. İlmiye sınıfının tayin ve azilleri kadının yetki alanındaydı. Bunların yanında yolların açılması ve onarılması, fiyatlarda narh tespiti, emir üzerine bir sancakbeyinin, mukataalarının teftişi, noterlik hizmetleri gibi adlî, idarî, malî denetime ait pek çok görevleri vardı.⁶² Kadının bir diğer görevi ordunun ihtiyaçlarını temin, yol ve konaklama tesislerini önceden kontrol ve bilhassa toplanan vergilerin orduya serian yetiştirilmesiydi.⁶³ Kadıların görevli olarak atandıkları bölgenin hepsine birden aynı anda bakması mümkün değildi. Bundan dolayı kadı, kaza dairesi kapsamındaki nahiyelerin başına birer vekil tayin ederdi. Bu vekile naip denilmekteydi. Naipler, kendi bölgesi dâhilinde kadının fonksiyonlarını üstlenirdi.⁶⁴ Yani naiplerin görevleri, kadı adına onun görevlerini ifâ etmektir. Davalara bakmak, gerektiğinde keşfe çıkmak, görevlerinin başında gelmekteydi.⁶⁵ Ancak yetki ve denetim üstünlüğü kadıda bulunmaktaydı.

⁵⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. I, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), s. 503.

⁵⁹ Abdülatif Armağan, "XVI. Yüzyılda Teke Sancağının İdarî Taksimatı ve Kır İskân Merkezleri", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C. 8, S. 3, (Eylül 2011), s. 153.

⁶⁰ Tuncer Baykara, "Kaza", **TDVİA**, C. 25, (İstanbul: 2002), s. 119.

⁶¹ Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı Devletinde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı", **Osmanlı**, C. VI, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), s. 119.

⁶² Göyünç, **a.g.m.**, s. 86.

⁶³ İlber Ortaylı, **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devlet'inde Kadı**, (Dördüncü baskı. İstanbul: Kronik Kitap, 2017), s. 56.

⁶⁴ Ekrem Buğra Ekinci, "Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri", **Türkler**, C. 13, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s. 771. Ayrıca bkz. Torun, **a.g.t.**, s. 40.

⁶⁵ Ortaylı, **Hukuk ve İdare Adamı Olarak...**, s. 45.

Osmanlı klasik düzeninde kazalar, imparatorluğun kuruluşundan Tanzimat'a kadar geçen dönemdeki yapısı ve işleyişi değişen bir karaktere sahip olmuştur. Önceleri idarî-adli yönü ön plana çıkan kazalar, taşrada düzenin bozulmasıyla adli yönü ağır basan bir nitelik kazanmıştır.⁶⁶ Kazalar mülkî-idarî olarak fonksiyonlarını ise vilayet nizamnameleriyle kazanmıştır.

2.2. Nizamnamelere Göre Mülkî-İdarî Birim Olarak Kaza

1864 Nizamnamesine göre vilayetler livalara (sancak), livalar kazalara, kazalar kuraya, yani köylere taksim edilmişti. Bu ayrıma göre mülkî-idarî birim olarak kazalar livaların bir alt basamağını oluşturmaktaydı.⁶⁷ Nizamnamede her kazaya umur-ı mülkiyeye, maliyeye ve zaptiyeye bakmak üzere devlet tarafından bir kaza müdürü atanacaktı. Kaza müdürünün birinci derece sorumlu olduğu kişi, liva kaymakamı olacaktı. Kaza müdürü hem devlet, vilayet ve liva tarafından verilen emirleri yerine getirmekle, hem kaza sınırları içerisindeki işleri yapmakla sorumlu olacaktı. Kazanın malî işleri, yani devlet gelirlerinin toplanıp liva merkezlerine gönderilmesi ve belirli giderlerinin itâsı müdürlerin görevleri arasındaydı. Kazanın hesap işleri ile ilgili konularında müdürlere yardımcı olmak üzere bir veya icabına göre iki kaza kâtibi olacaktı. Kaza müdürünün başkanlığında kazada bir idare meclisi oluşturulacak ve bu meclis kaza hâkimi, müftü, kaza kâtibi ve Gayrimüslimlerin ruhani reisleri ve dört üyeden oluşacaktı. Dört azanın ikisi Müslim, ikisi Gayrimüslim olacak ve bunlar nizamnamede seçimlerin anlatıldığı beşinci bölümdeki kurallara göre belirlenecekti. Kaza idare meclisi kazanın mülkiye, maliye, zaptiye, tahsiliye, nafia, tapu ve ziraat ile ilgili işleriyle ilgilenecekti. Bunun yanında hukuk işlerine karışmayacaktı. Meclisin çalışma şekli ve kararlarının icrası bir nizamname ile belirlenecekti. Kazalardaki zaptiye askerinin amiri kaza müdürü idi. Kaza müdürü kaymakamlardan alacağı emirlere ve zaptiye nizamnamesindeki usule göre zaptiye askerlerini istihdam edecekti.⁶⁸ Her kazada bir hâkim olup, bakmakla yükümlü olduğu davaların dışında mahkeme-i şer'iyeye ait olan davalara da bakmakla yükümlü idi. Kaza hâkimi Şeyhülislam'ın seçimiyle tayin olacaktı. Her kazada bir meclis-i deavi oluşturulacak ve bu meclis, kaza hâkiminin maiyetinde

⁶⁶ Torun, **a.g.t.**, s. 38.

⁶⁷ Seyitdanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 51; Tural, **a.g.m.**, s. 110.

⁶⁸ Seyitdanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 60; Tural, **a.g.m.**, s. 115.

olacaktı. Bu mecliste ikisi Müslüman, ikisi Gayrimüslim dört aza olacaktı. Bu azaların seçimi belli kurallara göre yapılacaktı.⁶⁹

1867 Vilayet Nizamnamesi'ne göre vilayetler livalardan, livalar kazalardan, kazalar ise nahiye ve köylerden oluşmaktaydı.⁷⁰ Nizamnamede kaza yine livaların bir alt birimini oluşturmuştur. Tuna Vilayeti Nizamnamesi ile 1867 Vilayet Nizamnamesi, genel olarak aynı içeriğe sahipti. Ancak aralarında bazı farklar bulunmaktaydı. En önemli fark ise Tuna Vilayeti Nizamnamesi'nde livaların mülkî-idarî amiri kaymakam ve kazalarınki ise kaza müdürü olarak belirtilmiştir. 1867 Vilayet Nizamnamesi'nde liva yöneticisi mutasarrıf, kaza yöneticisi ise kaymakam olarak belirtilmiştir.⁷¹ 1867 yılından itibaren kaza merkezlerinde şer'î mahkemeler yanında, hâkimin başkanlığında deavî meclisleri kurulmuştur. Deavî meclislerine, mümeyyiz adıyla Müslim veya Gayrimüslim üç aza seçilirdi. Bu azaların seçimleri, nizamaya uygun olarak gerçekleşecekti.⁷² Deavî meclisleri, şer'iyye ve cemaat mahkemelerinde, cinayet ve ticaret meclislerinde görülmeyen davalar ile cünha ve kabahat derecesindeki hukukî anlaşmazlıklara bakardı. Mecliste görülen davalarla ilgili olarak alınan kararlar, kadı ve üç mümeyyiz tarafından mühürlenmiş mazbata ile kaymakama bildirilirdi. Bunun üzerine kaymakam, yetkisi dâhilindeki kararları icra ve infaz ettirirdi.⁷³

22 Ocak 1871 tarihli İdare-i Umûmiye-i Vilayet Nizamnamesi, kendisinden önceki nizamnamelerde birtakım değişiklikler yaparak taşradaki yönetim birimlerini, memur hiyerarşisini, meclislerin yetkilerini tanımlamış ve düzenli hale getirmiş kapsamlı bir nizamnameydi. Yüz yirmi sekiz madde ve bir madde-i mahsûsadan oluşmaktaydı. Bu nizamname, 1867 Nizamnamesi gibi taşradaki mülkî-idarî yapıyı vilayet, sancak, kaza, nahiye ve köyler şeklinde düzenlemişti. Vilayetler vali, sancaklar mutasarrıf, kazalar kaymakam, nahiyeler müdür ve köyler muhtarlar yönetiminde olacaktı. 1864 Nizamnamesi'nde, kazaya ilhâken idare olunan küçük daireler olarak tanımlanan nahiyelerin idarî yapısı ve işleyişi de bu nizamnamede açıklanmıştır. 1871 Nizamnamesi, nahiyeyi köylerin ya da çiftliklerin birleşimi

⁶⁹ Seyitdanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 60-61; Tural, **a.g.m.**, s. 116.

⁷⁰ 1867 tarihli Vilayet Nizamnamesi, Düstür, I. Tertip, C. I, (Matbaa-ı Âmire, 1289), s. 617-618.

⁷¹ Nizamnamenin 29. ve 43. maddeleri için bkz. 1867 tarihli Vilayet Nizamnamesi, Düstür, I. Tertip, C. I, (Matbaa-ı Âmire, 1289), s. 613-616.

⁷² Nizamnamenin 51. maddesi için bkz. 1867 tarihli Vilayet Nizamnamesi, Düstür, I. Tertip, C. I, (Matbaa-ı Âmire, 1289), s. 617.

⁷³ Çakmak **a.g.r.**, s. 46.

olarak tanımlamış ve böylece yönetim hiyerarşisinde kazayla köy arasında yeni bir idarî birim oluşturmuştur.⁷⁴

Nizamnamede kaza idaresi kırk üç ile kırk dokuzuncu maddeler arasında açıklanırken, kaza idare meclisi doksan ikinci ve doksan üçüncü maddelerde izah edilmiştir. Nizamnamede, kazanın yöneticisi olan kaymakam ile birlikte kazalarda görevli mal müdürü, idare kâtipleri, emlak ve nüfus memurları ile zaptiye heyetinin görevleri de sırasıyla açıklanmıştır.

2.3. Kaza İdaresindeki Görevliler

2.3.1. Kaymakam

Sözlük anlamı, "birinin yerine geçen, yerini tutan, vekil, naib" olan kaymakam⁷⁵ 1867 ve 1871 tarihli vilayet nizamnamelerine göre kazadaki *heyet-i idare* nin başı ve sorumlusu idi. İrade-i seniyye ile tayin edilen kaymakam, kazada, devleti temsil eden en yetkili görevli idi.⁷⁶ Kaymakam kazanın mülkiye, maliye, zaptiye işlerine bakardı.⁷⁷ Birinci derece sorumlu olduğu kişi liva mutasarrıfıydı. Vali ve mutasarrıf tarafından verilen emirleri yerine getirmekle yükümlüydü.⁷⁸ 1871 Vilayet-i Umûmiye Nizamnamesi'nin otuz beş ve otuz altıncı maddelerinde belirtilen mutasarrıfın görevlerini kazada uygulamak kaymakamın görevlerindendi. Ayrıca nahiye müdürlerinin seçilmeleri, nahiye meclislerinin mutasarrıftan izin alınarak, belirli günlerde toplatılması ve nahiyelerin teftişinden de sorumluydu.⁷⁹

2.3.2. Mal Müdürü

Kazadaki mal müdürünün vazifesi, vilayet nizamnamesinin malî konularıyla ilgili hükümlerinin kazaya taalluk eden kısmını icra etmektir. Mal müdürü, liva muhasebecisinin mutasarrıf marifetiyle kaymakama ileteceği tarifnamelere tabi olacaktır.⁸⁰ Bu bağlamda aşar ihaleleri, ihale taksitlerinin tahsili, mal müdürünün en

⁷⁴ Sencer, **a.g.m.** , s. 55.

⁷⁵ Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, (Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1317), s. 1046.

⁷⁶ Çakmak, **a.g.r.** , s. 43.

⁷⁷ Kaymakamın idarî görevi yanında kazanın gelir-giderlerini idare etmek, vergileri tahsil edip, harcanacağı yerleri tespit etmek, bölgede görevli memur ve işçilerin maaşlarını ödemek, ahalinin dirlik ve düzenini sağlamak, bölgede teftiş gezileri düzenleyerek, şikâyet konusu olan meseleleri tahkik etmek, eşkıyalığın ve münferit suçların önlenmesi ile muhakeme ve cezalandırma işlemlerinin yürütülmesi gibi birçok görevi vardı. Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Güneş, **Osmanlı Taşra İdaresinin Değişim Sürecinde Kaymakamlık Kurumu (1842-1871)**, (Yayımlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2013), s. 143-191.

⁷⁸ 1867 tarihli Vilayet Nizamnamesi, Düstûr, I. Tertip, C. I, (Matbaa-ı Âmire, 1289), s. 616.

⁷⁹ 29 Şevvâl 1287/9 Kânûn-ı sâni 1286/22 Ocak 1871 tarihli İdare-i Umûmiye-i Vilayet Nizamnamesi, Düstûr, I. Tertip, C. I, (Matbaa-ı Âmire, 1289), s. 636.

⁸⁰ Nizamnamenin 45. maddesi için bkz. 29 Şevvâl 1287/9 Kânûn-ı sâni 1286/22 Ocak 1871 tarihli İdare-i Umûmiye-i Vilayet Nizamnamesi, Düstûr, I. Tertip, C. I, (Matbaa-ı Âmire, 1289), s. 636.

hassas görevlerindendi. Kaza idaresinde aşar ihaleleri, aşar taksitlerinin tahsili ve bakaya tahsili, birçok sorunun temel kaynağını oluşturmaktaydı.⁸¹

2.3.3. Kaza İdare Kâtipleri

Kaza idare kâtiplerinin görevleri kaymakamlığın tüm yazışmalarının kayıtlarını tutmak ve onların muhafazasını sağlamaktı. Kaza idare kâtipleri kaç kişi olursa olsun yazı ve kayıt işlerini ortak bir sorumlulukla yürüteceklerdi. İcap ettiğinde kaza idare ve dava meclisinin ve diğer dairelerin her türlü kalemiye işlerine kaymakam emriyle yardım etmeye mecburdular.⁸²

2.3.4. Kaza Emlâk ve Nüfus Memurları

Kazalardaki emlak ve nüfus memurlarının öncelikli görevi, tahrir defterlerini muhafaza etmektir. İkinci olarak kazadaki emlak ve nüfus olaylarını gösteren cetveller hazırlamakla sorumluydular. Aynı şekilde kazanın mürur tezkireleri ve pasaport işlemlerini usulünce yürütmeye memurdular.⁸³

2.3.5. Kaza Zaptiye Zâbiti

Kaza dâhilindeki güvenlik işlerinden zaptiyeler sorumluydu. Kazadaki zaptiyelerin sorumluluğu zaptiye heyetinin en büyük zabıtine aitti. Zabıtların görevleri Zaptiye Nizamnamesi'nde belirtildiği şekildeydi.⁸⁴

2.4. Kaza İdâre Meclisi

Taşrada yeniden yapılanma sürecinde oluşturulan dikey yapıdaki her idarî birimde, çıkarılan nizamnamelerle birer idare meclisinin kurulması öngörülmüştür. Bu bağlamda kazalarda, kaymakamın başkanlığında bir idare meclisi kurulacaktı. Bu meclisin üyeleri mal müdürü, tahrirat kâtibi, kaza hâkimi (naip), müftü ve Gayrimüslim cemaatin ruhani reisleri gibi tabii üyelerle, üç Müslüman ve üç Gayrimüslim seçilmiş üyelerden oluşacaktı.

1871 Nizamnamesi ile kaza idare meclisinin vazifesi ve seçim usulü ayrıntılı olarak ortaya koyulmuştur. Buna göre kazanın gelir ve giderlerini incelemek, menafii umumiyeye sandıklarının muhasebelerinin yapılması, devletin menkul ve gayrimenkul mallarının idare ve muhafazası idare meclisinin görevleri arasındaydı. Ayrıca liva idare meclisinin kararıyla çıkarılan vergilerin mahalle ve köylere taksimatının

⁸¹ Çakmak, a.g.r., s. 44.

⁸² Nizamnamenin 46. maddesi için bkz. 29 Şevvâl 1287/9 Kânûn-ı sâni 1286/22 Ocak 1871 tarihli İdare-i Umûmiye-i Vilayet Nizamnamesi, Düstûr, I. Tertip, C. I, (Matbaa-ı Âmire, 1289), s. 636.

⁸³ Nizamnamenin 47. maddesi için bkz. 29 Şevvâl 1287/9 Kânûn-ı sâni 1286/22 Ocak 1871 tarihli İdare-i Umûmiye-i Vilayet Nizamnamesi, Düstûr, I. Tertip, C. I, (Matbaa-ı Âmire, 1289), s. 636.

⁸⁴ Nizamnamenin 48. maddesi için bkz. 29 Şevvâl 1287/9 Kânûn-ı sâni 1286/22 Ocak 1871 tarihli İdare-i Umûmiye-i Vilayet Nizamnamesi, Düstûr, I. Tertip, C. I, (Matbaa-ı Âmire, 1289), s. 636.

yapılması, genel sağlığa ilişkin bir takım tedbirlerin alınması, köy yollarının tamiri ve inşası da kaza idare meclisinin görevleri arasındaydı.⁸⁵ Yine kaymakamın yetki alanı dâhilindeki *müzâyedât ve mübâya'ât* işlemlerinin usulüne uygun olup olmadığını denetlerdi. Buna karşı yapılan itirazların da değerlendirildiği bir yapı olmuştur. Yetkisini aşan konuları ise bir üst birim olan liva idare meclislerine havale ederdi. Kaza idare meclisleri aldıkları kararları mazbata ile kaymakama bildirirdi.

Bu meclislerde çalışma hakkı elde etmek ve aza seçilebilmek için senede 150 kuruş vergi vermek, 30 yaşını geçmiş olmak gerekiyordu. Büyük oranda okur-yazar kişiler meclis azalığı için tercih edilirdi.⁸⁶ Gerçekte kâğıt üzerindeki hükümlere pek uyulmuyordu. Vilayet, liva yahut kaza ileri gelenlerinin nüfuz ve güçlerine göre aralarında anlaşıp, saptadıkları adaylar meclis azası olarak seçiliyorlardı.⁸⁷

Kaza idare meclislerinin seçim usulüne gelindiğinde ise kaymakamın başkanlığında hâkim (naip), müftü ve Gayrimüslim ahalinin ruhanî reisleri ile kaza kâtiplerinden mürettep bir meclis-i tefrik oluşturulurdu. Bu seçici kurul belirlediği adayları köy ihtiyar meclislerine gönderirlerdi. Orada belirlenen adayların isimleri kaza merkezlerine gönderilirdi. Meclis-i tefrik iki misli adayı yazılı olarak kaymakama verir, kaymakam da bunu mutasarrıfın onayına sunardı. Mutasarrıf da bu kişiler arasından iki Müslim, iki Gayrimüslim adayı seçip, onaylayıp yine kaymakama bir buyruldu ile bildirirdi.⁸⁸

⁸⁵ 29 Şevvâl 1287/9 Kânûn-ı sâni 1286/22 Ocak 1871 tarihli İdare-i Umûmiye-i Vilayet Nizamnamesi, Düstûr, I. Tertip, C. I, (Matbaa-ı Âmire, 1289), s. 636.

⁸⁶ 1867 tarihli Vilayet Nizamnamesi, Düstûr, I. Tertip, C. I, (Matbaa-ı Âmire, 1289), s. 620.

⁸⁷ Ortaylı, **Tanzimat Devrinde...**, s. 84.

⁸⁸ 1867 tarihli Vilayet Nizamnamesi, Düstûr, I. Tertip, C. I, (Matbaa-ı Âmire, 1289), s. 620-621.

III. BÖLÜM

SANDIKLI KAZASI

3.1. 1867-1908 Yılları Arasında Hüdavendigâr Vilayetinin Mülkî-İdarî

Taksimâtı

XIX. yüzyılın ortalarına kadar sancak, sonra vilayet olan Hüdavendigâr sancağı, uzun zaman Bursa sancağı adını taşımıştır. 1867 yılında ise Hüdavendigâr vilayeti kurulmuştur. Hüdavendigâr vilayeti, Bursa, Kocaeli, Karesi, Karahisar-ı Sahib ve Kütahya sancaklarından oluşmaktaydı.⁸⁹ Yine aynı dönemde Ankara, Bozok ve Kayseri sancaklarından Ankara vilayeti; Biga sancağı, Midilli, Sakız ve Rodos adalarından Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayeti; Diyarbakır, Amed, Mamüretü'l-‘aziz, Mardin, Siverek ve Hısn-ı Mansur sancaklarından Diyarbakır vilayeti; Edirne, Filibe, Gelibolu, Tekfurdağı ve İslimiye sancaklarından Edirne vilayeti; Amasya, Sivas ve Karahisar-ı Şarkî sancaklarından Sivas vilayeti; Trabzon, Batum, Canik ve Gümüşhane sancaklarından Trabzon vilayeti; Bolu, Sinop, Kastamonu ve Kengiri (Çankırı) sancaklarından Kastamonu vilayeti; İçil, Teke, Alaiye, Hamid, Burdur ve Niğde sancaklarından Konya vilayeti; İzmir, Aydın, Denizli, Saruhan ve Mentеше sancaklarından Aydın vilayeti; Selanik, Siroz, Drama, Manastır, Kesriye ve Ohri sancaklarından Selanik vilayeti; Üsküp ve Prezrin sancaklarından Üsküp vilayeti; Yanya, Ergiri, Berat, Preveze, Nadire ma'a Galos Tırhala sancaklarından Yanya vilayeti oluşturuldu.⁹⁰ Hüdavendigâr vilayeti kurulduktan sonra mülkî-idarî olarak bir takım değişimler de geçirmiştir. 1869 yılında Kocaeli sancağı, Hüdavendigâr vilayetinden ayrılarak Zaptiye Müşiriyeti idaresine bağlanmıştır.⁹¹ 1885 yılında Ertuğrul sancağı ihdas edilmiştir.⁹² Karesi sancağı 1880'de vilayete dönüştürülmüş, daha sonra 1888'de lağvedilmiş ve tekrar Hüdavendigâr vilayetine bağlanmıştır.⁹³

1870 yılında Bursa sancağı idarî bakımından Bilecik, Gemlik, Yenişehir, Mudanya, Harmancık ve Mihaliç kazaları kaymakamlıklarına taksim edilmişti.⁹⁴ Karesi sancağı, Ayvalık, Erdek, Edremit, Bigadiç ve Soma kazaları kaymakamlıklarından meydana gelmekteydi.⁹⁵ Kütahya sancağı, Uşak, Eskişehir ve

⁸⁹ Naci Şahin, **XIX. Yüzyılda Karahisar-ı Sahib Sancağı (Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapı)**, (Birinci baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007), s. 118.

⁹⁰ BOA. A. DVNS. TVCM. d. 00001, s. 40-41.

⁹¹ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 1, (Bursa: 1870-1871/H. 1287), s. 169.

⁹² Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 60.

⁹³ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 60.

⁹⁴ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 1, (Bursa: 1870-1871/H.1287), s. 55-70.

⁹⁵ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 1, (Bursa: 1870-1871/H.1287), s. 70-81.

Simav kazaları kaymakamlıklarından oluşmaktaydı.⁹⁶ Kocaeli sancağı ise Adapazarı, Geyve, Kandıra ve Karamürsel kazaları kaymakamlıklarına ayrılmıştı.⁹⁷

1870 yılında Karahisar-ı Sahib sancağı, Sandıklı, Çal, Bolvadin, Aziziye kazaları kaymakamlıklarından oluşmaktaydı. Sandıklı kazası kaymakamlığı, Şeyhlü ve Geyikler nahiyeleri müdürlüklerinden, Çal kazası kaymakamlığı, Baklan nahiyesi müdürlüğünden, Bolvadin kazası kaymakamlığı, Şuhut ve İshaklı nahiyeleri müdürlüklerinden, Aziziye kazası kaymakamlığı Hanbarçın nahiyesi müdürlüğünden meydana gelmekteydi.⁹⁸

1892 yılında Hüdavendigâr vilayeti, Bursa, Karesi, Ertuğrul, Kütahya ve Karahisar-ı Sahib sancaklarından oluşmaktaydı. Bursa sancağı, Bursa, Mudanya, Gemlik, Mihaliç, Kirmastı ve Atranos kazalarından, Karesi sancağı, Balıkesir, Bandırma, Erdek, Gönen, Edremit, Kemer, Ayvalık, Bigadiç ve Sındırgı kazalarından, Ertuğrul sancağı, Bilecik, İnegöl, Yenişehir ve Söğüt kazalarından, Kütahya sancağı, Kütahya, Eskişehir, Simav, Gediz ve Uşak kazalarından meydana gelmekteydi.

Karahisar-ı Sahib sancağı, Karahisar-ı Sahib, Aziziye, Bolvadin ve Sandıklı kazalarına ayrılmıştı.⁹⁹ Aziziye kazası kaymakamlığı, Hanbarçın nahiyesi müdürlüğüne; Bolvadin kazası kaymakamlığı, İshaklı müdürlüğüne; Sandıklı kazası kaymakamlığı Şeyhlü, Dazkırı ve Geyikler nahiyeleri müdürlüklerine ayrılmıştı.¹⁰⁰

1898 yılında Hüdavendigâr vilayeti, Bursa, Ertuğrul, Kütahya, Karahisar-ı Sahib ve Karesi sancaklarına taksim edilmişti. Bursa sancağı, Bursa, Mudanya, Gemlik, Pazarköy, Mihaliç, Kirmastı, Atranos kazalarına; Ertuğrul sancağı, Bilecik, Söğüt, Yenişehir ve İnegöl kazalarına; Kütahya sancağı, Kütahya, Eskişehir, Simav, Uşak ve Gediz kazalarına; Karesi sancağı, Balıkesir, Bandırma, Erdek, Gönen, Edremit, Burhaniye (Kemer), Ayvalık, Bigadiç ve Sındırgı kazalarına ayrılmıştı.¹⁰¹

Karahisar-ı Sahib sancağı, Karahisar-ı Sahib, Sandıklı, Aziziye ve Bolvadin kazaları kaymakamlıklarından meydana gelmekteydi. Karahisar-ı Sahib kazası kaymakamlığı, Şuhut ve Sincanlı nahiyelerinden, Aziziye kazası kaymakamlığı, Hanbarçın nahiyesinden, Bolvadin kazası kaymakamlığı, İshaklı nahiyesinden ve

⁹⁶ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 1, (Bursa: 1870-1871/H.1287), s. 82-90.

⁹⁷ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 1, (Bursa: 1870-1871/H.1287), s. 91-98.

⁹⁸ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 1, (Bursa: 1870-1871/H.1287), s. 99-108.

⁹⁹ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 18, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1891-1892/R.1307, Sene-i Maliyesi Mart'ından Muteberdir), s. 100.

¹⁰⁰ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 18, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1891-1892/R.1307, Sene-i Maliyesi Mart'ından Muteberdir), s. 223-232.

¹⁰¹ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 262.

Sandıklı kazası kaymakamlığı, Şeyhlü, Geyikler ve Dazkırı nahiyelerinden müteşekkildi.¹⁰²

1906 yılında Hüdavendigâr vilayetinde, Bursa, Ertuğrul, Kütahya, Karahisar-ı Sahib ve Karesi sancakları yer almaktaydı.¹⁰³ Bursa sancağı, Bursa, Gemlik, Mihaliç, Mudanya, Kirmastı, Atranos, Pazarköy kazalarından meydana gelmekteydi. Mudanya kazası, Tirilye ve Emir Ali nahiyelerine; Atranos kazası, Harmancık ve Gökçedağ nahiyelerine; Pazarköy kazası ise Cedid nahiyesine ayrılmıştı. Sancak dâhilinde 7 kaza, 5 nahiye ve 658 köy bulunmaktaydı. Ertuğrul sancağı, Bilecik, Söğüt, Yenişehir ve İnegöl kazalarından oluşmaktaydı. Bilecik kazası, Küplü, Yarhisar, Pazarcık, Lefke ve Gölpazarı nahiyelerinden, Söğüt kazası, Bozöyük, İnönü ve Mihalgazi nahiyelerinden, Yenişehir kazası, İznik nahiyesinden, İnegöl kazası Domaniç ve Yenice nahiyelerinden oluşmaktaydı. Sancak dâhilinde 4 kaza, 11 nahiye ve 533 köy mevcuttu.¹⁰⁴ Kütahya sancağı, Kütahya, Eskişehir, Uşak, Simav ve Gediz kazalarına ayrılmıştı. Kütahya kazası, Altıntaş, Gireği, Gümüş, Armutili, Virancık, Tavşanlı ve Eğrigöz nahiyelerinden, Uşak kazası, Banaz ve Göbek nahiyelerinden, Simav kazası, Dağardı nahiyesinden, Gediz kazası ise Şabhane nahiyesinden meydana gelmekteydi. Kütahya sancağında 5 kaza, 13 nahiye ve 955 köy mevcuttu. Karesi sancağı, Balıkesir, Ayvalık, Erdek, Bandırma, Edremit, Burhaniye, Sındırgı, Gönen ve Balya kazalarından oluşmaktaydı. Balıkesir kazası, Giresun, Fırt (Susurluk), Kepsut, Balat, Bigadiç nahiyelerinden, Erdek kazası Aydıncık, Paşalimanı, Marmara nahiyelerinden, Bandırma kazası, Kapıdağ ve Manyas nahiyelerinden, Edremit kazası, Avunya nahiyesinden, Burhaniye kazası, Amrudabad nahiyesinden, Balya kazası ise İvrindi nahiyesinden müteşekkildi. Karesi sancağı dâhilinde 9 kaza, 13 nahiye ve 930 köy bulunmaktaydı.¹⁰⁵

Karahisar-ı Sahib sancağı, Karahisar, Sandıklı, Aziziye ve Bolvadin kazalarından oluşmaktaydı. Karahisar kazası, Şuhut ve Sincanlı nahiyelerine; Sandıklı kazası, Şeyhlü, Geyikler ve Dazkırı nahiyelerine; Aziziye kazası, Hanbarçın nahiyesine; Bolvadin kazası İshaklı nahiyesine ayrılmıştı. Sancakta, 4 kaza, 7 nahiye

¹⁰² Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 366-386.

¹⁰³ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1906-1907/H.1324), s. 198-199.

¹⁰⁴ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1906-1907/H.1324), s. 198.

¹⁰⁵ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1906-1907/H.1324), s. 199.

ve 502 köy vardı. 1906 yılında Hüdavendigâr vilayeti dâhilinde toplamda 29 kaza, 49 nahiye ve 3578 köy mevcuttu.¹⁰⁶

1907 yılına gelindiğinde Hüdavendigâr vilayetinde, Bursa, Ertuğrul, Kütahya, Karahisar-ı Sahib ve Karesi sancakları bulunmaktaydı. *Taksîmât-ı mülkiyece* 1906 yılıyla aynıydı. Vilayet dâhilinde 1907 yılında 5 sancak, 29 kaza, 49 nahiye ve 3578 köy bulunmaktaydı.¹⁰⁷ Kısaca 1870-1908 yılları arasında Hüdavendigâr vilayetinin mülkî-idarî taksimatı yukarıda ana hatları ile açıklandığı şekildeydi.

3.2. Sandıklı Kazasına Bağlı Mülkî Nahiye ve Köyler

1867 yılı öncesinde Sandıklı kazası, kaza müdürü tarafından idare edilmekteydi.¹⁰⁸ 1867 yılında vilayet sisteminin teşkil edilmesiyle Hüdavendigâr vilayetinin Karahisar-ı Sahib sancağına bağlanan Sandıklı kazasında bir süre sonra kaymakamlık teşkilatı oluşturuldu. Başlangıçta Sandıklı kazası mülkî-idarî bakımdan iki nahiyeden müteşekkildi. Bu nahiyeler Şeyhlü ve Geyikler nahiyeleriydi.¹⁰⁹ Bu taksimat 1883 yılına kadar sürmüştür. 1883 yılında Dazkırı nahiyesi kazaya dâhil edilmiştir.¹¹⁰ Şeyhlü, Geyikler ve Dazkırı nahiyeleri Sandıklı kazasına bağlı olarak uzun süre varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Sandıklı kazası, doğusunda Bolvadin, batısında Uşak, kuzeyinde Karahisar kazaları, güneyinde ise Konya ve Aydın vilayetleriyle çevrilen bir bölgede yer almaktaydı.¹¹¹ Kazaya bağlı Şeyhlü nahiyesinin merkezi kaza merkezine dokuz saat uzaklıktaki Şeyhlü kasabasıydı. Şeyhlü nahiyesinin merkezi 18 Ocak 1893 tarihinde Şeyhlü kasabasından Çivril kasabasına taşındı.¹¹² Geyikler nahiyesinin merkezi Dinar köyü olup, Sandıklı'ya dokuz, Karahisar'a on sekiz, Bursa'ya altmış saat uzaklıktaydı. Dazkırı nahiyesinin merkezi ise Sandıklı kazasına on beş saat uzaklıktaki Polatlı köyü idi.¹¹³

Sandıklı kazası, *teşkilât-ı askeriyece* de taksimata tabi tutulmuştur. Bu bağlamda Sandıklı kazasında iki tane redif taburu vardı. Bu iki taburdan birinin

¹⁰⁶ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1906-1907/H.1324), s. 199-200.

¹⁰⁷ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1907-1908/H.1325), s. 124-125.

¹⁰⁸ BOA. A. MKT. UM. 574/75, 26 Haziran 1862/28 Z1278.

¹⁰⁹ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 1, (Bursa: 1870-1871/H.1287), s. 103.

¹¹⁰ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 12, (Bursa: Feraizcizade Matbaası, 1883-1884/H.1301), s. 182-183.

¹¹¹ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 19, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1892-1893/H.1310), s. 413.

¹¹² BOA. İrade. Dâhiliye, 1301, 18 Ocak 1893/29 R 1310, lef 8.

¹¹³ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 19, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1892-1893/H.1310), s. 414-420.

merkezi Sandıklı kasabası, diğerinin merkezi ise Şeyhlü nahiyesi dâhilinde yer alan Çivril kasabası idi.

1892 yılında doğrudan merkeze bağlı olan köyler, Selçik, Bektaş, Dutağaç, Kargın, Akin, Mengül, Kozviran, Ballık, Süngüllü, Belkavak, Muhacirin-i Belkavak, Kartı (?), Kızılviran, Menteş, Alacamescit, Mecil (?), Celiloğlu Damları, Koçgazi, Yayman, Mürtezi (?), Kızık, Karacaviran, Ekinhisar, Başağaç, Karasandıklı, Resil, Hacan, Akyarma, Kalandıras, Kınık, Gülyazı, Çukur, Susuz, Daylık, Örgün, Başkuyucak, Ulfeciler, Kozviran, Çorhisar, Dodurga, Oda, Alagöz, Emirhisarı, Hırka, Toyul (?), Koçhisar, Kızılca, Saltık, Sorkun, Yumruca, Çomoğlu Damları (?), Nasuhoğlu Damları, Gürsu, Şeyhyahşi, Otluk, Güre, Kocagöl, Avgancık, Yavaşlar, Devlethan, Virancık, Örenler, Hocalar, Tuğluk, Tavla, Ahurhisar, Çalca, Ulu, Yağcı, Akçabedrik, Çini, Kozluca, Altdüzen (?), Alacami, Küçükbakırlı ve Ballıkviran idi.¹¹⁴

Sandıklı kazası dâhilinde bulunan Şeyhlü nahiyesine bağlı köyler Tuğcu, Tuğlu, Karamanlı, Bucak, Yolkonak, Sırasoralı, Günhanlı, Serbanşah, Bekirli, Uğurlu, Öncü, Karayahşılı, Milhaluş, Yamanlar, İçekler, Kızılçayer, Yassıhöyük, Sarılar, Sarıbeyli, Saklıyaka, Uluyaka, Nefesyaka, Menteş, Sökman, Çivili, Beltarla, Kızılçasöğüt, Ömerli, Cabak, Emircik, Balçıkhisar, Haydan-ı cedid, Haydan-ı atik, Eğdir, Koçan, Osman, Belence, Çakılı Aşireti, Sarıtekeli, Yerebasan (?), İmranlı, Kavakalanı, Çivril, Yekdilli, Yeni, Iraklı, Sündüllü, Bayat, Tokça, Baraklı, Demirci, Hüma, Tarlalık, Sökülü, Çandar, İshaklı, Yabağlı-ı cedid, Yabağlı-ı atik, Bözhöyük, Duman, Sütlaş ve Karahacılı idi.¹¹⁵ Dazkırı nahiyesi Yukarıaba, Aşağıaba, Yüreğil, Sarılıkıran, Çardak, Dutluca, Avdan, Başçeşme, Mizan, Gemeş, Nisakçı, Hürzem aşireti, Akçaviran maa Karaağaçkuyusu, Körkuyu maa Akçaviran, Hırka ve Otluk köylerinden müteşekkildi.¹¹⁶ Geyikler nahiyesi ise Dinar, Çivril, Aba, Hamidiye, Çardak, Evciler, Sünlaç, Sundurlu, Öncü, Şeyharap, Dikici, Eber, Kızıllı, Gencelü, Bey, Akça, Bozankaya, Karakuyu, Alacaatlı, Gökçeli, Yürsema, Kızıl, Dombay, Yeregiren, Cadı, Çayüstü, İncesu, Cebelü, Eldere, Ergenli, Okçular, Kadılar, Akçain, Kadılarkumullu, Bayrak, Hora, Çörekli, Hacıbeşirli, Deliler, Kabaklı, Çakıcı, Görden

¹¹⁴ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 19, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1892-1893/H.1310), s. 415-416.

¹¹⁵ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 19, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1892-1893/H.1310), s. 417.

¹¹⁶ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 19, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1892-1893/H.1310), s. 418.

(?), Kürt aşireti, Tatarlı, Kınık Arpaarslan köylerinden ve on bir mahalleden mürekkep Sucan Aşireti'nden meydana gelmekteydi.¹¹⁷

1898 yılında doğrudan merkez nahiyeye bağlı köyler Selçik (36 hane, 226 nüfus), Dutağaç (49 hane, 262 nüfus), Bektaş (97 hane, 583 nüfus), Kargın (18 hane, 111 nüfus), Akın (27 hane, 182 hane), Mengele (38 hane, 263 nüfus), Kozviran (115 hane, 546 nüfus), Ballık (16 hane, 651 nüfus), Süngüllü (38 hane, 175 nüfus), Belkavak (20 hane, 133 nüfus), Muhacirin-i Belkavak (62 hane, 259 nüfus), Kartı (?) (44 hane, 222 nüfus), Kızılviran (124 hane, 835 nüfus), Menteşe (94 hane, 479 nüfus), Alacamescit (47 hane, 303 nüfus), Mecil (?) (97 hane, 547 nüfus), Dağlar (?) (34 hane, 172 nüfus), Koçgazi (26 hane, 168 nüfus)¹¹⁸, Yayman (16 hane, 66 nüfus), Mersah (?) (38 hane, 188 nüfus), Kırkpınar (4 hane, 22 nüfus), Kızık (47 hane, 904 nüfus), Karacaviran (60 hane, 351 nüfus), Ekinhisar (57 hane, 345 nüfus), Başağaç (129 hane, 726 nüfus), Karasandıklı (20 hane, 109 nüfus), Resil (39 hane, 162 nüfus), Hacan (46 hane, 379 nüfus), Akyarma (98 hane, 630 nüfus), Kalandıras (136 hane, 823 nüfus), Kınık (34 hane, 207 nüfus), Çukurca (12 hane, 86 nüfus), Susuz (25 hane, 153 nüfus), Daylık (74 hane, 489 nüfus), Örgün (67 hane, 359 nüfus), Başkuyucak (14 hane, 52 nüfus), Ulfeciler (15 hane, 54 nüfus), Kozviran (34 hane, 114 nüfus), Çorhisar (8 hane, 24 nüfus), Dodurga (19 hane, 82 nüfus), Oda (28 hane, 133 nüfus), Alagöz (44 hane, 187 nüfus), Emirhisarı (29 hane, 145 nüfus), Hırka (36 hane, 178 nüfus), Toyul (?) (20 hane, 60 nüfus), Koçhisar (29 hane, 102 nüfus), Kızılca (46 hane, 259 nüfus), Saltık (47 hane, 219 nüfus), Sokun (115 hane, 649 nüfus), Yumurca (9 hane, 33 nüfus), Çomoğlu (13 hane, 80 nüfus), Nasuhoğlu (9 hane, 83 nüfus), Gürsu (40 hane, 245 nüfus), Şeyhyahşi (7 hane, 38 nüfus), Otluk (29 hane, 175 nüfus), Güre (21 hane, 144 nüfus), Kocagöl (9 hane, 50 nüfus), Avgancık (12 hane, 76 nüfus), Yavaşlı (?) (96 hane, 667 nüfus), Devlethan (78 hane, 398 nüfus), Virancık (18 hane, 114 nüfus), Örenler (23 hane, 139 nüfus), Hocalar (79 hane, 473 nüfus), Tuyluğ (?) (53 hane, 293 nüfus), Tavla (?) (62 hane, 424 nüfus), Ahurhisar (96 hane, 624 nüfus), Çalca (70 hane, 452 nüfus), Ulu (23 hane, 196 nüfus), Yağcı (6 hane, 36 nüfus), Akçabedrik (?) (57 hane, 378 nüfus), Çepni (99 hane, 646 nüfus), Kozluca (48 hane, 290 nüfus), Altdüzen (?) (4 hane, 28 nüfus)¹¹⁹,Aşireti (31 hane, 195 nüfus), Alacacami (24 hane, 161 nüfus), Küçükbakırlı (9

¹¹⁷ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 19, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1892-1893/H.1310), s. 420.

¹¹⁸ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 374.

¹¹⁹ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 375.

hane, 39 nüfus), İhsaniye (36 hane, 134 nüfus), Yabancı Müslim (87 hane, 300 nüfus), Kıpti Müslim (5 hane, 27 nüfus), Rum (25 hane, 77 nüfus), Ermeni (13 hane, 66 nüfus).¹²⁰

1898 yılında Şeyhlü nahiyesinde 72 köy ve 3049 hane bulunmaktaydı. Şeyhlü nahiyesine bağlı olan köyler Tuğcu (12 hane, 55 nüfus), Tuğlu (21 hane, 44 nüfus), Karamanlı (18 hane, 78 nüfus), Bucak (15 hane, 53 nüfus), Yolkonak (19 hane, 85 nüfus), Sırasoralı (23 hane, 63 nüfus), Gencelü (19 hane, 92 nüfus), Serbanşah (51 hane, 242 nüfus), Bekirli (10 hane, 57 nüfus), Uğurlu (12 hane, 64 nüfus), Öncü (31 hane, 82 nüfus), Karayahşılı (132 hane, 576 nüfus), Milhaluş (8 hane, 30 nüfus), Yamanlar (51 hane, 255 nüfus), İçekler (4 hane, 15 nüfus), Kızılcayer (54 hane, 220 nüfus), Yassıhöyük (36 hane, 160 nüfus), Sarılar (83 hane, 395 nüfus), Sarıbeyli (15 hane, 59 nüfus), Saklıyaka (36 hane, 270 nüfus), Uluyaka (53 hane, 220 nüfus), Nefesyaka (241 hane, 1065 nüfus), Menteşe (50 hane, 252 nüfus), Sökman (65 hane, 356 nüfus), Çivili (71 hane, 349 nüfus), Beltarla (48 hane, 221 nüfus), Kızıcasöğüt (117 hane, 703 nüfus), Ömerli (72 hane, 348 nüfus), Cabak (25 hane, 138 nüfus), Emircik (114 hane, 603 nüfus), Balçıkhisar (57 hane, 296 nüfus), Haydan-ı cedit (94 hane, 505 nüfus), Haydan-ı atik (36 hane, 166 nüfus), Çivril (252 hane, 910 nüfus), Eğdir (108 hane, 291 nüfus), Koçak (54 hane, 73 nüfus), Osman (11 hane, 102 nüfus), Belence (16 hane, 129 nüfus), Çakılı Aşireti (17 hane, 220 nüfus), Sarıteke Aşireti (32 hane, 262 nüfus), Yerebasan (?) (39 hane, 102 nüfus), Ümranlı (21 hane, 65 nüfus), Kavakalanı (11 hane, 31 nüfus), Tahtacı Aşireti (5 hane, 105 nüfus), Beydilli nam-ı diğer Kayacık (23 hane, 11 nüfus), Yeni (26 hane, 111 nüfus), Yavan (?) (39 hane, 185 nüfus), Iraklı (93 hane, 627 nüfus), Südüllü (45 hane, 216 nüfus), Bayat (32 hane, 192 nüfus), Tokça (77 hane, 415 nüfus), Baraklı (38 hane, 238 nüfus) ve Demirci (187 hane, 988 nüfus).¹²¹

Geyikler nahiyesinin toplamda 16186 nüfusu bulunmaktaydı. Nahiyeye bağlı olarak 58 köy ve bu köylerde toplamda 2921 hane mevcuttu.¹²² Nahiyeyi teşkil eden köyler ve mahalleler; Şeyharab (3 hane, 14 nüfus), Dikici (76 hane, 477 nüfus), Eber (39 hane, 211 nüfus), Turgan (19 hane, 133 nüfus), Kızıllı (21 hane, 85 nüfus), Gencelü (35 hane, 203 nüfus), Bey (192 hane, 1096 nüfus), Akça (82 hane, 431 nüfus), Burunkaya (89 hane, 375 nüfus), Karakuyu (36 hane, 139 nüfus), Alacaatlı

¹²⁰ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 376.

¹²¹ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 376-377.

¹²² Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 377.

(16 hane, 60 nüfus), Gökçeli (17 hane, 73 nüfus), Yürsema (43 hane, 268 nüfus), Kızıl (17 hane, 89 nüfus), Dombay (72 hane, 351 hane), Yeregiren (106 hane, 590 nüfus), Cadı (25 hane, 165 nüfus), Kızgınpınar (47 hane, 240 nüfus), Afşar (78 hane, 418 nüfus), Çayüstükumullu (40 hane, 261 nüfus), İncesu (82 hane, 462 nüfus), Çapalı (63 hane, 346 nüfus), Eldere (18 hane, 88 nüfus), Ergenli (19 hane, 115 nüfus), Okçular (93 hane, 446 nüfus), Kadılar (98 hane, 530 nüfus), Akçain (14 hane, 78 nüfus), Kadıarkumullu (32 hane, 194 nüfus)¹²³, Yaprak (72 hane, 461 nüfus), Göçerli (40 hane, 253 nüfus), Doğanlı (55 hane, 306 nüfus), Haydarlı (93 hane, 560 nüfus), Ocaklı (33 hane, 194 nüfus), Hora (91 hane, 498 nüfus), Çörekli (33 hane, 203 nüfus), Hacıbeşirli (52 hane, 261 nüfus), Deliler (77 hane, 301 nüfus), Kabaklı (32 hane, 151 nüfus), Çakıcı (40 hane, 153 nüfus), Görden (36 hane, 169 nüfus), Kürt Aşireti (71 hane, 388 nüfus), Çitili Mahallesi (27 hane, 163 nüfus), Közlüklü (12 hane, 80 nüfus), Yarbaşı (10 hane, 74 nüfus), Görenler (50 hane, 282 nüfus), Hacı Ahmetli (25 hane, 158 nüfus), Karalar (31 hane, 193 nüfus), Çörel (16 hane, 118 nüfus), Doğay (29 hane, 134 nüfus), Kurtlar (34 hane, 162 nüfus), Coşurlu (?) (51 hane, 294 nüfus), Mucanoğlu (41 hane, 268 nüfus), Tatarlı (110 hane, 756 nüfus), Arpaarslan (58 hane, 450 nüfus), Kınık (64 hane, 320 nüfus), Yabancı Müslim (4 hane, 16 nüfus) ve Rum (2 hane, 8 nüfus)¹²⁴.

1898 yılında Dazkırı nahiyesinin 14257 nüfusu mevcuttu. Nahiye dâhilinde 44 köy ve 2716 hane bulunmaktaydı. Nahiyeyi teşkil eden köyler ve mahalleler; Yukarıaba (104 hane, 482 nüfus), Aşağıaba (97 hane, 483 nüfus), Yüreğil (111 hane, 521 nüfus), Sarıkavak (32 hane, 326 nüfus), Çardak (94 hane, 458 nüfus), Dutluca (79 hane, 558 nüfus), Avdan (36 hane, 217 nüfus), Başçeşme (18 hane, 70 nüfus), Mizan (29 hane, 173 nüfus), Gemiç (81 hane, 436 nüfus), Paşmakçının Aşağı Mahallesi (215 hane, 1185 nüfus), Mihail (?) (63 hane, 272 nüfus), Bala (187 hane, 982 nüfus), Akkoyunlu (27 hane, 133 nüfus), Bademli (77 hane, 225 nüfus), Karahocalı (26 hane, 128 nüfus), Baraklı (61 hane, 364 nüfus), Evciler (160 hane, 1020 nüfus), Kızılviran (73 hane, 441 nüfus), Çiftlik (56 hane, 339 nüfus), Mahmudiye (68 hane, 222 nüfus), Hamidiye (48 hane, 222 nüfus), Sultaniye (24 hane, 160 nüfus), Mecidiye (11 hane, 58 nüfus), Osmaniye (43 hane, 160 nüfus), Sofiler (20 hane, 89 nüfus), İdris (43 hane, 183 nüfus), Yenice (10 hane, 40 nüfus), Köprübaşında İmdadiye (34 hane, 183 nüfus), Bozan Mahalle'de Gaziler (60 hane,

¹²³ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 378.

¹²⁴ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 379.

282 nüfus), Akarcada İcadiye (28 hane, 138 nüfus), Hacı Kerim Mahallesi (52 hane, 254 nüfus), Yaşlı Mahallesi (74 hane, 335 nüfus), Alaardıcı'nda Çıraklı (36 hane, 167 nüfus), Alaardıcı'da Kirliler (50 hane, 254 nüfus), Madenliviran'da Ahmetli (83 hane, 495 nüfus), Akçaviran maa Karaağaç (21 hane, 136 nüfus), Körkuyu maa Akçaviran (35 hane, 225 nüfus), Hırka (22 hane, 114 nüfus), Otlı (21 hane, 127 nüfus), Körkuyu Kırklar (71 hane, 511 nüfus), Yabancı Müslim (1 hane, 2 nüfus) ve Rum (5 hane, 10 nüfus) şeklindeydi.¹²⁵

3.3. Sandıklı Kazası ve Mülkî Nahiyeleri Hakkında Demografik, İktisadî ve Ziraî Bazı Bilgiler

1870-1873 yıllarında Sandıklı kazasında 70 köy ve çiftlik, 5 mahalle, 3818 hane, 11020 Müslüman erkek nüfus vardı.¹²⁶ 1874-1875 yılında Sandıklı kazası dâhilinde 70 köy ve çiftlik, 24 mahalle, 3825 hane, 11118 Müslüman erkek, 3 de Gayrimüslim erkek nüfus bulunmaktaydı.¹²⁷

1884 yılında Sandıklı kazasında 70 köy, 3937 hane, 61 mektep, 72 cami, 3 hamam, 4 han ve 380 dükkân vardı. Şeyhlü nahiyesinde 59 köy, 2739 hane, 54 mektep, 60 cami, 2 hamam, 2 han, 42 dükkân; Geyikler nahiyesinde 45 köy, 2655 hane, 41 mektep, 41 cami, 7 han ve 40 dükkân; Dazkırı nahiyesinde 21 köy, 1660 hane, 19 mektep ve 19 cami mevcuttu.¹²⁸

1885 yılında Geyikler, Şeyhlü ve Dazkırı nahiyeleri hariç Sandıklı kazasının 25970'i Müslüman ve 116'sı Gayrimüslim olmak üzere toplam 26086 nüfusu vardı. Kaza dâhilinde 70 köy, 3931 hane, 385 dükkân, 4 han, 2 hamam, 73 cami ve 28 mektep mevcuttu. Bunların yanında kazada 328691 dönüm hububat mezraası, 1955 bağ, 560 bahçe ve bostan, 46717 dönüm mera bulunmaktaydı.¹²⁹ Dazkırı nahiyesinde kadın ve erkek toplam 12996 Müslüman nüfus mevcuttu. Nahiyede 50 köy, 3078 hane, 150 dükkân, 1 han, 1 harap hamam, 32 cami ve 32 mektep vardı. 55000 dönüm hububat mezraası, 450 dönüm bağ ve 150 dönüm bostan bulunmaktaydı. Şeyhlü nahiyesinde kadın ve erkek toplam 17000 Müslüman nüfus, 19 Gayrimüslim nüfus vardı. Nahiye 59 köy ve 2791 haneden oluşmaktaydı. Bunun yanında 42 dükkân, 2 han, 2 hamam, 60 cami, 54 mektep de nahiyede yer almaktaydı. Yine 2500 dönüm

¹²⁵ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 379-381.

¹²⁶ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 1, (Bursa: 1870-1871/H.1287), s. 153.

¹²⁷ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 4, (Bursa: 1873-1874/H.1290), s. 122; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 5, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1874-1875/H.1291), s. 115.

¹²⁸ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 12, (Bursa: Feraizcizade Matbaası, 1883-1884/H.1301), s. 355.

¹²⁹ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 12, (Bursa: 1884-1885/H.1302), s. 472.

hububat mezraası, 5000 dönüm bağ, 55 bahçe ve 5000 dönüm mera mevcuttu.¹³⁰ Dazkırı nahiyesinde 12000 Müslüman nüfus vardı. Nahiye 23 köy, 2300 hane, 50 dükkân, 2 han, 1 hamam, 30 cami, 45 mektep, 4 çiftlik, 56305 dönüm hububat mezraası, 3076 bağ, 2125 bahçe ve bostan, 7175 dönüm meraya sahipti.¹³¹

1888 yılında Sandıklı kazasında 35107 kadın, 35453 erkek toplam 70560 nüfus mevcuttu. Kazada 246 köy, 5 mahalle, 13767 hane, 228 cami ve mescit yer almaktaydı. Ayrıca 6 medrese, 4 tekke, 11 han, 739 dükkân, 690 oda, 236 mektep, 5 hamam, 2952 dönüm bahçe ve arsa vardı.¹³²

1891 yılında Sandıklı kazasında 76'sı merkeze bağlı, 128'i Şeyhlü, Dazkırı ve Geyikler nahiyelerine bağlı olmak üzere toplam 204 köy vardı. Nahiyelerle birlikte kaza nüfusu 35465'i erkek ve 35203'ü kadın olmak üzere toplam 70668 kişi idi. Kaza nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olup, 170 kişi Gayrimüslimdi.¹³³ Sandıklı kazası merkezi, Sandıklı kasabası idi. Sandıklı kasabası Karahisar'a dokuz, Bursa'ya elli saat mesafede bulunmaktaydı. Kasaba 5 mahalleden oluşmaktaydı. İçerisinde 3 cami, 4 medrese, 3 tekke, 1 rüştiye mektebi¹³⁴ ve 1 ibtidai mektebi vardı. Bunlardan başka 1 askerî depo, 1 daire-i askeriye, 1 hükümet konağı, 5 han ve 1 telgrafhane mevcuttu. Kasabaya bir saat mesafede "Hüdai" adında bir ılıca yer almaktaydı.¹³⁵ Kaza dâhilinde halı ve kilim dokumacılığı, özellikle alaca dokuması yapılmaktaydı.¹³⁶ Ahalinin büyük bir kısmı çiftçilikle uğraşmaktaydı. Kasabanın köylerinde yetiştirilen başlıca mahsuller; buğday, arpa, burçak, nohut, darı, mısır darısı idi. Bunların yanında haşhaş ve afyon üretimi de önemli bir yer tutmaktaydı. Ayrıca kaza dâhilinde çok miktarda ormanlık arazi mevcuttu.¹³⁷

¹³⁰ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 12, (Bursa: 1884-1885/H.1302), s. 474.

¹³¹ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 12, (Bursa: 1884-1885/H.1302, s. 474-475.

¹³² Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 16, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet,1888-1889/H.1306), s. 92-93.

¹³³ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 18, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1891-1892/1307, Sene-i Maliyesi Mart'ından Muteberdir), s. 228.

¹³⁴ Sandıklı kazasındaki erkek Rüştiye mektebi mahallî idarecilerin teşvikleri ve ahalinin maddi katkılarıyla 1885 yılında inşa edilmişti. 1886 yılında da mektebin açılışı gerçekleşti. Bu mektepte muallim-i sâni, muallim-i evvel ve bevâb/hademe, hüsn-i hatt muallimi, muallim-i evvel, muallim-i sani görevlilerin başlıcalarıydı. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Biray Çakmak, "Osmanlı Taşrasında Maarifin Modernleşme Serüveni: Sandıklı Kazası Erkek Rüştiye Mektebi (1886-1908)", **Halil İnalçık Armağanı III**, (Ed. Ahmet Özcan), (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017), s. 318-364.

¹³⁵ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 18, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1891-1892/1307, Sene-i Maliyesi Mart'ından Muteberdir), s. 228-229.

¹³⁶ "Alaca"nın çeşitli anlamları olup, birkaç renkli ipten yapılmış dokuma, kıldan dokunmuş bir tür kilim, genellikle kırmızı zemin üzerine sarı çubukları olan eski bir kumaş türü olarak adlandırılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Günay Atalay ve Işıl Eraslan, "Anadolu'da "Alaca" Üzerine Bir Karşılaştırma", **Akdeniz Sanat Dergisi**, C. 6, S. 11, (2013), s. 253.

¹³⁷ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 18, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1891-1892/1307, Sene-i Maliyesi Mart'ından Muteberdir), s. 230.

Şeyhlü nahiyesinde 70 köy bulunmaktaydı. Nahiyede 8769'u erkek, 8454'ü kadın olmak üzere toplamda 17223 nüfus vardı. Nüfusun hepsi Müslümandı. Nahiye dâhilinde 2850 hane, 60 cami ve mescit, 2 han, 2 hamam, 45 dükkân bulunmaktaydı. Nahiye merkezi Şeyhlü kasabası idi. Kasaba 9 mahalleden oluşmaktaydı.¹³⁸ Dazkırı nahiyesi 17 köyden mürekkekti. Nahiyenin 11932 nüfusu vardı. Bunlardan 5945'ü kadın, 5987'si erkekti. Nüfusun hepsi Müslümandı. Nahiye merkezi Polatlı köyü idi.¹³⁹ Sandıklı kazası kaymakamlığına bağlı diğer bir nahiye olan Geyikler nahiyesi, 1891 yılında 46 köyden oluşmaktaydı. Nahiyede toplamda 14953 nüfus vardı. Bunların 7628'ini erkek, 7331'ini kadın nüfus oluşturmaktaydı. Nüfusun tamamı Müslümandı. Nahiye dâhilinde 32 cami ve mescit ve 3000'e yakın hane mevcuttu. Nahiye merkezi Dinar köyü olup, 3 mahalleden oluşmaktaydı.¹⁴⁰

1891 yılında Sandıklı kasabasında 195'i Müslüman kız, 270'i Müslüman erkek olmak üzere toplam 465 talebenin eğitim gördüğü 4 Müslim ibtidai mektebi vardı. Sandıklı kazası köylerinde de 519'u kız, 1152'si erkek olmak üzere toplam 1671 talebesi olan 53 Müslim ibtidai mektebi mevcuttu. Şeyhlü nahiyesinde 40 tane ibtidai mektep vardı. Bu mekteplerin öğrenci mevcudu 531'i kız, 975'i erkek olmak üzere toplam 1596 idi. Geyikler nahiyesinde 45 ibtidai mektep vardı. 595'i kız, 830'u erkek olmak üzere toplamda 1425 öğrenci eğitim görmekteydi. Dazkırı nahiyesinde ise 24 ibtidai mektep mevcuttu. Mektebin 439'u kız, 764'ü erkek olmak üzere toplam 1203 öğrencisi bulunmaktaydı.¹⁴¹ Sandıklı kazasında 53 öğrencinin eğitim gördüğü bir erkek rüştiye mektebi de bulunmaktaydı.¹⁴²

1893 yılında Sandıklı kasabasında 13904 erkek, 14377 kadın olmak üzere toplamda 28281 nüfus bulunmaktaydı. Bunlardan 13824'ünü Müslüman erkek, 14325'ini Müslüman kadın oluşturmaktaydı. Kasabada 46 erkek, 19 kadın Rum, 34 erkek Ermeni nüfus bulunmaktaydı. Şeyhlü nahiyesinde 9231 erkek, 8877 kadın olmak üzere toplam 18108 nüfus mevcuttu. Bunlardan 9208'i Müslüman erkek, 8870'i Müslüman kadın nüfustu. Nahiyede 18 erkek, 5 kadın Rum nüfusu ve 5 erkek

¹³⁸ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 18, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1891-1892/1307, Sene-i Maliyesi Mart'ından Muteberdir), s. 230.

¹³⁹ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 18, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1891-1892/1307, Sene-i Maliyesi Mart'ından Muteberdir), s. 231.

¹⁴⁰ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 18, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1891-1892/1307, Sene-i Maliyesi Mart'ından Muteberdir), s. 232.

¹⁴¹ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 18, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1891-1892/1307, Sene-i Maliyesi Mart'ından Muteberdir), s. 242.

¹⁴² Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 18, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1891-1892/1307, Sene-i Maliyesi Mart'ından Muteberdir), s. 241.

Ermeni nüfusu vardı. Dazkırı nahiyesinde 6576 erkek, 6394 kadın olmak üzere toplam 12970 nüfus bulunmaktaydı. Nüfusun hepsi Müslümandı. Geyikler nahiyesinde 7982 erkek, 7648 kadın nüfus olup, toplam nüfus 15630 idi. Nahiyenin tamamına yakını Müslüman olup, 4 erkek Rum nüfusu bulunmaktaydı.¹⁴³

1894 yılında Sandıklı kazasında 37429 erkek, 37346 kadın olmak üzere toplamda 74775 nüfus mevcuttu. Bunların 37322'i erkek, 37285'i kadın Müslüman nüfus, 65'i erkek, 65'i kadın Rum nüfus, 42'si erkek Ermeni nüfusu idi.¹⁴⁴

1896 yılında Sandıklı kazasının nüfusu 37940 erkek, 37898 kadın olmak üzere toplamda 75833 idi. Nüfusun tamamı Müslümandı.¹⁴⁵ Kazada 201 tanesi usûl-ı atîk, 3 tanesi usûl-ı cedîd olmak üzere 204 tane ibtidai mektep bulunmaktaydı.¹⁴⁶ Bunun yanında 25 erkek öğrencinin eğitim gördüğü 1 tane rüştiye mektebi mevcuttu.¹⁴⁷

1898 yılında 38187'si erkek, 38083'ü kadın toplamda 76271 Müslüman nüfus bulunmaktaydı.¹⁴⁸ Kazanın merkezi olan Sandıklı kasabası 5 mahalleden ibaretti. Toplamda 1500 haneden oluşmaktaydı. 3236 erkek, 3400 kadın olmak üzere 6636 nüfusu haviydi. 82 köyden oluşmaktaydı. Kasabada 4 cami, 7 mescit, 6 medrese, 3 tekke, 5 han, 2 hamam, 1 kıraathane, 1 telgraf ve postane, 1 hükümet konağı, 1 rüştiye mektebi ile 2 erkek, 1 kız ibtidai mektebi, 5 adet sıbyan mektebi vardı.¹⁴⁹

Şeyhlü nahiyesinde 1898'de 18544 nüfus bulunmaktaydı. Nahiyede dâhilinde 72 köy, 3049 hane, 72 cami ve mescit, 9 medrese, 3 han, 2 hamam, 100 dükkân, 44 değirmen, 2 depo, 1 ibtidai ve 60 sıbyan mektebi mevcuttu. Nahiyenin merkezi Sandıklı'ya dokuz saat uzaklıkta olan Çivril köyüydü. Çivril köyünde 252 hane ve 910 nüfus mevcuttu. Aydın Demiryolu'nun buradan geçmesi sebebiyle köye beş dakika mesafede bir istasyon bulunmaktaydı. Bunun yanında 2 anbar, memurlar ve ameller için 4 han, 1 otel ve 1 gazino vardı.¹⁵⁰ Geyikler (Dinar) nahiyesinin 1898 yılındaki toplam nüfusu 16186 idi. Nahiyede 58 köy ve 2961 hane vardı. Nahiyede merkezi olan Dinar köyünün nüfusu 1400 olup, 3 mahalle ve 300 haneden müteşekkildi. Bunun yanında nahiyede merkezinde 3 cami, 3 mescit, 1 medrese, 8 han, 1 hamam, 50 değirmen, 1 un fabrikası, 8 kahvehane, 150 dükkân, 1 gazino ve 2

¹⁴³ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 20, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1893-1894/H.1311), s. 320.

¹⁴⁴ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 21, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1894-1895/H.1312), s. 370.

¹⁴⁵ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 23, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1896-1897/H.1314), s. 420.

¹⁴⁶ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 23, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1896-1897/H.1314), s. 418.

¹⁴⁷ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 23, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1896-1897/H.1314), s. 416.

¹⁴⁸ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 373.

¹⁴⁹ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 374.

¹⁵⁰ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 376.

mektebi bulunmaktaydı. Dinar köyü, Aydın Demiryolu hattının sonu olup, üç dakikalık mesafede 1 istasyon ve bitişiğinde 2 han, 1 otel ve 40 dükkân bulunmaktaydı.¹⁵¹ Sandıklı kazasının diğer bir nahiyesi olan Dazkırı nahiyesinde 14257 nüfus olup, 44 köy ve 2716 haneden mürekkepti. Nahiyede 50 cami ve mescit, 7 medrese, 1 hükümet konağı, 920'si erkek, 270'i kız olmak üzere toplam 1195 talebesi bulunan 37 mektep mevcuttu.¹⁵² Nahiyeye merkezi olan Polatlı köyünde 171 hane olup nüfusu 829'du. Nahiyeye ahalisi çoğunlukla rençberdi. Başlıca mahsulat buğday, arpa, yulaf, burçak, kuşyemi ve afyon idi. Bazı köylerde yünden mamul edilen halı, kilim, seccade ve heybe imal edilmekteydi.¹⁵³

1906 yılında Sandıklı kazasının toplam nüfusu 92023 idi. Nüfusun 46223'ünü erkek, 45800'ünü kadın nüfus oluşturmaktaydı. Kaza dâhilinde 91482 Müslüman, 392 Rum ve 149 Ermeni nüfus bulunmaktaydı. Kazada 13017 hane bulunmakta olup, 3 nahiyeye ve 260 köyü vardı.¹⁵⁴

Sandıklı kazasının iktisadi faaliyetleri arasında tarım önemli bir yer tutmaktaydı. Kaza ahalisi büyük oranda çiftçilikle uğraşmaktaydı. Kaza arazisi dağlık olmasına rağmen Büyük Menderes Nehri'nin membainin burada bulunması sebebiyle kaza çok sayıda verimli vadi ve ovaya sahipti. Başlıca yetiştirilen tarımsal ürünleri buğday, arpa, burçak, afyon, haşhaş, kumdarı, mısırdarı oluşturmaktaydı.¹⁵⁵ 1906 yılında Sandıklı kazasında 135.000 kile¹⁵⁶ buğday, 970.000 kile arpa, 30.000 kile yulaf, 30.000 kile çavdar, 26.000 kile mısır ve darı, 8.000 kile nohut ve mercimek, 8.000 kile burçak, 3.000 kıyye¹⁵⁷ yaş meyve, 3.000 kıyye ceviz üretimi yapılmıştı.¹⁵⁸ Ayrıca 63.000 kıyye afyon, 100.000 kıyye patates, 31.000 kıyye haşhaş, 3.000 kıyye susam da elde edilmişti.¹⁵⁹ Yetiştirilen tarım ürünleri Aydın

¹⁵¹ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 378.

¹⁵² Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 379.

¹⁵³ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 380.

¹⁵⁴ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1906-1907/H.1324), s. 606-607.

¹⁵⁵ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 373.

¹⁵⁶ Arapça'da keyl kelimesi kökünden türeyen ve "ölçek" anlamına gelen kile Osmanlı Devleti'nde kullanılan bir ölçü birimidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "Kile", **TDVİA**, C. 25, (İstanbul: 2002), s. 568-571.

¹⁵⁷ *Vukıyye, vakıyye, okıyye, hokka* isimleriyle de anılan kıyye bir çeşit ağırlık ölçüsüdür. Osmanlı Devleti'nde değişik mekân ve zamanlarda farklı kıyyeler olmakla birlikte genellikle 400 dirhemlik kıyye kullanılmaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "Okka", **TDVİA**, C. 33, (İstanbul: 2007), s. 338-339.

¹⁵⁸ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1907-1908/H.1325), s. 314-315.

¹⁵⁹ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1907-1908/H.1325), s. 316-317.

Demiryolu'nun bitişinde bulunan Dinar köyünden şimendifer vasıtasıyla İzmir'e gönderilmekteydi.¹⁶⁰

Kazada tarımın yanında hayvancılık da temel geçim kaynağı idi. 1884 yılında Sandıklı merkez nahiyesinde 62267 koyun, 22302 keçi, 2311 tiftik keçisi, 62 manda, 104 manda ineği, 1996 karasığır, 1744 karasığır ineği, 400 at, 6 katır, 1076 merkep; Şeyhlü nahiyesinde 39062 koyun, 9674 keçi, 8 tiftik keçisi, 139 manda, 104 manda ineği, 1069 karasığır, 1877 karasığır ineği, 327 at, 15 katır, 2710 merkep; Geyikler nahiyesinde 42102 koyun, 22862 keçi, 15 tiftik keçisi, 277 manda ineği, 4322 karasığır ineği, 227 at, 10 katır, 1451 merkep; Dazkırı nahiyesinde 52009 koyun, 12200 keçi, 12 tiftik keçisi, 34 manda ineği, 1114 karasığır ineği, 177 at ve 1219 merkep mevcuttu.¹⁶¹

1905 yılında Sandıklı kazasında 25044 adedi inek ve öküz, 2733 adedi manda, 4926 adedi at, bargir ve kısarak, 96 adedi katır, 2945 adedi deve, 15174 adedi merkep olmak üzere toplam 50908 adet büyükbaş hayvan bulunmaktaydı. Ayrıca kaza dâhilinde 148074 adet koyun, 46206 adet keçi, 9177 adet tiftik keçisi olmak üzere toplam 203457 adet küçükbaş hayvan mevcuttu.¹⁶²

1906 yılında Sandıklı kazasında, 4768 adet at, bargir ve kısarak, 24680 adet inek ve öküz, 83 adet katır, 15038 adet merkep, 2683 adet manda ve 3080 adet deve vardı. Büyükbaş hayvan sayısı toplamda 50332 adetti. Bunun yanında kazada 142632 adedi koyun, 46543 adedi keçi ve 7850 adedi tiftik keçisi olmak üzere toplamda 197025 adet küçükbaş hayvan mevcuttu.¹⁶³ Bu hayvanlardan 10.000 kıyye tereyağı, 100.000 kıyye peynir, 74.000 kıyye yün ve yapağı, 23.000 kıyye keçi kılı ve 5.000 kıyye tiftik elde edilmekteydi.¹⁶⁴ Kazada bal üretimi de yapılmaktaydı. 1906 yılında kazada bulunan 5.000 adet arı kovanından 10.000 kıyye bal, 750 kıyye bal mumu elde edilmişti.¹⁶⁵ Sandıklı kazasında dokumacılık da yapılmaktaydı. Kaza merkezi olan Sandıklı kasabasında halı, kilim ve özellikle alaca dokuması yapılmaktaydı. Kazada 1884 yılında Isparta ve Burdur'daki benzerleri gibi bir alaca

¹⁶⁰ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 373.

¹⁶¹ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 12, (Bursa: Feraizcizade Matbaası, 1883-1884/H.1301), s. 346-347.

¹⁶² Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1906-1907/H.1324), s. 228-229.

¹⁶³ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1907-1908/H.1325), s. 312-313.

¹⁶⁴ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1907-1908/H.1325), s. 316.

¹⁶⁵ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1907-1908/H.1325), s. 317.

fabrikası açılmıştı.¹⁶⁶ Yine Dazkırı nahiyesine bağlı bazı köylerde yünden mamul halı, kilim, seccade ve heybe imal edilmekteydi.

Kazadaki madencilığe bakıldığında ise Geyikler nahiyesine iki saat mesafede Karataş köyü civarında bir krom madeni mevcuttu. Bu maden resmî ruhsatname ile işletilmekteydi. Ayrıca Dinar'a bir saat mesafede Söğüt Dağı olarak adlandırılan mahalde bir krom madeni keşfedilmişti. Bunlardan başka yine Dazkırı nahiyesi dâhilinde Gemiç, Başakçı, Sarıkavak, Çardak ve Yüreğil köyleri arasında bulunan gölde büyük oranda tuz üretimi yapılmaktaydı.¹⁶⁷

3.4. Sandıklı Kazasında Yaşanan Mülkî-İdarî Talepler ve Değişimler

XIX. yüzyıldaki modernleşme süreci ile birlikte karayolu ve demiryolunda yaşanan gelişmeler, telgrafın yaygınlaşmasıyla iletişimin hızlanması, uluslararası ticaretin gelişmesi ve buna bağlı olarak nüfus oranında meydana gelen değişimler, Osmanlı taşrasında mülkî-idarî olarak değişim taleplerini, teşebbüslerini gündeme getirdi.¹⁶⁸ Bu değişim teşebbüslerinin yaşanmasında idarî birimin bağlı olduğu merkeze olan uzaklığı sebebiyle yaşanan birtakım zorluklar, ticaret yollarında meydana gelen değişim, ticaretin gelişmesine bağlı olarak nüfusun artması, asayişle ilgili yaşanan sorunlar etkili olmaktaydı. Sandıklı kazasında da çeşitli sebeplerle mülkî-idarî olarak birtakım talepler ve bu talepler sonucunda bazı değişimler yaşandı. Bu mülkî-idarî değişim teşebbüsleri taşra bürokrasisi veya ahali, muhtar, eşraf tarafından yapıldı. Bu girişimler başarılı olduğu gibi bazen çeşitli sebeplerle, daha çok mali sebeplerle, ertelenmek zorunda kaldı ya da başarısızlıkla sonuçlandı.

Sandıklı kazası ileri gelenleri, gerek 24 Nisan 1878 tarihinde İstanbul'a gönderdikleri umûmî mahzarda, gerek 3 Temmuz 1878 tarihinde ahali vekili Mustafa Ağa ismiyle gönderilen arzuhalde, Sandıklı kazasının Karahisar-ı Sahib sancağından ayrılarak, eskiden olduğu gibi Kütahya sancağına bağlanmasını talep ettiler.¹⁶⁹ Bu talep Şûrâ-yı Devlet, Mülkiye Dairesi'nde müzakere edildi. Bu isteğin ahali ve

¹⁶⁶ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 12, (Bursa: 1884-1885/H.1302), s. 472.

¹⁶⁷ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 381.

¹⁶⁸ Konuyla ilgili örnek olması bakımından bkz. Biray Çakmak, "Osmanlı Taşrasında Yönetilme Kaygıları: Karahallı Mülkî Nahiyesinin Kuruluşu", **Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)**, S. 19, (Bahar 2014), s. 11-16. Ayrıca bkz. Biray Çakmak, "Osmanlı Taşrasında Yönetme ve Yönetilme Kaygıları: Uşak Kazasında Mülkî-İdarî Değişim Talepleri ve Teşebbüsleri (1908-1919)", **OTAM**, S. 36, (Güz 2014), s. 45-65.

¹⁶⁹ BOA. ŞD. DH. 2890/19, İstida 7/721, 28 Temmuz 1878/23 R 1295.

memleketçe yararlı olup olmayacağını tahkikine karar verildi.¹⁷⁰ Neticede Sandıklı kazası ahalisinin Kütahya sancağına bağlanma talebi gerçekleşemedi.

Hüdavendigâr vilayeti, 18 Ekim 1890 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne, gönderdiği tahriratta, Sandıklı kazasına bağlı Şeyhlü nahiyesinin hükümet merkezi olan Şeyhlü kasabasının *vehâmet-i âb ü hevâsı cihetiyle* orada bulunan memurların sürekli hastalıkla uğraştığını, Çivril köyünün havası ve suyunun Şeyhlü'ye göre daha iyi olduğunu, Çivril köyünün büyüklük olarak Şeyhlü nahiyesinden daha büyük olduğunu, haftada bir pazarının kurulduğunu, içinde birçok dükkân, han ve hamam barındırdığını ve bu şekliyle adeta bir kasaba şeklinde bulunduğunu belirtti. Ayrıca Aydın Demiryolu'nun oraya uzanmasından dolayı *cesâmet ve ehemmiyet-i mevkiyesi hasebiyle* askeriyeden bir depo yapımının düşünüldüğünü, ahali tarafından da Çivril'e hükümet konağının inşasına söz verildiğini, kısacası Şeyhlü nahiyesi merkezinin Çivril'e nakil ve ikamesinin *hâlen ve maslahâten* gerekli görüldüğünü bildirdi.¹⁷¹ Dâhiliye Nezareti bu talebi Sadâret'e bildirdi. Sadâret, konuyu, Şûrâ-yı Devlet'e havale etti. Şûrâ-yı Devlet, Dâhiliye Dairesi, 15 Kasım 1890 tarihinde konuyu müzakere etti. Sonuç olarak Şeyhlü nahiyesinin merkezinin Çivril'e taşınmasını uygun buldu.¹⁷² Bu talep ayrıca 18 Ocak 1893 tarihinde Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ'da da mütalaa edildi ve uygun bulundu.¹⁷³ Sadâret'in 18 Ocak 1893 tarihindeki arz tezkiresi üzerine aynı gün irade-i seniyye çıktı.¹⁷⁴ Böylece Şeyhlü nahiyesinin merkezinin Çivril'e taşınması kararlaştırıldı. Bu değişimden bir süre sonra Şeyhlü nahiyesi ahali ve muhtarları, 27 Mayıs 1893 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine, bir arzuhal gönderdiler. Şeyhlü nahiyesinin eski merkezi olan Şeyhlü kasabasının Çivril'e göre daha *ma'mûr* olduğunu, bu sebeple nahiyenin merkezinin Çivril kasabasına taşınmasının uygun olmadığını belirterek, mağduriyet yaşadıklarını bildirdiler.¹⁷⁵ Konu, Şûrâ-yı Devlet'te müzakere edildi. Neticede nahiyenin merkezinin Şeyhlü kasabasına iadeten nakline bir mahal görülemedi. Yani Dâhiliye Dairesi, Şeyhlü nahiyesinin merkezinin tekrardan Şeyhlü kasabasına taşınmasını uygun bulmadı. Bu kararın *ashâb-ı istid'aya* bildirilmesi kararlaştırıldı. Sadâret, kararı 3

¹⁷⁰ BOA. ŞD. DH. 2890/19, İstida 7/721, 28 Temmuz 1878/23 R 1295.

¹⁷¹ BOA. ŞD. DH. 1549/52, Hüdavendigâr 2/323, 15 Kasım 1890/2 R 1308.

¹⁷² BOA. İrade, Dâhiliye, 1301, 18 Ocak 1893/29 C 1310, lef 3.

¹⁷³ BOA. İrade, Dâhiliye, 1301, 18 Ocak 1893/29 C 1310, lef 7.

¹⁷⁴ BOA. İrade, Dâhiliye, 1301, 18 Ocak 1893/29 C 1310, lef 8.

¹⁷⁵ BOA. BEO. 15598, 27 Mayıs 1893/11 Za 1310, lef 1.

Eylül 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bildirdi.¹⁷⁶ Dâhiliye Nezareti, ilgili kararı 12 Eylül 1894 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine iletti.¹⁷⁷

Bu süreçte Sandıklı kazasına bağlı olan nahiyelerin, kazaya tahviline yönelik girişimler de meydana geldi. Hüdavendigâr vilayeti, 16 Haziran 1901 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği tahriratta Sandıklı kazasına bağlı Şeyhlü nahiyesinin kazaya tahvilini, bunun için *masârıf-ı mahalliyeye iktizâ iden meblâğın virgüye zamîme sûretiyle te'mîn kılınmak üzere ahâli-yi mahalliye cânibinden ta'ahhüd idildiğini*, Karahisar-ı Sahib idare meclisi ve Hüdavendigâr vilayeti idare meclisinin konuyla ilgili olumlu mütalaada bulduklarını bildirdi.¹⁷⁸ Dâhiliye Nezareti, konuyla ilgili evrakı, Şûrâ-yı Devlet'e havale etmesi için 31 Mart 1902 tarihinde Sadâret'e gönderdi.¹⁷⁹ Evrakı 16 Ekim 1902 tarihinde müzakere eden Şûrâ-yı Devlet, Mülkiye Dairesi, ahali vergilerinin arttırılması suretiyle Şeyhlü nahiyesinin kazaya tahvil edilmesinin uygun olamayacağını, ayrıca *muvâzeneye karşılıksız zemâ'imîn memnû' olduğunu*, Şeyhlü nahiyesinin kazaya tahvilinin, masraflar için vilayet bütçesi dâhilinde münasip bir karşılık bulunduğu takdirde gerçekleştirilebileceğine karar verdi.¹⁸⁰ Sonuç olarak Şeyhlü nahiyesinin kazaya tahvili gerçekleşemedi. Sadâret, bu kararı 21 Ekim 1902 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bildirdi.¹⁸¹ Dâhiliye Nezareti, ilgili kararı 10 Kasım 1902 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine iletti.¹⁸²

1912 yılında, Karahisar-ı Sahib sancağı idare meclisi, Sandıklı kazasına bağlı Çivril nahiyesinin, çevresinde yer alan tüm kazalarla mesafe ve ticaret bakımından irtibatı olmaması sebebiyle kaza yapılmasını ve çevresinde bulunan Uşak kazasının bazı köylerinin Çivril kazasına bağlanmasını kararlaştırdı. Karahisar-ı Sahib sancağı idare meclisi mazbatası, Hüdavendigâr vilayetine gönderildi. Hüdavendigâr vilayeti idare meclisi de konuyu müzakere etti ve bu kararı uygun buldu. Hüdavendigâr vilayeti, kararı 7 Temmuz 1912 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne iletti.¹⁸³ Dâhiliye Nezareti, Hüdavendigâr vilayetine, yeni kaza ve nahiyeye teşkilinin, sarf edilecek masrafın önceden bütçeye konulması ile mümkün olduğunu belirterek, Çivril

¹⁷⁶ BOA. DH. MKT. 282/9, 12 Eylül 1894/12 Ra 1312.

¹⁷⁷ BOA. DH. MKT. 282/9, 12 Eylül 1894/12 Ra 1312.

¹⁷⁸ BOA. ŞD. DH. 1582/9, Hüdavendigâr 4/76, 16 Ekim 1902/14 B 1320.

¹⁷⁹ BOA. ŞD. DH. 1582/9, Hüdavendigâr 4/76, 16 Ekim 1902/14 B 1320. Ayrıca bkz. BOA. DH. MKT. 463/50, 31 Mart 1902/21 Z 1319.

¹⁸⁰ BOA. BEO. 145321, 21 Ekim 1902/19 B 1320, lef 2.

¹⁸¹ BOA. BEO. 145321, 21 Ekim 1902/19 B 1320, lef 1.

¹⁸² BOA. DH. MKT. 463/50, 31 Mart 1902/21 Z 1319.

¹⁸³ BOA. DH. İD. 144-1/20, 17 Temmuz 1912/2 Ş 1330.

nahiyesinin kaza haline getirilmesinin ertelenmesinin zorunlu olduğunu bildirdi.¹⁸⁴ Böylece Çivril nahiyesinin kaza haline getirilmesine yönelik girişim başarısızlıkla sonuçlandı. Çivril nahiyesinin kazaya tahvili ise 1 Haziran 1914 tarihli irade-i seniyye ile gerçekleşti.¹⁸⁵

1901 yılında Geyikler nahiyesi eşraf, imam ve muhtarları, Hüdavendigâr vilayetine, göndermiş oldukları istid'aname ile Geyikler nahiyesinin nüfusunun kalabalık olduğunu, kaza merkezine on saat uzaklıkta bulunduğunu, asayiş ve vergi alımı gibi konularda çeşitli sorunların yaşandığını belirterek, Geyikler nahiyesinin kaza yapılmasını talep ettiler. Ancak bu talep çeşitli sebeplerle gerçekleşmedi.¹⁸⁶ Geyikler nahiyesinin kaza haline getirilmesi talebi daha sonraki yıllarda yine gündeme geldi. Hüdavendigâr vilayeti, 25 Mart 1907 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne, gönderdiği tahriratta, Sandıklı kazası merkezine Geyikler nahiyesi merkezine on saat, nahiye dâhilindeki en uzak köye on dört saat mesafede bulunduğunu, bu sebeple Geyikler nahiyesinin *hey'et-i 'umûmiyesi i'tibârıyla münferit bir hâlde* olduğunu, Sandıklı kaza merkezine uzak olduğunu, muhâberatta yaşanan sıkıntılar sebebiyle asayiş sağlama konusunda sorunların yaşandığını, Sandıklı kazasında *tekâlîf-i 'umûmiye ve aşardan senelik 1983000 kuruş bakâyânın tahsîlsiz kalması cihetiyle* hazinenin büyük zarara uğradığını, Geyikler ve Dazkırı nahiyelerinin toplamda 96 köy, 7265 hane ve 35548 nüfusu olduğunu, her iki nahiyenin *emvâl-i 'umûmiyesinin* 3669458 kuruş miktarında bulunduğunu, bunların birleştirilerek bir kaza teşkil edilmesi halinde *bakâyânın tadrîcen ve tamâmen istihsâl idileceğini* ve bunun yanında birçok faydanın sağlanacağını belirtti. Dazkırı ve Geyikler nahiyelerinin birleştirilerek Geyikler kazasının oluşturulmasını talep etti.¹⁸⁷ Dâhiliye Nezareti, evrakı, Şûrâ-yı Devlet'e havale etmesi için 18 Mayıs 1907 tarihinde Sadâret'e gönderdi.¹⁸⁸ Evrakı, 4 Şubat 1908 tarihinde görüşen Şûrâ-yı Devlet, Mülkiye Dairesi, Hüdavendigâr vilayetinin talebini uygun buldu.¹⁸⁹ Sadrazamın 25 Şubat 1908 tarihli arz tezkiresi üzerine gereğince 2 Mart 1908 tarihinde irade-i seniyye çıktı.¹⁹⁰ Böylece Geyikler ve Dazkırı nahiyelerinin birleşmesiyle Geyikler kazası oluşturuldu.

¹⁸⁴ BOA. DH. İD. 144-1/20, 17 Temmuz 1912/2 Ş 1330.

¹⁸⁵ BOA. İrade, Dâhiliye, 1508, 1 Haziran 1914/7 B 1332, lef 2.

¹⁸⁶ BOA. DH. MKT. 2460/32, 11 Mart 1901/20 Za 1318; Ayrıca bkz. BOA. DH. MKT. 2462/88, 17 Mart 1901/26 Za1318.

¹⁸⁷ BOA. ŞD. DH. 1599/17, Hüdavendigâr 4/830, 14 Şubat 1907/1 M 1325.

¹⁸⁸ BOA. ŞD. DH. 1599/17, Hüdavendigâr 4/830, 14 Şubat 1907/1 M 1325; DH. TMİK. S. 68/22, 18 Mayıs 1907/5 R 1325.

¹⁸⁹ BOA. İrade, Dâhiliye, 1463, 2 Mart 1908/28 M 1326, lef 3.

¹⁹⁰ BOA. İrade, Dâhiliye, 1463, 2 Mart 1908/28 M 1326, lef 5.

Geyikler kazası Dinar ismiyle de anılmaktaydı. Bu durum bazı karışıklıklara sebep olmaktaydı. Hüdavendigâr vilayeti, 13 Mart 1912 tarihine Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği tahriratta, Geyikler kazasının *muhâberât-ı ticâriye ve sâ'irede* Dinar ismiyle anılmasının ayrı ayrı kaza olduğu zannını oluşturduğundan, ayrıca Karesi ve Kale-i Sultaniye sancakları dâhilinde bu adla birer köy bulunmasından dolayı Geyikler kazasının isminin Dinar olarak adlandırılmasını talep etti. Dâhiliye Nezareti, bu talebi 17 Mart 1912 tarihinde Sadâret'e bildirdi.¹⁹¹ Sadâretin 18 Mart 1912 tarihli arz tezkiresi üzerine gerekli irade-i seniyyenin çıkmasıyla Geyikler kazasının adı Dinar olarak değiştirildi. Sadâret 25 Mart 1912 tarihinde bu kararı Dâhiliye Nezareti'ne, Harbiye Nezareti'ne, Maliye Nezareti'ne ve Defter-i Hakani Nezareti'ne bildirdi.¹⁹² Dâhiliye Nezareti, bu kararın gereğini, 30 Mart 1912 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine, Divan-ı Hümâyûn İdaresi'ne, Nüfus İdaresi'ne ilettili.¹⁹³

Sandıklı kazasında daha küçük çaplı mülkî-ıdarî talepler ve değişimler de yaşandı. 1890 yılında Hüdavendigâr vilayeti, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği tahriratta, Sandıklı kazasının Geyikler nahiyesinde Karataş mevkiinde iskân edilmiş olan, 50 hanesi ve 300 nüfusu bulunan Mucan Aşireti'nin teşkil ettikleri köyün Ahmediye ismiyle adlandırılmasını talep ettiklerini bildirdi. Dâhiliye Nezareti, bu talebi 30 Ekim 1890 tarihinde Sadâret'e ilettili.¹⁹⁴ Sadâret de müzakere edilmesi için Şûrâ-yı Devlet'e evrakı havale etti. Neticede Şûrâ-yı Devlet kararı ile köye Ahmediye ismi verildi.¹⁹⁵

1895 yılında Sandıklı kazasının Dazkırı nahiyesine bağlı köylerin muhtarları ve ahalisi, Dâhiliye Nezareti'ne bir umûmî mahzar gönderdiler. Gönderdikleri bu mahzarda Sandıklı kazasının Dazkırı nahiyesine bağlı bazı köylerin kaza merkezine uzak olması sebebiyle bir takım zorluklar çektiklerini belirterek, bu köylerin Sandıklı'dan ayrılarak Aydın vilayetine bağlı olan Karaağaç veya Çal kazalarından birine ya da Denizli sancağına bağlanmasını talep ettiler.¹⁹⁶ Ancak bu girişim sonuçsuz kaldı. Daha sonraki yıllarda bu talep yine gündeme geldi. 1908 yılında Sandıklı kazasına bağlı bazı köylerin imam, muhtar ve ahalisi, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdikleri arzuhalde köylerinin bağlı olduğu Sandıklı kazasına uzak olması

¹⁹¹ BOA. DH. İD. 97-1/46, 1 Nisan 1912/12 R 1330.

¹⁹² BOA. BEO. 301467, 27 Mart 1912/7 R 1330.

¹⁹³ BOA. DH. İD. 97-1/46, 1 Nisan 1912/12 R 1330.

¹⁹⁴ BOA. DH. MKT. 1776/98, 30 Ekim 1890/16 Z Ra1308.

¹⁹⁵ BOA. DH. MKT. 1791/62, 13 Aralık 1890/1 Ca 1308.

¹⁹⁶ BOA. DH. MKT. 422/18, 2 Eylül 1895/12 Ra1313.

sebebiyle hükümet ile ilgili işlerini halletmek için kaza merkezine gidip gelmek hususunda zorluk çektiklerini, bu sebeple köylerinin Sandıklı kazasından ayrılarak, kendilerine daha yakın olan Çal kazasına veya demiryolu vasıtasıyla çeşitli sebeplerle ilişkide buldukları Denizli sancağına bağlanmasını talep ettiler.¹⁹⁷ Ancak imam, muhtar ve ahalinin bu girişimi de başarısız oldu.

Hüdavendigâr vilayeti, 11 Eylül 1901 tarihinde, Dâhiliye Nezareti'ne, Sandıklı kazasına bağlı nahiyelerin bazı köylerinin, bağlı buldukları nahiyelerin merkezlerine uzak olduğunu, bu durumun çeşitli güçlükleri beraberinde getirdiğini, bazı köy imam ve muhtarlarının gönderdiği arzuhalde bu durumdan bahsettiklerini belirtti. Bu sebeple Şeyhlü nahiyesinden 26 köy, Dazkırı nahiyesinden 2 köy, Geyikler nahiyesinden 2 köy birleştirilerek, merkezi Aydın Demiryolu istasyonuna bir buçuk saat, merkez kazaya altı saat uzaklıkta bulunan ve beş mahalleyi kaplayan, Soma olmak üzere bir nahiye teşkil edilmesini, *teşkil idilecek nâhiyede istihdâm idilecek me'mûr ma'âşâtı ve sâ'ir masrafların mahallî emlâk, akâr ve sâ'ire virgüsüne yüzde yedi nisbetinde zamm icrâsıyla hâsıl olacak fazla-ı vâridât ile karşılanacağını*, konuyla ilgili Sandıklı kazası ve Karahisar-ı Sahib sancağı idare meclislerinin olumlu mütalaada bulduklarını bildirdi.¹⁹⁸ Dâhiliye Nezareti, 15 Ekim 1901 tarihinde, ilgili evrakı Sadâret'e ilettiler.¹⁹⁹ Sadâret de Şûrâ-yı Devlet'e havale etti. Neticede konuyu, 30 Ocak 1903 tarihinde Şûrâ-yı Devlet, Mülkiye Dairesi görüştü.²⁰⁰ Mülkiye Dairesi, ahalinin kanunen mükellef oldukları vergilere bu gibi fazla zam yapılarak hâsıl olacak mebâliğden *te'mîn-i idâre-i hükûmet'in* caiz olamayacağını, kanunen kabul edilen bir karşılık bulunduğu takdirde bu talebin gerçekleştirilebileceğine karar verdi.²⁰¹ Sadâret bu kararı, 4 Şubat 1903 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bildirdi.²⁰² Dâhiliye Nezareti, 14 Şubat 1903 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine, aynı doğrultuda malumat verdi.²⁰³

Hüdavendigâr vilayeti, 19 Eylül 1907 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne, bir tahrirat gönderdi. Gönderdiği tahriratta Sandıklı kazasına bağlı Dazkırı nahiyesinin Hallaç mevkiinde bulunan ve 32 hane, 1 cami, 1 medrese, erkek ve kadın toplam

¹⁹⁷ BOA. DH. MKT. 1227/59, 29 Ocak 1908/25 Z 1325.

¹⁹⁸ BOA. ŞD. DH. 1581/11, Hüdavendigâr 4/23, 28 Ocak 1903/29 L 1320.

¹⁹⁹ BOA. ŞD. DH. 1581/11, Hüdavendigâr 4/23, 28 Ocak 1903/29 L 1320. Ayrıca bkz. BOA. DH. MKT. 2544/121, 15 Ekim 1901/2 B 1319.

²⁰⁰ BOA. BEO. 149309, 4 Şubat 1903/6 Za 1320, lef 2.

²⁰¹ BOA. DH. MKT. 653/1, 14 Şubat 1903/1 Za 1320.

²⁰² BOA. DH. MKT. 653/1, 14 Şubat 1903/1 Za 1320; BOA. BEO. 149309, 4 Şubat 1903/6 Za 1320, lef 1.

²⁰³ BOA. DH. MKT. 653/1, 14 Şubat 1903/1 Za 1320.

nüfusu 210 olan köyün, üç saat uzaklıkta bulunan Bademli köyüne bağlı olduğunu, *tahsîlât ve husûsât-ı sâ'irece* çeşitli zorluklar çekildiğini belirtti. Bundan dolayı köyün, bağlı olduğu Bademli köyünden ayrılarak müstakil bir köy teşkil edilmesini, teşkil edilen köye Burhaniye isminin verilmesini talep etti.²⁰⁴ Bu talep üzerine 5 Aralık 1907 tarihinde Dâhiliye Nezareti, Harbiye Nezareti'nden mütalaa istedi.²⁰⁵ Harbiye Nezareti, 19 Mart 1908 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne cevap verdi. Dazkırı nahiyesinin Hallaç mevkiinde bulunan ve Bademli'ye bağlı olan köyün Bademli'den ayrılarak yeni bir köy teşkil edilmesinde askerî bakımdan herhangi bir sakınca bulunmadığını belirtti.²⁰⁶ Dâhiliye Nezareti, 28 Mart 1908 tarihinde durumu Sadâret'e bildirdi.²⁰⁷ Neticede tüm evrak Şûrâ-yı Devlet'e havale edildi. Şûrâ-yı Devlet, Mülkiye Dairesi, 29 Haziran 1908 tarihinde, bu talebi değerlendirdi ve uygun buldu.²⁰⁸ Sadâret'in 7 Temmuz 1908 tarihli arz tezkiresi üzerine 18 Temmuz 1908 tarihinde gerekli olan irade-i seniyye çıktı.²⁰⁹ Böylece Burhaniye köyünün oluşturulmasına karar verildi. Sadâret, bu kararı ve gereğini, 27 Temmuz 1908 tarihinde buyruldu ile Dâhiliye Nezareti'ne, Maliye Nezareti'ne ve Defter-i Hakanî Nezareti'ne bildirdi.²¹⁰

Hüdavendigâr vilayeti, 30 Ağustos 1911 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne, gönderdiği mazbata Sandıklı'ya bir saat mesafede bulunan 35 hane ve 170 nüfustan oluşan Çay mahallinin Sandıklı'nın üç mahallesiyle olan bağlantısının kaldırılarak, ayrıca bir mahalle şeklinde idare olunmasını istedi. Dâhiliye Nezareti konuyu, 13 Eylül 1911 tarihinde Sadâret'e bildirdi. Sadâret, evrakı Şûrâ-yı Devlet'e havale etti.²¹¹ Şûrâ-yı Devlet, Mülkiye Dairesi, konuyla ilgili evrakı 6 Ekim 1911 tarihinde görüştü. Bu talebi uygun buldu.²¹² Sadâret'in 14 Ekim 1911 tarihli arz tezkiresi üzerine bir gün sonra 15 Ekim 1911 tarihinde irade-i seniyye çıktı.²¹³ Böylece Çay'ın ayrıca bir mahalle şeklinde idare olunmasına karar verildi. Sadâret, bu kararı, 17

²⁰⁴ BOA. ŞD. DH. 1601/19, Hüdavendigâr 4/962, 23 Haziran 1908/24 Ca 1326.

²⁰⁵ BOA. DH. TMİK. S. 70/43, 5 Mayıs 1907/29 L 1325.

²⁰⁶ BOA. ŞD. DH. 1601/19, Hüdavendigâr 4/962, 23 Haziran 1908/24 Ca1326.

²⁰⁷ BOA. ŞD. DH. 1601/19, Hüdavendigâr 4/962, 23 Haziran 1908/24 Ca 1326; BOA. DH. TMİK. S. 70/43, 5 Mayıs 1907/29 L 1325.

²⁰⁸ BOA. İrade, Dâhiliye, 1467, 18 Temmuz 1908/19 C1326, lef 1.

²⁰⁹ BOA. İrade, Dâhiliye, 1467, 18 Temmuz 1908/19 C1326, lef 2.

²¹⁰ BOA. BEO. 252483, 27 Temmuz 1908/28 C 1326.

²¹¹ DH. İD. 92-2/5, 21 Ekim 1911/28 L1329.

²¹² BOA. İrade, Dâhiliye, 1490, 15 Ekim 1911/22 L 1329, lef 1.

²¹³ BOA. İrade, Dâhiliye, 1490, 15 Ekim 1911/22 L 1329, lef 4; BOA. İrade, Dâhiliye, 1490, 15 Ekim 1911/22 L 1329, lef 2; DH. İD. 92-2/5, 21 Ekim 1911/28 L1329.

Ekim 1911 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne iletti.²¹⁴ Dâhiliye Nezareti kararın gereğini, 21 Ekim 1911 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine, Divan-ı Hümâyun Müdüriyeti'ne, Sicill-i Nüfus İdaresi'ne bildirdi.²¹⁵

3.5. Sandıklı Kazasında Mahallî Aktörler: Eşrâf

XIX. yüzyılda vilayet idaresinde merkeziyetçi bir modele göre bir dizi reformların uygulanması, taşrada otoriteyi ele geçiren nüfuz gruplarını sindirmişti.²¹⁶ Ancak Osmanlı taşrasında önemli role sahip bu nüfuz grupları tamamen ortadan kalkmayarak, değişik isimlerle varlıklarını devam ettirdi. Eşrafın zenginliğini sağlamasında ve etkinliğini sürdürmesinde, en önemli etkenlerden biri iltizam usulüydü.²¹⁷ Aynî olarak toplanan oşür vergisinin tahsilinin ve nakde çevrilmesinin özelleştirilmesini ifade eden iltizam sisteminden eşraf, zenginliğini arttırmada faydalandı.²¹⁸ Tanzimat Dönemi'nde merkeziyetçi bir yönetim anlayışının benimsenmesi, yerel nüfus ile devlet arasındaki ilişkilerde aracılık yapan eşrafı yok etmek yerine, aşamalı olarak sistemle bütünleştirme amacını taşımış ve onları devlet kadrolarına dâhil etmek gibi bir yöntem izlemiştir.²¹⁹ II. Abdülhamid Dönemi'nde de Tanzimat Dönemi'nin merkeziyetçi taşra idaresini sağlamaya yönelik uygulamaları sürdü. Bu dönemde taşradaki mahallî meclislere aza olarak genellikle o yörenin eşrafından kişiler seçildi. Üstlendikleri görevlerde *hüsn-i hizmet ve gayreti müşâhede idilen* eşraf çeşitli nişan ve rütbelerle taltif edilerek sistemle bütünleştirilmeye çalışıldı.

Sandıklı kazasında da etkin olan eşraf aileleri mevcuttu. Bu ailelerin mensupları kaza idare meclisinde ve diğer meclislerde azalık yapmak, aşar ihalelerini üstlenmek gibi görevlerde bulundular. Görevlerdeki güzel hizmetlerinden dolayı çeşitli rütbe ve nişanlarla taltif edildiler. Zaman zaman bu yerel dinamiklerle ilgili çeşitli şikâyetler ve sorunlar yaşandı. Bu sorunlar genellikle ahali ile eşraf arasında oldu. Bu eşraf aileleri, kazada görevli kaymakam ve sair devlet memurlarına karşı bir çekişmeye girmediler. Devlet memurlarıyla uyumlu olmaya çalıştılar. Bu ailelerden biri

²¹⁴ DH. İD. 92-2/5, 21 Ekim 1911/28 L1329.

²¹⁵ DH. İD. 92-2/5, 21 Ekim 1911/28 L1329.

²¹⁶ Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun...**, s. 170.

²¹⁷ Terim anlamı olarak iltizam, özel bir şahsın devlete ait herhangi bir vergi gelirini toplamayı belirli bir yıllık bedel karşılığında üzerine alması demektir. Bu işi yapan kişiye de mültezim denilmekteydi. Bkz. Mehmet Genç, "İltizam", **TDVİA**, C. 22, (İstanbul: 2000) s. 154. İltizam usulü ile ilgili ayrıca bkz. Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi** (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2002), s.101-103.

²¹⁸ Çakmak, "Geç Dönem Osmanlı Taşra Toplumunda...", s. 7-8.

²¹⁹ Yonca Köksal, "Tanzimat Döneminde Bulgaristan: Osmanlı'da Merkezi Devletin Oluşumu", **Toplum ve Bilim**, S. 83, (Kış 1999/2000), s. 244.

Çorbacızadeler idi. Çorbacızadeler, Şeyhlü nahiyesinin önde gelen zenginlerindendi. Aile mensupları nahiyeye dâhilinde çeşitli görevler üstlendiler. Yaptıkları görevlerde zaman zaman değişik sebeplerle şikâyetlere konu oldular. Bunlardan biri uzun süre kaza idare meclisi azalığı görevinde bulunan Çorbacızade Hacı Emin Ağa idi. 1886 yılında, Hacı Ahmet ve Hacı Nezih, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdikleri layihada, Çorbacızade Hacı Emin Ağa'nın otuz seneden beri kanuna aykırı şekilde idare meclisi azalığında bulunduğunu, bu sebeple *kesb-i nüfûz iderek ahâli ve hazîneyle ilgili bir takım gayr-i lâyük hareketlerinin olduğunu* bildirdiler. 17 Kasım 1886 tarihinde Dâhiliye Nezareti, Hüdavendigâr vilayetine gerekli tahkikatı yapmasını bildirdi.²²⁰ Yine 19 Aralık 1886 tarihinde Şeyhlü nahiyesinden Ahmet Hilmi ve İstapan isimli kişiler Sadâret'e, Hacı Emin Efendi'nin birtakım ihtilâsâtından bahsederek şikâyette bulundular. Dâhiliye Nezareti, Hüdavendigâr vilayetine, konunun araştırılmasını, *iktizâsının îfâsını ve netîcesinin* bildirilmesini emretti.²²¹ Neticede Hacı Emin Ağa, idare meclisi azalığı görevinden alındı.

Aleyhinde şikâyette bulunulandan biri de idare meclisi azalığı da yapmış olan Çorbacızade Osman Ağa idi. Osman Ağa, ahaliye yaptığı zulümlerle ilgili değişik tarihlerde şikâyetlere konu oldu. 1892 yılında Hüdavendigâr vilayetine, Sadık imzasıyla gönderilen arzuhalde, Osman Ağa'nın ahalden düşük fiyatla afyon satın almak, aşar deruhteciliği işine fesat karıştırmak gibi menfaatperestliklerinin bulunduğu, ayrıca adamları vasıtasıyla fukaraya zulmettiği ifade edildi. Dâhiliye Nezareti, 29 Kasım 1892 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine bu durumu tetkik ve tahkik etmesini bildirdi.²²² Bu arada Osman Ağa hakkında şikâyetler devam etti. Sandıklı kazası ahali ve muhtarları 11 Aralık 1892 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine gönderdiği umûmî mahzarda; Şeyhlü nahiyesi zenginlerinden Çorbacızade Hacı Osman Ağa'nın Çivril'de inşa olunacak askerî depo için para yardımı topladığını, köylüler adına verdiği paradan dolayı alacağı için ahalinin zahiresini piyasa fiyatının yarısına almak istediğini, bu duruma karşı çıkan kişilere çeşitli hakaretlerde bulunduğunu, hatta adamları vasıtasıyla bu kişileri dövdürdüğünü bildirdiler.²²³ 3 Ocak 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti, Hüdavendigâr vilayetine durumu tahkik etmesini emretti.²²⁴ Hüdavendigâr vilayeti, 17 Nisan 1893 tarihinde Dâhiliye

²²⁰ BOA. DH. MKT. 1379/73, 11 Kasım 1886/21 S 1304.

²²¹ BOA. DH. MKT. 1386/23, 17 Ocak 1887/5 R 1304.

²²² BOA. DH. MKT. 2026/36, 29 Kasım 1892/9 Ca 1310.

²²³ BOA. BEO. 8918, 11 Aralık 1890/21Ca1310.

²²⁴ BOA. BEO. 9970, 3 Ocak 1893/14 C 1310.

Nezareti'ne cevap verdi. Tahkikat icra edilirken Osman Ağa'nın bir müddetten beri yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak vefat ettiğini, bundan dolayı *icrâ-yı tahkîkâta mahal kalmadığını* bildirdi.²²⁵

Çorbacızade Osman Ağa'nın küçük oğlu hakkında da şikâyetler oldu. 25 Ağustos 1895 tarihinde, Çal kazası Demirci köyünde oturan, ama kısa bir süreliğine Sandıklı kasabasında bulunan Der-aliyyeli Mehmet Sait Efendi, Seraskerliğe bir dilekçe gönderdi. Gönderdiği dilekçede Çorbacıoğullarından Hacı Osman Ağa'nın küçük oğlu Mehmet Ali'nin *hukûk-ı hazîneyi ihdâr edecek mu'âmelâtta* ve birtakım *ahvâl-i gayr-i marziyyede* bulunduğundan bahsederek şikâyetçi oldu. Seraskerlik, bu durumu 10 Eylül 1895 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bildirdi.²²⁶ Dâhiliye Nezareti, 20 Eylül 1895 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine gerekli tahkikatı yapmasını emretti.²²⁷

Sandıklı kazasında etkin olan diğer bir eşraf ailesi Yeğenağazadeler'di. Yeğenağazade ailesi mensupları da kazada çeşitli görevler üstlendiler. Görevleri sırasında bazen şikâyetlere konu oldular. Bunlardan biri idare meclisi azalığında bulunan Yeğenağazade Halil Ağa idi. 1890 yılında Sandıklı kazasından İsmet Hanım, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği arzuhalde, Halil Ağa'nın kendisini eşinden ayırdığını, annesinin ölümüne sebep olduğunu bildiren şikâyeti üzerine yürütülen davadan herhangi bir netice alamadığını, bu yüzden davanın Hüdavendigâr vilayetine nakledilmesini istedi. Bu şikâyet arzuhalisi üzerine Dâhiliye Nezareti, 31 Mart 1890 tarihinde, konu ile ilgili mahallere gerekli malumatı verdi.²²⁸ 1891 yılında Sandıklı kazasından Arif imzasıyla Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta, Halil Ağa'nın uygun olmayan birtakım hal ve hareketinden bahsedilerek şikâyette bulunuldu. Dâhiliye Nezareti, 18 Ağustos 1891 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine durumu tahkik etmesini bildirdi.²²⁹ Halil Ağa aleyhinde şikâyette bulunanlardan biri de Sandıklı kazasından Süleyman ve arkadaşı idi. Süleyman ve arkadaşı, 1892 yılında Bâb-ı 'Âlî'ye gönderdikleri telgrafta, idare meclisi azası Halil Ağa'nın Dinar postasına gasptan dolayı tutuklu bulunan Güneşoğlu Osman Bey'in cezasını, para cezasına çevirmeye cüret ettiğini belirterek şikâyette bulundu. Dâhiliye Nezareti, 13 Aralık 1892 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine gerekli tahkikatı yapmasını

²²⁵ BOA. DH. MKT. 2061/145, 17 Nisan 1893/30 N 1310.

²²⁶ BOA. DH. MKT. 431/8, 20 Eylül 1895/1 R 1313.

²²⁷ BOA. DH. MKT. 431/8, 20 Eylül 1895/1 R 1313.

²²⁸ BOA. DH. MKT. 1713/33, 31 Mart 1890/10 Ş 1307.

²²⁹ BOA. DH. MKT. 1860/8, 18 Ağustos 1891/12 M 1309.

bildirdi.²³⁰ Hakkında şikâyet bulunan Yeğenağazade ailesine mensup diğer bir kişi Hacı Abdullah Efendi idi. Yeğenağazade Hacı Abdullah Efendi, Sandıklı bidayet mahkemesi azalığı görevinde bulunmaktaydı. Görevi sırasında rüşvet almaktan ve darptan dolayı aleyhinde şikâyette bulunulmuş ve *taht-ı muhâkemeye* alınmıştı. 1900 yılında Sandıklı kazasından Mehmet Sadık imzasıyla Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta, hakkındaki çeşitli suçlar sebebiyle *taht-ı muhâkemeye* alınan Hacı Abdullah Efendi'nin kanuna aykırı şekilde idare meclisi azalığına seçildiği bildirildi. Bu şikâyet telgrafı üzerine Dâhiliye Nezareti, 22 Nisan 1900 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine konunun tahkik edilmesini ve neticesine göre muamele yapılmasını emretti.²³¹

Sandıklı kazası eşrafından olan ve uzun yıllar idare meclisi azalığında bulunan Arif Efendi aleyhinde de ahali tarafından şikâyetlerde bulunuldu. Haziran 1900 tarihinde Sandıklı kazası ahalisinden Osman imzasıyla Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta, Arif Efendi'nin kazada idare meclisi kurulduğundan beri meclis idare azalığı yaptığı, bu sebeple *te'sîr-i nüfûzu sâyesinde hazîne-i celîleyi ihdâr edecek mu'âmelâtta bulunduğ*u ihbar edildi.²³² Yine Temmuz 1900 tarihinde Sandıklı kazasından Mahmut Nedim, Dâhiliye Nezareti'ne, Sandıklı idare meclisi azası Arif Efendi'nin 25 seneden beri bu görevde bulunduğu halde, yine seçimlere dâhil edildiğini, nüfuzu dolayısıyla vaktinde fiyatı 100 kuruş edecek afyon mahsulünün büyük bir kısmını daha önceden 35 kuruşa satın almak istediğini, ahali ve hazineyi ihdâr edecek bir takım davranışlarının olduğunu, ayrıca çeşitli usulsüzlüklerinin bulunduğunu belirterek şikâyette bulundu. Dâhiliye Nezareti, 5 Temmuz 1900 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine, uzun süre meclis azalığı görevinde bulunmanın bu kişilerin nüfuz kazanmalarına sebep olacağından uygun olmadığını, aza seçiminde 9 Şubat 1896 tarihli tahrirat-ı umûmiye hükmüne göre bu göreve uygun olan kişilerin tayininin yapılması gerektiğini bildirdi.²³³ Neticede Arif Efendi idare meclisi azalığı görevinden azledildi.

Hakkında şikâyette bulunulan diğer bir kişi Sandıklı kazasının önde gelen simalarından Onbaşızade Bekir Efendi idi. 1901 yılında Sadık Mehmet imzasıyla Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta, Bekir Efendi'nin *ahâli-i mahalliyeyi ihtikâr ile ihdâr itmekde olduğ*u bildirildi. Dâhiliye Nezareti, 23 Eylül 1901 tarihine

²³⁰ BOA. DH. MKT. 2030/86, 13 Aralık 1892/23 Ca 1310.

²³¹ BOA. DH. MKT. 2335/5, 22 Nisan 1900/22 Z 1317.

²³² BOA. DH. MKT. 2555/87, 5 Haziran 1900/7 S 1318.

²³³ BOA. DH. MKT. 2369/56, 5 Temmuz 1900/8 Ra 1318.

Hüdavendigâr vilayetine konuyla ilgili gerekli tahkikatı yapmasını emretti.²³⁴ Yine 1902 yılında Zaptiye Nezareti, tarafından gönderilen telgrafta, Bekir Efendi'nin ahaliye *tecâvüzât-ı lisanîyede* bulunduğu bildirildi. Bunun üzerine Onbaşızade Bekir Efendi hakkında gerekli tahkikatın yapılması için 14 Ekim 1902 tarihinde irade-i seniyye çıktı.²³⁵ Sadâret, durumu Dâhiliye Nezareti'ne bildirdi. 15 Ekim 1902 tarihinde Dâhiliye Nezareti, Hüdavendigâr vilayetine ve Adliye Nezareti'ne gereğinin yapılmasını emretti.²³⁶ Hüdavendigâr vilayeti, 22 Aralık 1902 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne cevap verdi. Konunun vilayet istinaf müdde-i umûmiliğine tevdi edildiğini bildirdi.²³⁷

Sandıklı kazasında görev yapan devlet memurları yanında eşraftan kişiler de ifâ eyledikleri görevlerinde gösterdikleri güzel hizmet ve gayretlerinden dolayı çeşitli nişanlarla, madalyalarla ve rütbelerle taltif edildiler. 1888 yılında Hüdavendigâr vilayeti, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği tahriratta, Sandıklı kazası *hanedân-ı kadîminden* olan ve kaza idare meclisi azasından bulunan Halil Ağa'nın *vezâ'if-i mevdû'asını tamâmıyle icrâ itdikden başka hükûmet-i mahalliyeye mu'âvenet ve hasbe'l-lüzûm i'ânede akrânına müsâbakat eylemekte olduğundan bahsle emsâlini teşvîken kapıcıbaşılık rütbesiyle* taltif edilmesini istedi.²³⁸ Dâhiliye Nezareti, Hüdavendigâr vilayetinin talebini uygun buldu. Konuyu, 30 Temmuz 1888 tarihinde irade-i seniyye için Sadâret'e arz etti.²³⁹ Sadâret'in 13 Ekim 1888 tarihli arz tezkiresinden sonra 16 Ekim 1888 tarihinde gerekli irade-i seniyye'nin çıkmasıyla, Halil Ağa'nın *rikâb-ı hümayûn-ı şâhâne kapıcıbaşılığı rütbesine taltifi* gerçekleşti.²⁴⁰ Sandıklı kazası eşrafından olan Hacı Bekir Efendi'nin hizmet ve gayretlerine binaen *dördüncü rütbeden mecîdiye nişânı* ile taltifi istenmişti.²⁴¹ Sandıklı kazasının önde gelen isimlerinden biri olan Çorbacızade Osman Ağa, hakkındaki şikâyetler sebebiyle tahkikatlar geçirmek yanında, başarılı çalışmalarla taltifata da mazhar oldu. Karahisar'da inşa edilecek olan daire-i askeriye için *mu'âvenet-i nakdiyede* bulunduğundan dolayı 14 Şubat 1891 tarihli irade-i seniyye ile *dördüncü rütbeden bir kıt'a nişân-ı Osmanî* ile taltif edildi.²⁴²

²³⁴ BOA. DH. MKT. 2535/34, 23 Eylül 1901/9 C 1319.

²³⁵ BOA. İrade. Hususi. 16, 18 Ekim 1902/16 B 1321.

²³⁶ BOA. BEO. 145089, 15 Ekim 1902/13 B 1320.

²³⁷ BOA. BEO. 147733, 3 Ocak 1903/4 L 1320.

²³⁸ BOA. İrade. Dâhiliye, 86366, 16 Ekim 1888/10 S 1306, lef 1.

²³⁹ BOA. İrade. Dâhiliye, 86366, 16 Ekim 1888/10 S 1306, lef 2.

²⁴⁰ BOA. İrade. Dâhiliye, 86366, 16 Ekim 1888/10 S 1306, lef 3.

²⁴¹ BOA. DH. MKT. 2193/103, 15 Nisan 1315/16 Z 1316.

²⁴² BOA. İrade. Dâhiliye, 1217, 14 Şubat 1891/7 B 1308, lef 1.

Yine bu dönemde Sandıklı kazasına bağlı Çivril kasabası Nadirler Mahallesi zenginlerinden Kirlizade Hasan Efendi, 1898 yılında Karahisar mutasarrıflığına bir arzuhal gönderdi. Arzuhalde kendisi tarafından inşasına başlanıp tamamlanan camiye Hamidiye isminin verilmesini talep etti.²⁴³ Karahisar mutasarrıflığı, bu talebi Hüdavendigâr vilayetine iletti. Hüdavendigâr vilayeti, 15 Kasım 1898 tarihinde, konuyu Dâhiliye Nezaretine bildirdi.²⁴⁴ Dâhiliye Nezareti bu talebi uygun buldu. 8 Ağustos 1898 tarihinde Sadâret'e arz etti.²⁴⁵ Sadâret'in 20 Aralık 1898 tarihli arz tezkiresi üzerine 25 Aralık 1898 tarihinde gerekli irade-i seniyye çıktı.²⁴⁶ Böylece Kirlizade Hasan Efendi tarafından inşasına mübaşeret olunup *derdest-i ikmâl olunan* camiye "Hamidiye" ismi verildi.

²⁴³ BOA. İrade. Dâhiliye, 1360, 25 Aralık 1898/11 Ş 1316, lef 1.

²⁴⁴ BOA. İrade. Dâhiliye, 1360, 25 Aralık 1898/11 Ş 1316, lef 2.

²⁴⁵ BOA. İrade. Dâhiliye, 1360, 25 Aralık 1898/11 Ş 1316, lef 3.

²⁴⁶ BOA. İrade. Dâhiliye, 1360, 25 Aralık 1898/11 Ş 1316, lef 4.

IV. BÖLÜM

SANDIKLI KAZA İDARESİ

4.1. Merkezî İdarenin Taşraya Ulaşma Araçları: Sandıklı Kazasında Telgraf ve Posta Hizmetleri ile Ulaşım Ağı

4.1.1. Sandıklı Kazası Telgraf ve Posta Hizmetleri

Telgraf, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin kullandığı teknolojik yeniliklerin başında gelmekteydi. Nitekim devlet, telgrafı yerel yöneticiler üzerinde bir denetim aracı olarak kullanarak taşrada varlığını daha fazla hissettirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca telgraf, taşrada yaşayan ahalinin istek ve şikâyetlerini merkezî yönetime iletme aracı olmuştur.²⁴⁷ Bu bakımdan telgraf, merkez ile taşra arasında bağlantıyı kurmada en önemli öğelerden birini oluşturmuştur. Fransız hatları vasıtasıyla Avrupa ile de teması sağlayan ilk Osmanlı telgraf hatları, Kırım Savaşı sırasında İstanbul-Edirne-Şumnu arasında kurulmuş ve 15 Eylül 1855 tarihinde resmen çalışmaya başlamıştır.²⁴⁸ Bu dönemde gerek Osmanlı devlet adamları²⁴⁹ gerek ahali telgraf konusunda istekli bir tutum sergilemiştir. Merkez ile taşra arasında iletişimi hızlandırmak için Anadolu'da telgraf hatları çekilmeye başlamıştır.²⁵⁰ Bunun için gereksinim duyulan malzemeler, Avrupalı devletlerden, özellikle İngiltere ve Fransa'dan tedarik edilmekteydi. Telgraf direklerinin temin edilmesi, dikilmesi, telgraf binalarının yapılması ve bunları yapacak insan gücü, ülke imkânlarıyla karşılanmaktaydı.²⁵¹ İlk dönemde telgraf haberleşme dili Fransızca idi. Daha sonraki yıllarda ise muhabereeler Türkçe yapılmaya başlandı.²⁵²

Sandıklı kazasına ilk telgraf hattı 1873 yılında, idarî merkez olan Karahisar'dan çekildi. Karahisar-ı Sahib sancağı mutasarrıflığı, 10 Ekim 1872 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine, Karahisar'dan Sandıklı'ya inşa edilecek telgraf

²⁴⁷ Roderic H. Davison, **Osmanlı-Türk Tarihi (1774-1923) Batı Etkisi**, (Çev. Mehmet Moralı), (Birinci baskı. İstanbul: Melisa Matbaacılık, 2016), s. 220.

²⁴⁸ Nesimi Yazıcı, "Osmanlı Telgrafında Dil Konusu", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 26, S. 1, (1984), s. 751.

²⁴⁹ Bu dönemin önemli devlet adamlarından biri Ahmet Vefik Paşa idi. Müfettiş olarak Hüdavendigâr eyaletinde bulunduğu dönemde onun girişimleriyle inşasına başlanmış olan telgraf hatlarının büyük bir kısmı tamamlanmıştı. Bkz. Mustafa Murat Öntüğ, **Ahmet Vefik Paşa'nın Anadolu Sağ Kol Müfettişliği**, (Birinci baskı. Konya: Palet Yayınları, 2009), s. 134- 141.

²⁵⁰ Bu dönemde Anadolu'da çekilen telgraf hatları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi", **Çağını Yakalayan Osmanlı! Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri**, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Mustafa Kaçar), (İstanbul: IRCICA Yayını, 1995), s. 79-106.

²⁵¹ Öntüğ, **a.g.e.**, s. 134.

²⁵² Yazıcı, "Osmanlı Telgrafında...", s. 753-758.

hattının masraflarının ahali tarafından karşılanacağını beyan etti.²⁵³ Bunun üzerine konu, 21 Aralık 1872 tarihinde vilayet idare meclisinde görüşüldü. Vilayet idare meclisi, hattın inşasının, hükümete, ahaliye ve tüccara kolaylıklar sağlayacağından uygun buldu.²⁵⁴ Hüdavendigâr vilayeti, Dâhiliye Nezareti'ne, gereğinin yapılmasını bildirdi. Daha sonra konu, Telgraf Nezareti ile Maliye Nezareti'ne havale edildi.²⁵⁵ İlgili nezaretler, Telgraf hattı için Avrupa'dan getirilecek tel ve edevat masrafının 11825 frank, istihdam edilecek memurların aylık maaşları tutarının 1960 kuruş olduğunu, bu miktarların 1872 yılı bütçesinin ilgili kaleminden ödenmesi gerektiğini bildirdi.²⁵⁶ Neticede tüm evrak Şûrâ-yı Devlet'e havale edildi. Şûrâ-yı Devlet, Dâhiliye Dairesi, ilgili evrakı, 9 Eylül 1873 tarihinde görüştü. Telgraf sayesinde muhaberatın hızlı ve kolay olacağını, telgrafın hükümete, tüccara ve ahaliye fayda sağlayacağını belirterek gerekliliğine karar verdi. Hat için gerekli olan alet ve edevat masrafları ile memur maaşlarının telgraf muvazenesinden, diğer masrafların *ashâb-ı servet* tarafından karşılanmasını uygun buldu.²⁵⁷ Sonuç olarak, Sadâret'in 15 Eylül 1873 tarihli arz tezkiresi üzerine, bir gün sonra 16 Eylül 1873 tarihinde irade-i seniyye çıktı.²⁵⁸ Böylece Sandıklı kazasına bir telgraf hattının çekilmesine izin verildi. Sandıklı kazasında bulunan telgrafhane 1891 yılında meydana gelen yangında zarar görmüş ve kullanılamayacak duruma gelmişti. Bu sebeple belediye dairesi civarında aylık 90 kuruş olmak üzere bir hane kiralanıp, telgrafhanene bu binaya taşındı.²⁵⁹

Telgraf hattı, Sandıklı kazasına yakın merkezlere de çekildi. Posta ve Telgraf Nezareti, 7 Mart 1885 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne, Sandıklı'ya 60 km uzaklıkta bulunan Denizli'ye Sandıklı'dan telgraf hattı çekilmesinin ahali tarafından arzu edilmekte olduğunu, hattın temdidi için gerekli olan alet ve edevat masrafı için 6690 frank, 80 santim, hattın inşa masrafı için 43600 kuruş, memur maaşlarıyla aylık küçük giderler için ise 1430 kuruşun yeterli olacağını belirterek, bu masrafların bir kısmının ahali tarafından karşılanacağını, kalan kısmının ise 1884 senesi bütçesinden karşılanması gerektiğini ifade etti. Dâhiliye Nezareti, bu talebi 5 Nisan 1885

²⁵³ BOA. ŞD. DH. 1536/8, Hüdavendigâr 1/254, 8 Eylül 1873/15 B 1290.

²⁵⁴ BOA. ŞD. DH. 1536/8, Hüdavendigâr 1/254, 8 Eylül 1873/15 B 1290.

²⁵⁵ BOA. ŞD. DH. 1536/8, Hüdavendigâr 1/254, 8 Eylül 1873/15 B 1290.

²⁵⁶ BOA. ŞD. DH. 1536/8, Hüdavendigâr 1/254, 8 Eylül 1873/15 B 1290.

²⁵⁷ BOA. İrade. Şûrâ-yı Devlet. 28/1300, 16 Eylül 1873/23 B 1290, lef 1.

²⁵⁸ BOA. İrade. Şûrâ-yı Devlet. 28/1300, 16 Eylül 1873/23 B 1290, lef 2.

²⁵⁹ BOA. ŞD. DH. 2567/4, Dersaadet 11/619, 10 Mart 1891/29 B 1308.

tarihinde Sadâret'e arz etti.²⁶⁰ Sadâret de Şûrâ-yı Devlet'e havale etti. Şûrâ-yı Devlet, Dâhiliye Dairesi, konuyu 8 Nisan 1885 tarihinde müzakere etti. Neticede, zikr olunan hattın çekilmesi münasip görüldü.²⁶¹ Sadâret'in 18 Nisan 1885 tarihli arz tezkiresi üzerine üç gün sonra, 21 Nisan 1885 tarihinde irade-i seniyye çıktı.²⁶² Böylece Sandıklı'dan Denizli'ye bir telgraf hattı çekilmesine karar verildi.

Telgraf hattı zamanla Sandıklı kazasının nahiyelerine kadar uzanmıştı. 16 Ağustos 1892 tarihinde Aydın vilayeti posta ve telgraf başmüdürlüğü, Posta ve Telgraf Nezareti'ne, İzmir'den Anadolu'ya muhaberat çoğaldığından, mevcut telgraf tellerinin yetersiz kaldığını, Şimendifer İdaresi'nin İzmir-Dinar arasındaki mevcut hattına ilaveten Dinar-Sandıklı-Karahisar arasına telgraf hattı çekilmesine lüzum görüldüğünü bildirdi.²⁶³ 23 Ocak 1893 tarihinde Posta ve Telgraf Nezareti, Dâhiliye Nezareti'ne, gönderdiği tahriratta; bu talebi ileterek, telgraf hattı için Avrupa'dan getirilecek alet ve edevat masrafının 57744 frank, 68 santim, bir defalık senevî tamirat masrafının 80427 kuruş, hat için istihdam edilecek üç çavuş maaşının aylık 300 kuruş olduğunu, bu masrafların 1892 yılı bütçesinden ödenmesi gerektiğini bildirdi.²⁶⁴ Dâhiliye Nezareti, evrakı, Şûrâ-yı Devlet'e havale etmesi için 3 Şubat 1893 tarihinde Sadâret'e gönderdi.²⁶⁵ İlgili evrak, 9 Mart 1893 tarihinde Şûrâ-yı Devlet, Dâhiliye Dairesinde görüşüldü.²⁶⁶ Sonuç olarak zikr olunan telgraf hatların birçok faydası olacağından bu talep uygun bulundu ve çekilmesine karar verildi. Böylece Dinar-Sandıklı-Karahisar arasında telgraf hattı inşa edildi. Telgraf hattı, 1897 yılında Şeyhlü nahiyesine de uzatıldı. Şeyhlü nahiyesi ahalisi ve memurları bu durumdan oldukça memnun oldular. 4 Temmuz 1897 tarihinde, Çorbacızade Mehmet Ali imzasıyla çekilen telgraf ile teşekkür ve şükranlarını izhar ettiler.²⁶⁷

1893 yılında irade-i seniyye ile redif taburlarının hızlı toplanmalarını ve sevk edilmelerini sağlayacak şartları araştırmak amacıyla görevlendirilen erkân-ı harbiye zabıtlarından Karahisar-ı Sahip redif fırkası zabiti Seraskerliğe gönderdiği layihada, Sandıklı-Geyikler-Çay bölgesinde bir telgraf hattının inşasını gerekli buldu. Bunun üzerine Seraskerlik, durumu, ikinci ordu müşirliğinden sordu. İkinci ordu müşirliği,

²⁶⁰ BOA. İrade. Şûrâ-yı Devlet. 74/4368, 21 Nisan 1885/6 B 1302, lef 1.

²⁶¹ BOA. İrade. Şûrâ-yı Devlet. 74/4368, 21 Nisan 1885/6 B 1302, lef 2.

²⁶² BOA. İrade. Şûrâ-yı Devlet. 74/4368, 21 Nisan 1885/6 B 1302, lef 3.

²⁶³ BOA. ŞD. DH. 2611/25, Dersaadet 13/519, 9 Mart 1893/20 Ş 1310.

²⁶⁴ BOA. ŞD. DH. 2611/25, Dersaadet 13/519, 9 Mart 1893/20 Ş 1310.

²⁶⁵ BOA. ŞD. DH. 2611/25, Dersaadet 13/519, 9 Mart 1893/20 Ş 1310. Ayrıca bkz. BOA. DH. MKT. 2048/93, 3 Şubat 1893/16 B 1310.

²⁶⁶ Y. PRK. ŞD. 1/51, 9 Mart 1893/20 Ş 1310.

²⁶⁷ Y. PRK. AZJ. 34/77, 4 Temmuz 1897/4 S 1315.

verdiği cevapta; bu bölgeler arasında telgraf hattı inşasının gerekli olduğunu ifade etti. Seraskerlik, 31 Temmuz 1893 tarihinde Sadâret'e gereğini bildirdi. Bunun üzerine Sadâret, Telgraf ve Posta Nezareti'ne 5 Ağustos 1893 tarihinde, gereğinin yapılmasını emretti.²⁶⁸ Ancak bölgeler arasında telgraf hattı inşa edilemedi.

1908 yılında Uşak kazası ile Çal ve Çivril arasında telgraf hattı inşası gündeme geldi. Uşak ile Çal ve Çivril arasındaki telgraf muhaberatı, yaklaşık üç gün sürmekteydi. Çal kazasından Uşak kasabasına çekilen bir telgraf Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Akşehir ve Isparta gibi merkezleri dolaşmak zorundaydı. Bu merkezlerin muhaberatı yoğun olduğunda telgraflar, beklemek zorundaydı. Yedinci Karahisar-ı Sahib fırkası kumandanlığı, Harbiye Nezareti'ne bu gecikmenin giderilmesi gerektiğini bildirdi. Harbiye Nezareti de durumu Dâhiliye Nezareti'ne iletti. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti, 17 Kasım 1908 tarihinde, Posta ve Telgraf Nezareti'ne bilgi vererek, gereğinin yapılmasını talep etti. Ancak bu telgraf hattının inşası da gerçekleştirilemedi.²⁶⁹

XIX. yüzyılda posta hizmetlerinde de bir takım gelişmeler yaşandı. Tanzimat öncesi dönemde devletin resmî haberleşme işleri ulak ve menzilhane teşkilatı ile yürütülmekteydi.²⁷⁰ Kelime olarak, konak, iki konak arası, bir konak yol, merhale, tatar konağı manalarına gelen menzil, yollarda coğrafi şartlara göre değişen mesafelerde, haberin yerine bir an önce ulaştırılması amacıyla konaklama noktaları şeklinde inşa edilmişti.²⁷¹ Ordunun sefere çıktığı zaman dinlenmesi ve her türlü iaşesinin teminini de sağlayan menzilhaneler, diğer bir adıyla konaklama noktaları, ihtiyaç ölçüsünde Anadolu ve Rumeli topraklarında tesis edilmişti.²⁷² Daha sonraki dönemde de bu geleneksel yapı varlığını sürdürmüştür. Tanzimat sonrası posta teşkilatı, ülkenin her yerinde aynı anda bir gelişme göstermemişti. Bundan dolayı Osmanlı posta teşkilatında merkezler, muntazam ve gayr-i muntazam olarak ikiye ayrılmaktaydı. Muntazam posta merkezleri, posta müdürü tayin edilen merkezlerle denilmekteydi. Bu merkezler arasındaki postacılığa da "muntazam" denilmekteydi.

²⁶⁸ BOA. BEO. 18771, 5 Ağustos 1893/22 M 1311.

²⁶⁹ Biray Çakmak, "Osmanlı Devleti'nde İletişim Modernleşmesinin Taşra Boyutu: Uşak Kazası'nda Posta ve Telgraf Hizmetleri (1870-1912)", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD)**, S. 22, (Bahar 2015), s.70.

²⁷⁰ Çadircı, **a.g.e.**, s. 294.

²⁷¹ Yusuf Halaçoğlu, "Klasik Dönemde Osmanlılarda Haberleşme ve Yol Sistemi", **Çağın Yakalayan Osmanlı!**, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Mustafa Kaçar), (İstanbul: IRCICA Yayını, 1995), s. 14-15.

²⁷² Yusuf Halaçoğlu, **Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)**, (Birinci baskı. İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2014), s. 14.

Gayr-i muntazam posta merkezleri, kendilerine merkezden müdür tayin edilmeyen merkezlerdi. Bunlar arasındaki postacılığa da "gayr-i muntazam" denilmekteydi.²⁷³ Osmanlı'da telgraf idaresi, önceleri müdürlükle yürütülmekteydi. 21 Eylül 1871 tarihinde Posta Nezareti ile birleşerek Posta ve Telgraf Nezareti adını almış ve Dâhiliye Nezareti'ne bağlanmıştır.²⁷⁴

Sandıklı, muntazam telgraf, postane ve tatarı bulunan bir kaza idi.²⁷⁵ Sandıklı kazasında posta ve telgraf hizmetindeki görevlilerin başında posta ve telgraf müdürü gelmekteydi. Bunun yanında kazada posta ve telgraf hizmetlerinden sorumlu posta ve telgraf memurları, posta çavuşları, müvezzi ve mûsıl-ı muharrerâtlar görev yaptı. 1877 yılında posta ve telgraf memuru Neşet Efendi idi.²⁷⁶ Daha sonra sırasıyla Zühtü Efendi, Süleyman Efendi, Agâh Efendi, Şevket Efendi posta ve telgraf memuru olarak atandı.²⁷⁷ Mehmet Asım Efendi 1895 yılında posta ve telgraf memuru olarak tayin edildi. Görevi 1902 yılına kadar sürdü.²⁷⁸ 1899 yılında posta ve telgraf hizmetlerinde müdür yanında iki çavuş ve bir müvezzi görevli idi. Sandıklı posta ve telgraf idaresinde uzun süre bir müdür, iki çavuş ve bir müvezzi görev yaptı.²⁷⁹ 1903 yılında posta ve telgraf idaresinde müdür vekili İhsan Efendi, muhabere memuru Fahri Efendi idi.²⁸⁰ 1904 yılında Ali Enveri Efendi, posta ve telgraf memuru olarak atandı. Görevi 1906 yılına kadar sürdü.²⁸¹ 1907 yılında posta ve telgraf idaresine müdür olarak Agâh Efendi atandı.²⁸² 1906-1908 yılları arasında posta ve telgraf idaresinde mûsıl-ı muharrerât da görev yaptı.

Karahisar-Sandıklı arasındaki posta yolunda zaman zaman güvenlik sorunları meydana geldi. 5 Ekim 1898 tarihinde Hamidabad ve Burdur sancaklarından

²⁷³ YAZICI, "Tanzimat'ta Haberleşme...", s. 337.

²⁷⁴ YAZICI, "Tanzimat'ta Haberleşme...", s. 346.

²⁷⁵ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 12, (Bursa: Feraizcizade Matbaası, 1883-1884/H.1301), s. 230.

²⁷⁶ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 8, (Bursa: 1877-1878/H.1294), s. 108; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 9, (Bursa: 1878-1879/H.1295), s. 106; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 10, (Bursa: Matbaa-ı Hüdavendigâr, 1878-1879/H.1296), s. 102; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 11, (Bursa: 1879-1880/H.1297), s. 145.

²⁷⁷ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 12, (Bursa: Feraizcizade Matbaası, 1883-1884/H.1301), s. 182; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 14, (Bursa: 1886-1887/H.1304), s. 174; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 18, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1891-1892/1307, Sene-i Maliyesi Mart'ından Muteberdir), s. 429; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 21, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1894-1895/H.1312), s. 318.

²⁷⁸ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 29, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1902-1903/H.1320), s. 257.

²⁷⁹ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 26, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1899-1900/H.1317), s. 247; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 29, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1902-1903/H.1320), s. 257.

²⁸⁰ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 30, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1903-1904/H.1321), s. 264.

²⁸¹ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 31, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1904-1905/H.1322), s. 242; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1906-1907/H.1324), s. 465.

²⁸² Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1907-1908/H.1325), s. 529.

Karahisar-Sandıklı posta yolundan geçerek İstanbul'a gönderilen postaya, Karahisar sancağının Sandıklı cihetinde 11 Çerkez eşkiyası tarafından bir saldırı oldu. Postaya taarruz eden eşkiya, Hamidabad sancağına ait 19000, Burdur sancağına ait 23200 olmak üzere toplamda 42200 kuruşu gasp etti.²⁸³ Yapılan takibat sonucunda postaya saldıran eşkiya derdest edildi.²⁸⁴ Daha sonra postalara bu gibi saldırıların olmaması için birtakım güvenlik önlemlerinin alınması gündeme geldi. Bu olaya kadar Sandıklı'dan geçen postalar gece ve gündüz sevk olunmaktaydı. Ancak bu olaydan sonra postalar Sandıklı'da gece bekletilmeye başlandı. Bu durum postaların ulaştırılması gereken yere geç gitmesine sebep olmaktaydı. 1903 yılında Karahisar-ı Sahib sancağı meclis idaresi, postaların Sandıklı'dan gece geçmesi için Karahisar ile Sandıklı arasındaki şose yolu üzerinde Damlalıkaya mahallinde bir derbent inşasını gerekli gördü.²⁸⁵ Derbentin inşası için 7759 kuruş masraf gerekmektedir. Bu masrafın taşra inşaat ve tamirat tertibinden tesviyesi uygun görüldü. Neticede Sadrazam'ın 4 Ekim 1903 tarihli arz tezkiresi üzerine 26 Ekim 1903 tarihinde derbent inşasına izin veren irade-i seniyye çıktı.²⁸⁶ Böylece Damlalıkaya mevkiine bir derbent inşasına başlandı.

4.1.2. Karayolları ve Demiryolları Ağı

Osmanlı Devlet'inde, Tanzimat öncesi dönemde Avrupa'daki gelişmelerin aksine, devletin içinde bulunduğu sıkıntılı vaziyet dolayısıyla yollara yeterince önem verilememiştir.²⁸⁷ Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin ulaşım politikası, mevcut olan yolların korunması şeklindeydi. Bu yollar, elverişli durumda olmadığından ulaşım sıkıntısı yaşanıyordu. Bunun sonucu olarak bölgelerin birbiriyle ve merkezle olan bağlantıları kesilmekteydi. Bu durum da ekonomik ve sosyal yaşantıyı olumsuz yönde etkiliyordu.²⁸⁸ Tanzimat Dönemi'nden itibaren ise karayolu yapımında önemli gelişmeler yaşanmıştır.²⁸⁹ Şüphesiz merkeziyetçi bir taşra idare yapısını oluşturmada yollar büyük öneme haizdi. Bu dönemde şose yollar ve bu yollar üzerine ihtiyaca göre köprüler inşa edilmeye başlandı. Karahisar-Sandıklı ve Sandıklı-Denizli şose

²⁸³ BOA. DH. MKT. 2133/44, 13 Kasım 1898/28 C 1316.

²⁸⁴ BOA. DH. MKT. 2133/130, 14 Kasım 1898/29 C 1316.

²⁸⁵ Osmanlı Devleti'nde yolların emniyetinin sağlanması amacıyla dağ ve geçit mahallerinde karakol vazifesi gören yapılara derbent adı verilmiştir. Bkz. Halaçoğlu, **a.g.m.**, s. 13-14.

²⁸⁶ BOA. İrade, Askerî. 47/48, 26 Ekim 1903/5 Ş 1321, lef 2.

²⁸⁷ Nesimi Yazıcı, "Tanzimat'ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı", **OTAM**, S. 3, (1991), s. 357.

²⁸⁸ Çadırcı, **a.g.e.**, s. 299.

²⁸⁹ Tanzimat Dönemi'nde karayolu yapımı ile ilgili yaşanan çeşitli gelişmeler için bkz. Musa Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Karayolu Yapımı", **Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 15, S. 26, (1991), s. 153-160. Ayrıca bkz. Yazıcı, **a.g.m.**, s. 362-367.

yolunun inşasına 1885-1886'lı yıllarda başlandı. Karahisar'dan Sandıklı-Dinar'a uzanan yolun şose kısmının eni beş, toplam eni ise yedi metreydi. Yolun toplam uzunluğu 99 km idi. 1886 yılında yolun, 3250 metrelik kısmının toprak tesviye çalışmaları tamamlandı. 66750 metrelik kısmının toprak tesviye çalışmaları ise beklemekteydi.²⁹⁰ 1888 yılında yolun 1650 metrelik köprülü ve köprüsüz kısımlarının inşası bitirildi. 21336 metrelik kısmının toprak tesviye çalışmaları tamamlandı. Ayrıca 1 metre yarı-kârgîr köprü tamir edilmişti. Aynı yıl Karahisar-Konya, Karahisar-Bolvadin, Bolvadin-Aziziye şose yollarının da inşasına başlandı.²⁹¹ 1892 yılında yolun 71 km'lik kısmı tamamlandı. 7 km'lik kısmının inşası, devam etmekteydi. 21 km'lik kısmı ise beklemekteydi. 7 tanesi mahlût, 32 tanesi kârgîr olmak üzere inşa edilen köprülerin sayısı 39'a ulaşmıştı. 20 kârgîr köprünün inşası ise sürmekteydi.²⁹² Daha sonraki dönemlerde yol üzerinde tamirat çalışmaları devam etti. 1907 yılında yolda 2 adet yarı-kârgîr, 95 adet kârgîr köprü, 1 adet kasis ile 30 metresi kuru ve 50 metresi harçlı olmak üzere toplam 80 metre istinat duvarı bulunmaktaydı.²⁹³

XIX. yüzyıl, demiryolu ulaşımında önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdi.²⁹⁴ Devlet bu konuda istekli olmasına rağmen yeterli teknik donanımının olmaması sebebiyle demiryolu inşaatı hemen başlatılamadı. 1856 Kırım Savaş'ından sonra Avrupalı sermaye sahipleri, ülkeye gelerek demiryolu yapımı hususunda imtiyazlar istediler. Bu imtiyazların verilmesiyle yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nde demiryolu yapımı çalışmaları başladı.²⁹⁵ Anadolu'da ilk demiryolu inşaatı, İzmir ve iktisadî art bölgesinde yayılmayı hedefleyen İngilizler tarafından iki kol halinde gerçekleştirildi. Bu demiryolu kollarının biri İzmir-Aydın, diğeri İzmir-Kasaba hatları idi.²⁹⁶ Hatların inşası için gereksinim duyulan araç ve

²⁹⁰ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 16, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1888-1889/H.1306), s. 84-85.

²⁹¹ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 16, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1888-1889/H.1306), s. 250-251.

²⁹² Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 19, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1892-1893/H.1310), s. 498.

²⁹³ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1907-1908/H.1325), s. 286-287.

²⁹⁴ Osmanlı Devleti'nde ilk demiryolu inşaatı 1851'de Mısır'da başladı. 1869 yılında Mısır demiryollarının uzunluğu 1.300 km'yi geçmişti. 1905 yılında ise 4.400 km'ye ulaşmıştı. Bkz. Donald Quataert, "19. yy'da Osmanlı İmparatorluğu'nda Demiryolları", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 6, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), s. 1631.

²⁹⁵ Sadiye Tutsak, "Osmanlı Devletinin Son Devirlerinde Uşak Kazası", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 16, S. 1, (2001), s. 179.

²⁹⁶ Sadiye Tutsak, "Batı Anadolu'nun Ulaşım Meselesinde Uşak-İzmir Yolu Yapım Çalışmaları", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 29, S. 1, (2014), s. 314.

gereçler İngiltere'den getirildi.²⁹⁷ Bu hatlar 1866 yılı Mart ayı başında tamamlandı. Bu hatlara, daha sonra verilen yeni imtiyazlarla yenileri eklendi. İzmir-Kasaba (Turgutlu) hattının uzantısı olan Kasaba-Alaşehir hattı 1872 yılında inşa edildi. 76 km uzunluğundaki bu kısmın inşası devlet adına gerçekleştirildi. Bu hat, 1894 yılına kadar İngiliz şirketi tarafından işletildi.²⁹⁸ Alaşehir-Karahisar arasında, devlet adına demiryolu inşa etme ve işletme imtiyazı, 22 Şubat 1893 tarihinde M. G. Nagelmackers'e verildi. M. G. Nagelmackers, daha sonra imtiyazı Osmanlı Anonim Şirketi'ne devretti. Hattın inşasına 18 Ekim 1895 tarihinde başlandı.²⁹⁹ Alaşehir-Karahisar ile Alaşehir-Uşak demiryolu hatları 1897 yılında bitirildi.³⁰⁰ Bu demiryolu hattı, 1899 yılında, Karahisar'da, Anadolu Demiryolu hattıyla birleştirildi.³⁰¹ Böylece Karahisar, Uşak, Kütahya, Eskişehir, Ankara gibi iç bölgelerin önemli bir ihracat limanı olan İzmir'le bağlantısı sağlanmış oldu.

İzmir'den Karahisar'a kadar uzanan demiryolu hattının uzunluğu 420 kilometreyi bulmaktaydı. Alaşehir'den gelip Uşak kazasını geçen demiryolu hattı, Karakuyu, Uşak, Kalpaklar, Banaz, Oturak, Dumlupınar, Küçükköy, Balmahmut ve Gecek Hamamı güzergâhı ile Karahisar'a ulaşmaktaydı.³⁰² Demiryolu, Sandıklı kazasına da uzanmıştı. Aydın Demiryolu'nun uzantısı Sandıklı kazası dâhilindeki Dinar köyüne kadar sürmekteydi.³⁰³ Dinar hattının yapımına 1888 yılında başlanmıştı. Aydın Demiryolu'nun Dinar'a kadar uzatılan kısmında demiryolu hattı, Sarayköy, Genceali, Akhan, Bucalı ve Şamlı bölgelerinden geçerek Dinar'a gelmekteydi.³⁰⁴ Ayrıca Aydın Demiryolu hattının Sütlaç, Avcılar, Aba, Çardak, Hamidiye, Sundurlu, Öncü ve Çivril'de istasyonları bulunmaktaydı.³⁰⁵

Demiryolları, Osmanlı Devleti'nin tarımsal ekonomisini birçok yönden geliştirmiştir. Demiryollarının sağladığı ucuz ve kolay taşımacılık Osmanlı Devleti'nde yeni ve geniş alanların tarıma açılmasını sağlamıştır. Bu durumdan

²⁹⁷ Ali Akyıldız, "Osmanlı Anadolu'sunda İlk Demiryolu: İzmir-Aydın Hattı (1856-1866)", **Çağın Yakalayan Osmanlı! Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri**, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Mustafa Kaçar), (İstanbul: IRCICA Yayını, 1995), s. 256.

²⁹⁸ Çakmak, **a.g.r.**, s. 281.

²⁹⁹ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1907-1908/H.1325), s. 281.

³⁰⁰ Gülçin Uzuntepe, "Osmanlı İmparatorluğunda İlk Demiryolu: İzmir-Aydın-Kasaba (Turgutlu) (1856-1897)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi, Eskişehir, 2000), s. 76.

³⁰¹ Biray Çakmak, "Osmanlı Modernleşmesi Bağlamında Bir Batı Anadolu Kazasında Sosyo-Ekonomik Yapı: Uşak (1876-1908)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2008), s. 25.

³⁰² Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1907-1908/H.1325), s. 281.

³⁰³ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 373.

³⁰⁴ Uzuntepe, **a.g.t.**, s. 46.

³⁰⁵ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 22, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1895-1896/H.1313), s. 143.

özellikle tahıl üretimi etkilenmiştir. Demiryollarının sağladığı taşıma kolaylıkları ihracatın da artmasına yaramış, böylece Osmanlı Devleti'nin ödemeler dengesindeki açığının kapatılmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca binlerce Osmanlı tebası gişe memurluğu, makasçılık, istasyon şefliği ve koruculuk gibi yeni açılan işlerde istihdam olanağı bulmuştur.³⁰⁶

Demiryolu hattının Anadolu'nun içlerine kadar ilerlemesi Sandıklı kazasında da hem ulaşım imkânlarını arttırmış, hem ticareti olumlu yönde etkilemiştir. Sandıklı kazasında yetiştirilen afyon, haşhaş, patates, buğday, arpa, burçak, kum darı, mısır darı, yulaf, nohut ve mercimek gibi tarım ürünleri, Aydın Demiryolu'nun nihayetinde bulunan Dinar köyünden şimendifer vasıtasıyla kısa sürede uluslararası bir ticaret merkezi olan İzmir'e gönderilmekteydi.³⁰⁷ Kısacası demiryolunun kazaya kadar gelmesi kazada iktisadî hayatın canlanmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

4.2. Merkeziyetçi İdarenin Taşradaki Somut Göstergeleri: Sandıklı Kazası Hükümet Konakları ve Hapishaneleri

XIX. yüzyılın ikinci yarısında, idarî yapının değişim sürecini ifade eden en önemli öge hükümet konağı binalarıydı.³⁰⁸ Hükümet konağı binaları, Tanzimat Dönemi merkeziyetçi idare anlayışının taşradaki somut göstergeleriydi.³⁰⁹ Bu dönemde vilayet, liva, zamanla da kaza ve nahiye merkezlerinde hükümet konakları inşa edilmeye başlanmıştı. Kaza merkezlerinde inşa edilen hükümet konaklarına, 1870'li yıllara kadar müdür konakları denilmekteydi. Vilayet sistemine geçildikten sonra ise hükümet konakları olarak adlandırılmaya başlandı.³¹⁰ Sandıklı kazasında ahşap olarak inşa edilmiş bir hükümet konağı bulunmaktaydı.³¹¹ Hükümet konağı zamanla harap hale gelmişti. Bu sebeple çeşitli tamiratlar geçirdi. Hüdavendigâr vilayeti, 9 Eylül 1885 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne, Sandıklı kazası hükümet konağının tamirine gereksinim duyulduğunu, tamir edilmezse ileride daha harap bir hale geleceğini belirterek, tamir masrafı olarak 13.800 kuruşa ihtiyaç duyulduğunu bildirdi.³¹² Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti, 29 Eylül 1885 tarihinde evrakı, tetkik

³⁰⁶ Quataert, **a.g.m.**, s. 1631.

³⁰⁷ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 25, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1898-1899/H.1316), s. 373.

³⁰⁸ Yasemin Avcı, **Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)**, (Birinci baskı. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004), s. 243.

³⁰⁹ Avcı, **Bir Osmanlı Anadolu Kentinde...**, s. 203.

³¹⁰ Çakmak, **a.g.r.**, s. 28.

³¹¹ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 18, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1891-1892/1307, Sene-i Maliyesi Mart'ından Muteberdir), s. 229.

³¹² BOA. ŞD. DH. 1544/22, Hüdavendigâr 2/35, 24 Kasım 1885/17 S 1303.

etmesi için Şehremaneti'ne gönderdi.³¹³ Şehremaneti, Sandıklı kazası hükümet konağı keşif defterinin nizama uygun olmayan şekilde düzenlendiğini, ancak malzeme ile amele ücretlerinin eksikliklerinin Şehremaneti hendesehanesinden karşılanabileceğini bildirdi. Hüdavendigar vilayeti, 8 Ekim 1885 tarihinde gönderdiği ikinci bir tahriratta, Dâhiliye Nezareti'ne, 9 Eylül 1885 tarihli tahrirata henüz cevap verilmediğini belirterek, şiddetli yağmur sebebiyle hükümet konağı binasının daha kötü bir duruma geldiğini ve gereğinin yapılmasını istedi.³¹⁴ Daha sonra Dâhiliye Nezareti, konuyla ilgili evrakı, Şûrâ-yı Devlet'te müzakere edilmesi amacıyla Sadâret'e gönderdi.³¹⁵ Şûrâ-yı Devlet, Dâhiliye Dairesi, ilgili evrakı, 24 Kasım 1885 tarihinde görüştü. Sandıklı kazası hükümet konağının tamirinin gerekli olduğuna ve bir an evvel yapılması gerektiğine karar verdi. Belirtilen meblağın, bütçeden sarfını uygun buldu.³¹⁶ Dâhiliye Nezareti, 17 Aralık 1885 tarihinde Sadâret'e gereğinin yapılmasını bildirdi.³¹⁷ Sadâret'in 12 Ocak 1886 tarihli arz tezkiresi üzerine 13 Ocak 1886 tarihinde gerekli olan irade-i seniyye çıktı.³¹⁸ Böylece hükümet konağının tamirine karar verildi. Tamirata gerçekleştirildi. Daha sonraki yıllarda Sandıklı hükümet konağının tekrardan inşası gerekli görüldü.³¹⁹ Neticede Sandıklı kazası hükümet konağı, yeniden inşa edilerek hizmete girdi.

Sandıklı kazası dâhilinde bir diğer hükümet konağı, Şeyhlü nahiyesinde inşa edilmişti. Şeyhlü nahiyesinin merkezi, 18 Ocak 1893 tarihli irade-i seniyye ile Çivril'e taşınmıştı.³²⁰ Çivril kasabasında bir hükümet konağı bulunmamaktaydı. Kiralık bir hane, hükümet konağı olarak kullanılmaktaydı ve bir hükümet konağı binasına gerek duyulmaktaydı. Bundan dolayı Şeyhlü nahiyesi merkezine bir hükümet konağı yapılması kararlaştırılmıştı.³²¹

1906 yılının sonlarında Sandıklı hükümet konağı avlusunda Ziraat bankasına mahsus olmak üzere bir bina inşası gündeme geldi. Ticaret ve Nafia Nezareti, 23 Eylül 1906 tarihli tezkiresinde; Ziraat bankası şubesi için ahşap olan Sandıklı kazası hükümet konağının alt katında uygun bir oda olmadığını, banka için tahsis edilen üst

³¹³ BOA. ŞD. DH. 1544/22, Hüdavendigar 2/35, 24 Kasım 1885/17 S 1303.

³¹⁴ BOA. ŞD. DH. 1544/22, Hüdavendigar 2/35, 24 Kasım 1885/17 S 1303.

³¹⁵ BOA. ŞD. DH. 1544/22, Hüdavendigar 2/35, 24 Kasım 1885/17 S 1303.

³¹⁶ BOA. İrade. Şûrâ-yı Devlet. 79/4659, 13 Ocak 1886/7 R 1303, lef 2.

³¹⁷ BOA. İrade. Şûrâ-yı Devlet. 79/4659, 13 Ocak 1886/7 R 1303, lef 1.

³¹⁸ BOA. İrade. Şûrâ-yı Devlet. 79/4659, 13 Ocak 1886/7 R 1303, lef 3.

³¹⁹ BOA. ŞD. DH. 1551/36, Hüdavendigar 2/763, 16 Haziran 1892/21 Za 1309. Ayrıca bkz. BOA. DH. MKT. 1937/62, 28 Mart 1892/29 Ş 1309.

³²⁰ BOA. İrade. Dâhiliye, 1301, 18 Ocak 1893/29 R 1310, lef 8.

³²¹ BOA. DH. MKT. 2049/68, 6 Şubat 1893/19 B1310.

katının ise çökmesinin muhtemel olduğunu belirtti. Hükümet konağı civarında kiralanabilecek tam kârgîr bir binanın bulunmadığını, bu sebeple bankaya tahsis olunacak bir arsada 17.100 kuruş masrafla bir bina inşa edilebileceğini ilettili.³²² Neticede keşif defteri ve ilgili evrak Şûrâ-yı Devlet'e havale edildi. Konuyu Şûrâ-yı Devlet, Maliye Dairesi, 14 Aralık 1906 tarihinde müzakere etti. Maliye Dairesi, *mezkûr binânın inşâsının derece-i vücûbda olduğundan* talebi uygun buldu.³²³ Sadâret'in 21 Aralık 1906 tarihinde çıkan arz tezkiresi üzerine gereğince 2 Ocak 1907 tarihinde irade-i seniyye çıktı.³²⁴ Böylece Ziraat bankası şubesi için bir bina inşasına başlandı.

XIX. yüzyılda merkezî idareyi taşrada görünür hale getiren diğer bir yapıyı hapishaneler oluşturmaktaydı. Sandıklı kazasında, erkek tutuklu ve hükümlüler için bir hapishane bulunmaktaydı. Hapishane, *mahbusîni isti'âba gayr-i kâfi* idi. Zamanla da harap bir hale gelmişti. Bu sebeple hapishanenin yeniden inşası gerekli görüldü. Yapılan keşif sonucunda inşaat masrafı 72160 kuruş olarak hesaplandı.³²⁵ Konu, Şûrâ-yı Devlet'e havale edildi. Şûrâ-yı Devlet, Dâhiliye Dairesi, gönderilen evrakı, 16 Haziran 1892 tarihinde müzakere etti. Hapishanenin yeniden inşa edilmesine karar verdi.³²⁶ Bu kararı havi Sadâret'in 4 Temmuz 1892 tarihli arz tezkiresi üzerine³²⁷ beş gün sonra 9 Temmuz 1892 tarihinde irade-i seniyye çıktı.³²⁸ Sadâret, bu kararı ve gereğini, 11 Temmuz 1892 tarihinde buyruldu ile Dâhiliye Nezareti'ne, ilettili.³²⁹ Dâhiliye Nezareti ise 20 Temmuz 1892 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine, kararı ve gereğinin yapılmasını bildirdi.³³⁰ Neticede Sandıklı kazası hapishanesi yeniden inşa edildi. Daha sonraki yıllarda hapishanenin bazı kısımları yıkıldı ve tamire muhtaç hale geldi. 23 Aralık 1916 tarihinde Karahisar-ı Sahib sancağı mutasarrıflığı, Dâhiliye Nezareti'nden, hapishanenin tamiri için 10100 kuruş gönderilmesini istedi.³³¹ Dâhiliye Nezareti, bu talebi uygun buldu. Gerekli olan

³²² BOA. ŞD. DH. 1223/821, Ticaret 3/821, 14 Kasım 1906/27 N 1324.

³²³ BOA. İrade. Ticaret ve Nafia. 16/9, 2 Ocak 1893/27 Za 1324, lef 1.

³²⁴ BOA. İrade. Ticaret ve Nafia. 16/9, 2 Ocak 1893/27 Za 1324, lef 2.

³²⁵ BOA. ŞD. DH. 1551/36, Hüdavendigâr 2/763, 16 Haziran 1892/21 Za 1309.

³²⁶ BOA. İrade. Şûrâ-yı Devlet. 120/7181, 9 Temmuz 1892/14 Z 1309, lef 1.

³²⁷ BOA. İrade. Şûrâ-yı Devlet. 120/7181, 9 Temmuz 1892/14 Z 1309, lef 2; BOA. BEO. 2309, 11 Temmuz 1892/16 Z 1309, lef 2.

³²⁸ BOA. İrade. Şûrâ-yı Devlet. 120/7181, 9 Temmuz 1892/14 Z 1309, lef 2; BOA. BEO. 2309, 11 Temmuz 1892/16 Z 1309, lef 2.

³²⁹ BOA. BEO. 2309, 11 Temmuz 1892/16 Z 1309, lef 1.

³³⁰ DH. MKT. 1975/14, 20 Temmuz 1892/25 Z 1309.

³³¹ BOA. DH. MB. HPS. 13/22, 23 Aralık 1917/8 Ra 1336.

havalenameyi, 2 Ocak 1917 tarihinde Karahisar sancağı mutasarrıflığına gönderdi.³³² Hapishanenin tamiri gerçekleşti.

Sandıklı kazasında 1902 yılına kadar kadınlara mahsus bir hapishane mevcut değildi. Kadın tutuklu ve mahkûmlar arzuhalci Mehmet Efendi'nin hanesinde *tevkîf* edilmekteydi. Bu durum *hikmet-i cezâ'iyeye* uygun olmadığından *tevkîf ve habsi icâb iden nisvân için* bir hapishane gerekmekteydi.³³³ Hüdavendigâr vilayeti adliye müfettişliği, 1902 yılında, Adliye ve Mezahib Nezareti'ne, bu durumu bildirdi. Adliye ve Mezahib Nezareti de Dâhiliye Nezareti'ne, 8 Mayıs 1902 tarihinde konuyla ilgili bilgi verdi.³³⁴ Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti, Hüdavendigâr vilayetine, 19 Mayıs 1902 tarihinde, gereğinin yapılmasını emretti.³³⁵ Neticede aylık 30 kuruş kira bedeli ile uygun bir hane kiralanarak kadın hapishanesi olarak kullanılmaya başlandı. 1912 yılında hapishanenin kira bedeli 20 kuruş zam ile aylık 50 kuruş oldu.³³⁶ Sandıklı kazasındaki kadın hapishanesi daha sonraki yıllarda da kiralanmış hanelerde varlığını sürdürdü. 17 Aralık 1920 tarihinde Karahisar-ı Sahib idare meclisinden, Karahisar-ı Sahib mutasarrıflığına gönderilen mazbatada; Sandıklı kazasında nisa hapishanesi olarak kullanılan hanenin kira bedelinin 95 kuruştan 300 kuruşa çıktığı bildirildi.³³⁷ 22 Aralık 1920 tarihinde Karahisar-ı Sahib sancağı mutasarrıflığı, Dâhiliye Nezareti'ne durumu bildirerek iki aylık kira farkı olan 410 kuruşun gönderilmesini istedi.³³⁸ Dâhiliye Nezareti, bu talebi uygun buldu. Gerekli havalenameyi, 31 Aralık 1920 tarihinde Karahisar-ı Sahib sancağı mutasarrıflığına gönderdi.³³⁹

17 Mart 1915 tarihinde Sandıklı kazası erkek ve kadın hapishanesinde, cünhadan dokuz erkek, bir kadın, kabahatten beş erkek, iki kadın olmak üzere toplam on yedi tutuklu ve mahkûm bulunmaktaydı.³⁴⁰ 1 Mayıs 1919-1 Eylül 1919 tarihleri arasında Sandıklı kazası erkek hapishanesinde cünhadan bir erkek hükümlü, yirmi yedi erkek tutuklu mevcuttu.³⁴¹

³³² BOA. DH. MB. HPS. 13/22, 23 Aralık 1917/8 Ra 1336.

³³³ BOA. DH. TMİK. S. 30/27, 24 Mayıs 1900/25 M 1318.

³³⁴ BOA. DH. MKT. 507/36, 19 Mayıs 1902/11 S 1320.

³³⁵ BOA. DH. MKT. 507/36, 19 Mayıs 1902/11 S 1320.

³³⁶ BOA. DH. MB. HPS. 144/60, 3 Şubat 1912/14 S 1330.

³³⁷ BOA. DH. MB. HPS. 33/48, 2 Nisan 1920/12 B 1338.

³³⁸ BOA. DH. MB. HPS. 33/48, 2 Nisan 1920/12 B 1338.

³³⁹ BOA. DH. MB. HPS. 33/48, 2 Nisan 1920/12 B 1338.

³⁴⁰ BOA. DH. MB. HPS. M. 20/81, 22 Nisan 1915/7 C 1333.

³⁴¹ BOA. DH. MB. HPS. M. 41/18, 17 Ocak 1920/25 R 1338.

4.3. Sandıklı Kazasında Bürokrasisinin Gelişimi

1870 yılında Sandıklı kazasındaki mülkî memurlar, kaymakam Mehmet Bey, mal müdürü Nuri Efendi, tahrirat kâtibi Arif Efendi ve eytam müdürü Mehmet Efendi idi. Adlî-şer'â memuru ise naip olan Ahmet Efendi idi.³⁴² 1870 yılında Şeyhlü nahiyesinde müdür Ali Bey, naip Mustafa Efendi, müftü Niyazi Efendi, kâtip İsmail Efendi, vukuat kâtibi Mustafa Efendi, eytam müdürü Şeyh Efendi idi. Geyikler nahiyesinde ise müdür Ahmet Bey idi.³⁴³

Kaymakam Mehmet Bey'in başkanlık ettiği idare meclisinde tabii azalar naip, mal müdürü ve tahrirat kâtibi idi. Meclisin seçilmiş üyeleri Abdullah Efendi ile Hacı Mustafa Ağa idi. Naip Ahmet Efendi'nin başkanlık ettiği deavi meclisi mümeyyizleri, Mehmet Efendi, Murat Efendi ve Ahmet Ağa idi. Kâtip ise Ahmet Efendi idi. Belediye meclisi, başkan İbrahim Ağa ile azalar Hüseyin Efendi, Ömer Efendi, Ahmet Ağa, Mustafa Ağa ve kâtip Mustafa Efendi'den oluşmaktaydı. Emlak komisyonunun başkanı mal müdürü olup, azası vukuat kâtibi Ali Efendi idi. Memleket sandığı idaresi vekilleri Şerif Ağa, Ahmet Efendi ve Hafız Efendi idi.³⁴⁴

1883 yılında Sandıklı kazası memurları kaymakam Üveys Naili Efendi, naip Abdülhamit Ferit Efendi, müftü Mehmet Emin Efendi, tahrirat kâtibi İzzet Efendi, refiki Ahmet Efendi, mal müdürü İsmail Naşit Efendi, telgraf memuru Zühtü Efendi, nüfus memuru Murat Efendi, aşar ve ağnam memuru Mustafa Rüştü Efendi, birinci kâtip Ahmet Behçet Efendi, ikinci kâtip Ali Rıza Efendi, sertahsildar Cafer Efendi, maa tahrir vergi kâtibi Mehmet Rüştü Efendi, tapu kâtibi Mehmet Hulusi Efendi, keraste memuru Yunus Efendi ve sandık emini Osman Şadi Efendi şeklindeydi.³⁴⁵

Kaza idare meclisinin tabii azaları naip, müftü, mal müdürü ve tahrirat kâtibi idi. Seçilmiş azaları ise Abdullah Efendi, Ali Efendi ve Ömer Efendi idi. Kaza bidayet mahkemesi naibin başkanlığında olup, azaları Hacı Hasan Efendi ile Hacı Mustafa Efendi idi. Kâtib-i evvelî Ahmet Efendi, kâtib-i sanisi İsmail Münir Efendi, müstantık muavini Ali Efendi idi. Belediye başkanı Halil Efendi olup, daire-i belediyenin azaları Halil Ağa, Ali Ağa, Abdullah Efendi ve İlyas Ağa idi. Kâtip ve sandık emini Osman Efendi idi.³⁴⁶

³⁴² Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 1, (Bursa: 1870-1871/H.1287), s. 100-101.

³⁴³ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 1, (Bursa: 1870-1871/H.1287), s. 103.

³⁴⁴ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 1, (Bursa: 1870-1871/H.1287), s. 102.

³⁴⁵ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 12, (Bursa: Feraizcizade Matbaası, 1883-1884/H.1301), s. 182-183.

³⁴⁶ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 12, (Bursa: Feraizcizade Matbaası, 1883-1884/H.1301), s. 182.

Şeyhlü nahiyesinde müdür Abdi Nazmi Efendi, naip vekili İsmail Efendi, müftü Hacı Hüsnü Efendi, tahrirat kâtibi Ali Efendi, maa tahrir vergi kâtibi Ali Bahri Efendi, arazi kâtibi Osman Efendi, keraste memuru Mehmet Efendi, posta şubesi memuru Hüseyin Hilmi Efendi ve sandık emini Süleyman Efendi idi. Geyikler nahiyesinde müdür Neşet Efendi, naip vekili Hasan Efendi, maa tahrir vergi kâtibi İbrahim Efendi, posta şubesi memuru Gülcan Efendi ve sandık emini Süleyman Efendi idi. Bu tarihten itibaren kazaya Dazkırı nahiyesi de dâhil olmuştur. 1883 yılında Dazkırı nahiyesinde naip vekili Hacı Hasan Efendi, zabıta memuru Galip Bey, posta şubesi memuru ve sandık emini Hidayet Efendi idi.³⁴⁷

1892 yılında Sandıklı kazasında kaymakam Hakkı Bey, naip Abdülhamit Ferit Efendi, müftü Mehmet Emin Efendi, mal müdürü Ahmet Vefik Efendi ve tahrirat kâtibi Mehmet Emin Efendi idi.³⁴⁸ Mal müdürü refiki Ali Efendi, tahrirat kâtibi refiki Ahmet Hulusi Efendi, mahkeme-i şer'iyye başkâtibi İbrahim Efendi, vergi kâtibi Murat Efendi, tapu kâtibi Osman Efendi, sandık emini Martiros Efendi, reji memuru Kadri Efendi, telgraf ve postane memuru Agâh Efendi, nüfus memuru Mehmet Efendi, nüfus memurluğu birinci kâtibi Rıza Efendi, ikinci kâtibi Ahmet Fuat Efendi, düyun-ı umumiye memuru Ali Ethem Bey, başkâtip İsmail Neşet Efendi, kâtib-i sani ve sandık emini Agob Efendi, orman süvari koruyucusu Cemal Efendi ve piyade koruyucusu İsmail Ağa idi.³⁴⁹

Kaymakam Hakkı Bey'in başkanlığındaki kaza idare meclisinin tabii azaları naip, müftü, mal müdürü ve tahrirat kâtibi idi. Seçilmiş azaları ise Halil Ağa, Hacı Bekir Efendi ve Osman Efendi idi. Naip Abdülhamit Ferit Efendi başkanlığındaki bidayet mahkemesinin aza ve müstantık Ömer Efendi, Ethem Efendi, müstantık muavini Ali Efendi idi. Mahkemenin başkâtibi Bekir Şükrü Efendi, kâtib-i sanisi Ali Efendi, mukavelât muharriri Süleyman Efendi idi. Mahkemede iki adet de mübaşir mevcuttu. Belediye dairesinin başkan vekili Halil Ağa, azaları Hacı Murat Efendi, Ali Ağa, Hacı Mehmet Ağa, memleket tabibi Zarif Efendi, kâtip ve sandık emini Bekriziyor (?) Efendi idi.³⁵⁰

Kaza dâhilinde bulunan ve kaymakam Hakkı Bey başkanlığında olan maarif komisyonu; naip Abdülhamit Ferit Efendi, müftü Mehmet Emin Efendi, Hocasade

³⁴⁷ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 12, (Bursa: Feraizcizade Matbaası, 1883-1884/H.1301), s. 183.

³⁴⁸ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 19, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1892-1893/H.1310), s. 244.

³⁴⁹ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 19, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1892-1893/H.1310), s. 246.

³⁵⁰ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 19, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1892-1893/H.1310), s. 244-245.

Mehmet Efendi, müderris Şeyhzade Emin Efendi, mal müdürü Ahmet Vefik Efendi, tahrirat kâtibi Mehmet Emin Efendi, bidayet mahkemesi başkâtibi Bekir Şükrü Efendi, bidayet mahkemesi azasından Ethem Efendi, memleket tabibi Zarif Efendi, Ziraat bankası kâtibi Mazhar Bey, eşraftan Arif, Ali, Hacı Bekir Efendiler, ibtidai mektebi muallimi Ömer Bahri Efendi ile rüştiye mektebi muallimi Hulusi Efendi'den oluşmaktaydı.³⁵¹

Kazada mevcut olan Ziraat bankası şubesi; başkan Ali Efendi, muhasebe kâtibi Mazhar Bey, azaları Halil Ağa, Hacı Hasan Efendi, Hacı Bekir Efendi, Hacı Murat Efendi ve Hacı Mehmet Ağa'dan müteşekkildi. Ziraat odası Ali Efendi, Bekir Ağa, Halil Efendi, Ahmet Ağa'dan oluşmaktaydı. Kaza ticaret odası; tüccar Hacı Hasan Efendi, tüccar Hacı Murat Efendi ile Hacı Mehmet ve Hacı Bülbül Ağalardan mürekkepti.³⁵² Zabita dairesi; yüzbaşı Ömer Ağa, kol vekili Hacı Osman Çavuş, polis memuru Hasan Efendi, 27 piyade, 22 süvari ve 4 tahsildardan oluşmaktaydı. Kazadaki redif zabitanı, binbaşı vekili kolağası Ali Efendi, yüzbaşı Ahmet Efendi, tüfenkçi Ali Efendi, depo memuru Hüseyin Efendi ve mülazım Ahmet Efendi'den oluşmaktaydı.³⁵³

1906 yılında kaymakam Hüseyin Cemil Bey, naip Mehmet Nihat Efendi, müftü Mehmet Emin Efendi, mal müdürü Abdurrahman Efendi, tahrirat kâtibi Mehmet Sabri Efendi, tahrirat kâtibi refiki Yusuf Efendi, tapu kâtibi Ali Efendi, tapu tahsildarı Ali Rıza Efendi ve eytam müdürü Bekir Efendi idi.³⁵⁴ Kaza idare meclisi kaymakamın başkanlığında olup, tabii azaları naip, müftü, mal müdürü ve tahrirat kâtibi idi. Meclisin seçilmiş azaları ise Osman Efendi, Ahmet Efendi ve Hacı Mustafa Efendi idi. Kazada mülkiye müddei-i umumi muavinliği vekâleti nüfus başkâtibi ve müstantıklığı tahrirat kâtibi tarafından yürütülmekteydi.³⁵⁵ Naip başkanlığındaki bidayet mahkemesinin azaları müstantık Hacı İbrahim Efendi, müstantık muavini Mehmet Nuri Efendi, Ahmet Efendi, Hacı Osman Efendi, Ali Efendi, başkâtip Salih Efendi, kâtib-i sani Niyazi Efendi, mukavelât muharriri Ali Haydar Efendi idi. Kaza dâhilinde müteşekkil olan nafia komisyonunun başkanı kaymakam olup azaları nüfus memuru Rıza Efendi, Ziraat bankası muhasebe kâtibi Ömer Efendi, zabita memuru Hasan Ağa ve tarik kâtibi Mustafa Efendi şeklindeydi.

³⁵¹ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 19, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1892-1893/H.1310), s. 245.

³⁵² Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 19, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1892-1893/H.1310), s. 246.

³⁵³ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 19, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1892-1893/H.1310), s. 247.

³⁵⁴ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1906-1907/H.1324), s. 462-465.

³⁵⁵ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1906-1907/H.1324), s. 462.

Tedarik-i vesait-i nakliye-i askeriye komisyonu yine kaymakamın başkanlığında olup, azaları Arif Efendi, Hacı Yunus Efendi, Hacı Hasan Efendi, Hacı İbrahim Efendi, Hacı Mehmet Ağa, Mehmet Ali Efendi, kâtibi ise Ahmet Efendi idi. Tetkik-i bakaya komisyonu reisi kaymakam olup azaları mal müdürü muavini Nazım Efendi, Hacı Hasan Efendi, tahrirat kâtibi Sabri Efendi ve Hüseyin Efendi idi.³⁵⁶ Tahsilat komisyonu başkanı mal müdürü Abdurrahman Efendi idi. Azaları meclis idare azasından Ahmet Efendi, belediye başkanı Hasib Efendi ve sertahsildar Ahmet Efendi idi. Muhacirin komisyonu başkanı kaymakam olup, azaları Ziraat bank muhasebe kâtibi Ömer Efendi, Ahmet Efendi, Hacı Mustafa Efendi ve Mehmet Ali Efendi idi.³⁵⁷

Maarif komisyonu başkanı kaymakam idi. Azaları Mehmet Emin Efendi, Hacı İbrahim Efendi, Hacı Hasan Efendi, Mehmet Ali Efendi, kâtip ve sandık emini Bekir Efendi idi. Kazadaki Terakkî ibtidai mektebi muallimi mülazım-ı evveli Rıza Efendi, muallim-i sanisi Hüseyin Efendi, Çay ibtidai mektebi muallim-i evveli Hasan Efendi, muallim-i sanisi Mustafa Efendi, Hisar mahallesi ibtidai mektebi muallim-i evveli Mehmet Efendi, muallim-i sanisi Halil Efendi, kız ibtidai mektebi muallimesi Fatma Hanım idi. Kaza rüştiye mektebi muallimi Hazim Efendi idi. Tarih ve hesap muallimi mülazım-ı evvel Rıza Efendi, kur'an-ı kerim muallimi Hacı Hafız Mehmet Efendi, hüsn-i hat muallimi tahrirat kâtibi Sabri Efendi idi.³⁵⁸ Kaza mal kalemi görevlileri mal müdürü muavini Nazım Efendi, muavin refiki İbrahim Efendi, tahsilât müfettişi Ziya Efendi, sertahsildar Ahmet Efendi ve sandık emini Mihal Efendi idi. Nüfus kalemi görevlileri ise memur Ali Rıza Efendi, başkâtip Yusuf Ziya Efendi ve kâtib-i sani Abdullah Efendi idi. Orman idaresi süvari memuru Osman Efendi, ondalık memuru Hacı Mehmet Efendi, piyade korucusu İsmail Efendi'den oluşmaktaydı.³⁵⁹

Belediye dairesinde başkan Hasib Efendi idi. Azaları Arif Efendi, Halil Ağa, Hacı İbrahim Ağa, Hüseyin Efendi, Hacı İbrahim Ağa, kâtip ve sandık emini Ahmet Hulusi Efendi, aşı memuru Abdullah Efendi, kalfa Osman Ağa idi. Ziraat bank şubesi azaları Hacı Mustafa Efendi, Halil Ağa, muhasebe kâtibi Ömer Lütfi Efendi, refiki Mehmet Hakkı Efendi, diğer refiki Mustafa Hulusi Efendi idi. Süvari tahsildarı

³⁵⁶ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1906-1907/H.1324), s. 462-463.

³⁵⁷ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1906-1907/H.1324), s. 463.

³⁵⁸ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1906-1907/H.1324), s. 463.

³⁵⁹ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1906-1907/H.1324), s. 464.

Hacı Ali Efendi idi. Ticaret, ziraat ve sanayi odası azaları Ahmet Efendi, Hacı Hasan Efendi, Mehmet Ali Efendi, Hacı Mustafa Efendiler idi. Düyun-ı umumiye idaresi görevlileri müdür Ali Galip Efendi, başkâtip Mustafa Zeki Efendi, kâtib-i sani ve sandık emini İsmail Hakkı Efendi, mukayyid Halil Efendi idi. Bank-ı Osmani şubesi acente memuru Papadapulos İlyadi Efendi idi. Reji idaresinde memur Bahaeddin Efendi, mübâyaât memuru Hacı Abdullah Efendi idi. Telgraf ve posta idaresinde müdür Ali Enveri Efendi, mûsıl-ı muharrerât Tahir Efendi idi. Kaza dâhilindeki zabıta ve polis idaresinde zabıta memuru mülazım-ı sani Hasan Ağa ve komiser Hüseyin Efendi idi.³⁶⁰

Sandıklı redif alayı zabitanı binbaşı Abdullah Hulki Efendi, kolağası İzzet Efendi, tabur kâtibi Mehmet İzzet Efendi, depo memuru mülazım-ı evvel Faik Efendi, tüfenkçi Hüseyin Efendi idi. Birinci bölümde yüzbaşı Ali Efendi, mülazım-ı evvel Veysi Efendi, mülazım-ı sani Hüseyin Efendi idi. İkinci bölümde yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi, mülazım-ı evvel Ali Rıza Efendi idi. Üçüncü bölümde yüzbaşı Mehmet Ali Nusret Efendi, mülazım-ı evvel Halil İbrahim Efendi idi. Dördüncü bölümde yüzbaşı Süleyman Nuri Efendi ve mülazım-ı evvel Hasan Tahsin Efendi idi.³⁶¹

1906 yılında Şeyhlü nahiyesinde müdür Mehmet Said Efendi, naip vekili Hacı Kasım Efendi, mal ve tahrirat kâtibi Mehmet Ferit Efendi, maa tahrir vergi kâtibi Kadri Efendi, reji memuru Hasan Bey, orman ondalık memuru Salih Efendi, ibtidai mektebi muallimi Hasan Efendi, zabıta memuru İbrahim Onbaşı, düyun-ı umumiye pul bey'iyesi Hacı Hafız İbrahim Efendi idi.³⁶² Nahiye heyeti Hacı Hasan Ağa, Şerif Ağa, Osman Efendi ve Seyit Ali Ağa'dan oluşmaktaydı. Nahiye'deki maarif komisyonu görevlileri Hasan Mazhar Efendi, Ahmet Efendi, Hacı Hasan Efendi, Hacı İbrahim Efendi, Mehmet Ağa, Mustafa Ağa idi. Telgraf ve posta idaresi müdür Remzi Efendi, nakliye memuru Ahmet Efendi, mûsıl-ı muharrerât Mehmet Ali Efendi'den oluşmaktaydı. Belediye başkanı Memiş Efendi olup azaları Mustafa Efendi, İbrahim Ağa, Mehmet Ağa ve Mehmet Ali Ağa idi. Kâtip ve sandık emini ise İsmail Efendi idi.³⁶³

Nahiye dâhilindeki Çivril redif alayı zabitanı binbaşı Mehmet Salim Efendi, kolağası İsmail Efendi, tabur kâtibi Hasan Mazhar Efendi idi. Birinci bölümde yüzbaşı

³⁶⁰ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1906-1907/H.1324), s. 464-465.

³⁶¹ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1906-1907/H.1324), s. 466.

³⁶² Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1906-1907/H.1324), s. 467.

³⁶³ Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1906-1907/H.1324), s. 467.

Salih Bey, mülazım-ı evvel Hacı Mehmet Efendi, mülazım-ı sani Mehmet Efendi idi. İkinci bölümde yüzbaşı Hasan Ağa, mülazım-ı evvel Hüseyin Efendi, mülazım-ı sani Ali Efendi idi. Üçüncü bölümde yüzbaşı Ahmet Efendi, mülazım-ı evvel Recep Efendi idi. Dördüncü bölümde yüzbaşı Mustafa Efendi, mülazım-ı evvel Mehmet Ali Efendi, mülazım-ı sani Mehmet Efendi idi.³⁶⁴

1906 yılında Geyikler (Dinar) nahiyesinde müdür Abdullah Nuri Efendi, naip vekili Niyazi Efendi, mal ve tahrirat kâtibi Ahmet Efendi, vergi kâtibi Salih Efendi, tapu kâtibi Mahmut Bey, mürur şubesi kâtibi Yusuf Efendi, yoklama kâtibi Ali Efendi, orman ondalık memuru Musa Efendi, zabıta memuru Abdullah Çavuş, polis Servet Efendi, reji memuru Komakesi Efendi, ibtidai mektebi muallimi Mustafa Efendi, rüştiye mektebi muallimi Osman Efendi idi. Nahiye heyeti azaları Ahmet Bey, Ramazan Efendi, Ahmet Efendi, Hacı İbrahim Efendi idi. Belediye idaresinde başkan Hacı Ömer Efendi, azalar Mehmet Efendi, Mehmet Ağa, Hüseyin Efendi, Ahmet Efendi, kâtip ve sandık emini Ahmet Efendi idi. Düyun-ı umumiye idaresindeki görevliler memur Zülfikar Efendi, kâtip ve sandık emini Necmettin Efendi, pul bey'iyyesi Hacı Hüseyin Efendi idi. Nahiyedeki telgraf ve posta idaresinde müdür Sabri Efendi, muhaberat memuru Hüsnü Efendi ve mûsıl-ı muharrerât Hacı İsmail Efendi idi.³⁶⁵

Dazkırı nahiyesinde müdür Mehmet Ali Efendi, naip vekili Mehmet Emin Efendi, posta şube memuru İbrahim Efendi, reji memuru Ali Efendi, düyun-ı umumiye memuru Hüseyin Efendi, düyun-ı umumiye pul beyyie memuru Kostî Efendi, orman ondalık memuru Ramazan Efendi, zabıta memuru Cafer Efendi, ibtidai mektebi muallimi Ahmet Hamdi Efendi idi. Nahiye heyeti azaları Hacı Mehmet Ali Ağa, Hacı Haydar Efendi, Mehmet Ağalar idi. Belediye dairesi görevlileri başkan Yusuf Ağa ile azalar Celal Efendi, Hafız Ahmet Efendi ve Mehmet Ağa idi.³⁶⁶

Sandıklı kazasında bürokrasi zamanla bir gelişme göstermiştir. Özellikle 1871 Vilayet Nizamnamesi'yle taşradaki her idarî birimde olduğu gibi kaza idaresinde de iş bölümünde bir artış yaşanmıştır. Bu bağlamda Sandıklı kazasında zamanla ihtiyaca binaen çeşitli komisyon, daire ve kalemler oluşturulmuş, buna paralel olarak memur sayısında bir artış olmuştur. Nitekim memurlar, merkezîyetçi taşra idaresinin en

³⁶⁴ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1906-1907/H.1324), s. 468.

³⁶⁵ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1906-1907/H.1324), s. 469.

³⁶⁶ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1906-1907/H.1324), s. 470.

önemli unsurlarını oluşturmuştur. Osmanlı Devleti, memurları vasıtasıyla Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'de, köylere kadar varlığını hissettirmeyi amaçlamıştır.³⁶⁷ Kazadaki en yetkili mülkî memur kaymakam, nahiyelerinde ise müdür idi. Bunun yanında mal müdürü, tahrirat kâtibi, nüfus memuru, telgraf ve posta memuru, tapu memuru, reji memuru, sandık emini vb. görevliler kazadaki mülkî memurların başlıcalarını oluşturmaktaydı. Adlî-şer'î memurlar ise nizamnamelerde görev ve yetkileri belirtilmiş olan adlî-şer'î davalara bakmakla görevli naip ve şeyhülislamın kazada yetkisini yürütmekle görevli müftü idi. Zamanla kaza dâhilinde merkezleri Sandıklı kasabası ve Çivril olan iki tane redif taburu oluşturulmuştur. Bu taburunu oluşturan amirler ve zabıtlar de kazadaki askerî memurları meydana getirmekteydi. Bunların yanında kazada çeşitli kurumlarda görevli kâtipler görev yapmaktaydı. Kurumların sayısının artmasına binaen kâtiplerin de sayısında zamanla artış yaşanmıştır.

Taşrada merkezî yönetimin temsil görevini ifâ eden memurlar, sadece bölgeyi yönetmekle değil, aynı zamanda yeniden oluşturulan reform programını uygulamakla görevliydi. Bundan dolayı bölgenin yönetimi ancak yerel dinamikleri yakından tanıyan eşrafın yardımıyla gerçekleşebilirdi.³⁶⁸ Bu bağlamda Sandıklı kazasında devlet tarafından atanan memurların yanında, oluşturulan çeşitli komisyonlarda eşraftan kişiler de görev yapmıştır. Ayrıca kaza idaresinde, Tanzimat'ın getirmiş olduğu anlayış çerçevesinde Gayrimüslim nüfus da çeşitli devlet memurluklarında istihdam edilmiştir.

4.4. Sandıklı Kazası Kaymakamları

Sandıklı kazasında kaymakamlık teşkilatının kurulmasına müteakiben 1870'den 1878 yılına kadar kaymakamlık görevine sırasıyla Mehmet Bey, İbrahim Ethem Efendi ve Rıza Efendi tayin edildi.³⁶⁹

4.4.1. Şakir Efendi

1876 yılında tayin edilen Rıza Efendi'den sonra Sandıklı kazası kaymakamlığına vekâleten Yenişehir kaymakamı olan Şakir Efendi atandı. Ancak Şakir Efendi'nin buradaki kaymakamlığı uzun sürmedi. Hüdavendigâr vilayeti, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği tahriratta; Yenişehir kaymakamı Şakir Efendi'nin Sandıklı kazası ianesine fesat karıştırdığını, ayrıca Canibaroğlu Hasan adında bir

³⁶⁷ Çakmak, "Osmanlı Taşrasında Yönetme ve Yönetilme Kaygıları...", s. 48.

³⁶⁸ Avcı, **Değişim Sürecinde...**, s. 120.

³⁶⁹ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 1, (Bursa: 1870-1871/H.1287), s. 101; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 6, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1875-1876/H.1292), s. 97; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 7, (Bursa: 1876-1877/H.1293), s. 94.

şahsın nüfus defterindeki kaydını sildirmek suretiyle resmî kaydı tahrif ettirdiğini belirtti. Bu yüzden azledilmesini ve yerine Tatarpazarcığı kazası kaymakamlığından ayrılan Halil Bey'in tayin edilmesini istedi. İntihab-ı memurin komisyonu, bu talebi 29 Haziran 1878 tarihinde müzakere etti. Hüdavendigâr vilayetinin bu isteğini uygun buldu. Sandıklı kazası kaymakamlığına Tatarpazarcığı kaymakamlığından ayrılmış olan Halil Bey'in tayinini kararlaştırdı.³⁷⁰ 4 Temmuz 1878 tarihinde Sadâret'in arz tezkiresi üzerine 5 Temmuz 1878 tarihinde çıkan irade-i seniyye ile Sandıklı kazasına kaymakam olarak Halil Bey tayin edildi.³⁷¹ Halil Bey'in Sandıklı kazası kaymakamlığı yaklaşık bir yıl sürdü.

4.4.2. Halil Bey

Halil Bey, 5 Temmuz 1878 tarihinde çıkan irade-i seniyye ile Sandıklı kazası kaymakamlığına tayin edilmişti. Buradaki kaymakamlığı bir yıl sürdü. Halil Bey'in istifa etmesi üzerine Hüdavendigâr vilayeti, 21 Temmuz 1879 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne, Halil Bey'in yerine birinci sınıf kaymakamlardan olan Söke kaymakamı Mehmet Arif Efendi'nin tayin edildiğini ifade ederek, gereğinin yapılmasını istedi.³⁷² İntihab-ı memurin komisyonu konuyu, 12 Ağustos 1879 tarihinde müzakere etti. Sandıklı kazası kaymakamlığına, birinci sınıf kaymakamlardan olup, sınıfına muadil bir kaymakamlıkta istihdam edilmek üzere vilayet dâhilinde bulunan Mehmet Arif Efendi'nin tayinini uygun buldu.³⁷³ Bu kararı havi Sadâret'in 25 Ağustos 1879 tarihli arz tezkiresi üzerine 26 Ağustos 1879 tarihinde çıkan irade-i seniyye ile Mehmet Arif Efendi, Sandıklı kazası kaymakamlığına asaleten tayin edildi.³⁷⁴

4.4.3. Mehmet Arif Efendi

26 Ağustos 1879 tarihinde Sandıklı kazası kaymakamlığına tayin edilen Mehmet Arif Efendi'nin de Sandıklı kazasındaki görevi selefleri gibi uzun süreli olmadı. Hüdavendigâr vilayetinden, Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 18 Temmuz 1880 tarihli tahriratta; ahali tarafından yapılan şikâyetler sebebiyle kendisine işten el çektirildiği ve *taht-ı muhâkemeye* alındığı belirtildi. Yapılan tahkikatlar sonucunda suçsuz bulunmuş ise de memuriyetinin devam etmesi halinde şikâyette bulunan kişilerin bu duruma şiddetle karşı çıkacağından bahisle azledilmesi istendi. Sandıklı kazası kaymakamlığı için Yenbülbağr kaymakamlığı görevine atanan, fakat bir

³⁷⁰ BOA. İrade. Dâhiliye, 62756, 5 Temmuz 1878/4 B 1295, lef 3.

³⁷¹ BOA. İrade. Dâhiliye, 62756, 5 Temmuz 1878/4 B 1295, lef 6.

³⁷² BOA. İrade. Dâhiliye, 64182, 26 Ağustos 1879/8 N 1296, lef 1.

³⁷³ BOA. İrade. Dâhiliye, 64182, 26 Ağustos 1879/8 N 1296, lef 1.

³⁷⁴ BOA. İrade. Dâhiliye, 64182, 26 Ağustos 1879/8 N 1296, lef 3.

önceki kaymakamın görevine devam etmesi sebebiyle İstanbul'a gelen İsmail Hakkı Efendi'nin tayin edilmesi talep edildi.³⁷⁵ İntihab-ı memurin komisyonu bu talebi, 29 Temmuz 1880 tarihinde müzakere etti ve uygun buldu.³⁷⁶ Sadrazam'ın 10 Ağustos 1880 tarihli arz tezkiresi üzerine 11 Ağustos 1880 tarihinde çıkan irade-i seniyye ile Sandıklı kazası kaymakamlığına İsmail Hakkı Efendi'nin tayini gerçekleşti.³⁷⁷ İsmail Hakkı Efendi'nin kazadaki kaymakamlığı 31 Aralık 1881 tarihine kadar devam etti.

4.4.4. İsmail Hakkı Efendi

11 Ağustos 1880 tarihinde Sandıklı kazası kaymakamlığı görevine atanan İsmail Hakkı Efendi'nin görevi bir yılı aşkın bir süre devam etti. Hüdavendigâr vilayeti, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği, 12 Kasım 1881 tarihli ve 219 numaralı tahriratta; İsmail Hakkı Efendi'nin göreve devam ettiği süre zarfında *ihbâr idilen bir takım tefevvühâtından dolayı mahallince muhâkemesi derdest bulunduğundan* azledilmesini, yerine İbrahim Ethem Efendi'nin tayin edilmesini talep etti.³⁷⁸ 19 Aralık 1881 tarihinde intihab-ı memurin komisyonu, Hüdavendigâr vilayetinin tahriratını görüşerek, talebini uygun buldu.³⁷⁹ 22 Aralık 1881 tarihinde yazılan arz tezkiresi üzerine dokuz gün sonra 31 Aralık 1881 tarihinde gereğince irade-i seniyye çıktı. Böylece İsmail Hakkı Efendi'den sonra Sandıklı kazası kaymakamlığına İbrahim Ethem Efendi tayin edildi.³⁸⁰

4.4.5. İbrahim Ethem Efendi

31 Aralık 1881 tarihinde üçüncü sınıftan Sandıklı kazası kaymakamı olarak tayin edilen İbrahim Ethem Efendi'nin buradaki memuriyeti 10 Haziran 1882 tarihine kadar yaklaşık altı ay sürdü. Hüdavendigâr vilayeti, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 29 Nisan 1882 tarihli ve 28 numaralı tahriratta; Hacı İbrahim Ethem Efendi'nin yaşlı ve hasta olması sebebiyle kazayı yönetebilecek durumda olmadığını belirtti. Azledilerek yerine uygun bir kaymakamın tayin edilmesini istedi.³⁸¹ İntihab-ı memurin komisyonu konuyu, 30 Mayıs 1882 tarihinde müzakere etti. Komisyon, tercüme-i hal varakasından yaşının yetmişe yakın olduğu anlaşılan İbrahim Ethem Efendi'nin *idâre-i maslahata iktidârı olup olmadığı meçhûl* olduğunu ve yapılacak araştırmalar neticesinde kaymakamlık görevini sürdürecektir bir kudrete

³⁷⁵ BOA. İrade. Dâhiliye, 65578, 11 Ağustos 1880/4 N 1297, lef 1.

³⁷⁶ BOA. İrade. Dâhiliye, 65578, 11 Ağustos 1880/4 N 1297, lef 1.

³⁷⁷ BOA. İrade. Dâhiliye, 65578, 11 Ağustos 1880/4 N 1297, lef 2.

³⁷⁸ BOA. İrade. Dâhiliye, 67782, 31 Aralık 1881/10 S 1299, lef 1.

³⁷⁹ BOA. İrade. Dâhiliye, 67782, 31 Aralık 1881/10 S 1299, lef 1.

³⁸⁰ BOA. İrade. Dâhiliye, 67782, 31 Aralık 1881/10 S 1299, lef 2.

³⁸¹ BOA. İrade. Dâhiliye, 68571, 10 Haziran 1882/23 B 1299, lef 1.

sahip değilse emekliliğini, görevini yapabilecek bir durumda ise uygun bir kaymakamlıkta istihdam edilmesini kararlaştırdı. Sandıklı kazası kaymakamlığından azlini uygun buldu.³⁸² Yerine ise üçüncü sınıf kaymakamlardan olan ve Piremedi kaymakamlığından ayrılan Üveys Naili Efendi'nin tayin edilmesini kararlaştırdı. Sadâret'in, 8 Haziran 1882 tarihli arz tezkiresi üzerine 10 Haziran 1882 tarihli irade-i seniyye ile İbrahim Ethem Efendi'nin yerine Üveys Naili Efendi tayin edildi.³⁸³

4.4.6. Üveys Naili Efendi

Üveys Naili Efendi, İbrahim Ethem Efendi'nin azledilmesi üzerine 10 Haziran 1882 tarihli irade-i seniyye ile Sandıklı kazası kaymakamlığına tayin edilmişti. Üveys Naili Efendi'nin kazadaki kaymakamlığı 6 Aralık 1885 tarihinde vefatına kadar yaklaşık üç buçuk yıl devam etti. Hüdavendigâr vilayeti, 9 Aralık 1885 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne, Üveys Naili Efendi'nin yanarak vefat ettiğini,³⁸⁴ kazaya kaymakam olarak Ahmet Reşit Efendi'nin tayin edildiğini bildirerek gereğinin yapılmasını istedi. İntihab-ı memurin komisyonu, 17 Aralık 1885 tarihinde konuyu müzakere etti. Neticede, Ahmet Reşit Efendi'den daha kıdemli mülâzemette kaymakamların olduğunu gerekçe göstererek, Hüdavendigâr vilayetinin teklifini kabul etmedi. Sandıklı kazası kaymakamlığına birinci sınıf kaymakamlardan olan Urla eski kaymakamı Mustafa Necip Bey'in tayinini kararlaştırdı.³⁸⁵ Dâhiliye Nezareti, 8 Ocak 1886 tarihinde Sadâret'e, *iktizâsının ifâsını* bildirdi.³⁸⁶ Sadrazamın 13 Ocak 1886 tarihli arz tezkiresi üzerine 14 Ocak 1886 tarihinde gerekli olan irade-i seniyye çıktı.³⁸⁷ Sandıklı kazası kaymakamlığına Mustafa Necip Bey tayin edildi.

4.4.7. Mustafa Necip Bey

14 Ocak 1886 tarihinde irade-i seniyye ile Sandıklı kazası kaymakamlığına tayin edilen Mustafa Necip Bey, Çal kazası eski müdürü Hacı Ahmet Efendi'nin oğluydu. 1834 yılında İstanbul'da doğdu. Bayezid ve Maarif-i Adliye, daha sonra valide mekteb-i rüştiyesinde Arapça, Farsça, hesap ve coğrafya dersleri okudu. 1864 yılında 30 yaşında iken Defterhâne kalemine tayin edildi. Ekim 1865 tarihinde 400

³⁸² BOA. İrade. Dâhiliye, 68571, 10 Haziran 1882/23 B 1299, lef 1.

³⁸³ BOA. İrade. Dâhiliye, 68571, 10 Haziran 1882/23 B 1299, lef 2.

³⁸⁴ Üveys Naili Efendi'nin vefatından sonra eşi Hediye Hanım, kendisi ve iki oğluna maaş tahsisi talebinde bulundu. Tekâüd Sandığı Nezareti mülkiye tekaüd dairesi umûmî heyeti meseleyi 26 Nisan 1887 tarihinde müzakere etti. Memûrîn-i mülkiye kararâmesinin 35., 36. ve 41. maddeleri gereğince 312 kuruş maaşın, her birine 104'er kuruş olmak üzere eşi ve iki çocuğu arasında eşit olarak paylaşılmasına karar verdi. Bkz. BOA. ŞD 880/42, Tekâüd 2/483, 18 Mayıs 1887/24 Ş 1304.

³⁸⁵ BOA. İrade. Dâhiliye, 77083, 25 Ocak 1885/8 R 1303, lef 2.

³⁸⁶ BOA. İrade. Dâhiliye, 77083, 25 Ocak 1885/8 R 1303, lef 3.

³⁸⁷ BOA. İrade. Dâhiliye, 77083, 25 Ocak 1885/8 R 1303, lef 4.

kuruş maaş ile Aydın vilayetine bağlı Nif kazası müdürlüğüne atandı. Mart 1867 tarihinde 1000 kuruş maaş ile Gördes kazası müdürlüğüne tayin edildi. 7 ay sonra Ekim 1867 tarihinde ikinci sınıf kaymakam olarak 2000 kuruş maaş ile Gördes kazası kaymakamlığına devam etti. Yaklaşık iki yıl süren Gördes kazası kaymakamlığından, Ağustos 1869 tarihinde istifa ederek, aynı sene 2000 kuruş maaş ile Kula kazası kaymakamlığına tayin edildi. 1870 yılında 2000 kuruş maaş ile Alaşehir kazası kaymakamlığına tayin edildi. Alaşehir kazası kaymakamlığı iki yıl sürdü. 1872 yılında 2000 kuruş maaş ile Bergama aşar emaneti idaresine memur edildi. Buradaki memuriyeti 8 ay sürdü. Daha sonra İstanbul'a döndü.³⁸⁸ Bir süre sonra Aydın vilayetine gitti. 1874 yılında 1500 kuruş maaş ile Saruhan sancağı âdet-i ağnam rüsumu memuriyetine tayin edildi. Aynı sene memuriyetinin son bulmasıyla görevinden ayrıldı. 1874 yılında 1500 kuruş maaş ile ikinci defa Alaşehir kazası kaymakamlığına tayin edildi. 1875 yılında 2250 kuruş maaş ile Nazilli kazası kaymakamlığına atandı. Nisan 1876 tarihinde buradaki görevinden ayrılıp, aynı yıl 2500 kuruş maaş ile Saruhan sancağı aşar ve âdet-i ağnam müdürlüğüne seçildi. Mayıs 1877 tarihinde 2500 kuruş maaş ile Aydın sancağı aşar ve ağnam müdürlüğüne tayin edildi. Buradaki görevi 2 ay sürdü. Aynı yıl 3000 kuruş maaş ile Menteşe sancağı aşar müdürlüğüne tayin edildi. 11 ay sonra görevinin son bulması sebebiyle İstanbul'a gitti. 1880 yılında 2000 kuruş maaş ile Hüdavendigar vilayetine bağlı Mihaliç kazası kaymakamlığına tayin edildi. Buradaki görevinde 6 ay kaldıktan sonra 1250 kuruş maaş ile Gemlik kazası kaymakamlığına atandı. 1881 yılında 1250 kuruş maaş ile İnegöl kazası kaymakamlığına tayin edildi. Mustafa Necip Bey 12 Şubat 1884 tarihinde 1750 kuruş maaş ile Aydın vilayeti dâhilinde bulunan Urla kazası kaymakamlığına tayin edildi. Vazifesi sırasında iktidarsızlığı Aydın vilayetince bildirilmiş olduğundan 12 Aralık 1884 tarihinde görevinden azledildi. Bu tarihe kadarki görevlerinden dolayı *taht-ı muhâkemeye* alınmadı.³⁸⁹

Necip Bey'in Sandıklı kazası kaymakamlığı Ağustos 1887 tarihinde vefatına kadar bir buçuk yıl sürdü. Hüdavendigar vilayeti, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği tahriratta; Mustafa Necip Bey'in vefat ettiğini belirterek, yerine münasip birinin tayini talep etti. İntihab-ı memurin komisyonu, Hüdavendigar vilayetinin tahriratını 12 Ağustos 1887 tarihinde görüştü.³⁹⁰ Sandıklı kazası kaymakamlığı için üçüncü

³⁸⁸ BOA. İrade. Dâhiliye, 77083, 25 Ocak 1885/8 R1303 lef 1.

³⁸⁹ BOA. İrade. Dâhiliye, 77083, 25 Ocak 1885/8 R1303 lef 1.

³⁹⁰ BOA. İrade. Dâhiliye, 82321, 31 Ağustos 1887/12 Z 1304, lef 2.

sınıf kaymakam olup, Radoviş kaymakamlığından ayrılmış olan İbrahim Hakkı Efendi'nin tayinini kararlaştırdı. Dâhiliye Nezareti 18 Ağustos 1887 tarihinde Sadâret'e, *iktizâsın ifâsını* bildirdi.³⁹¹ Sadrazamın 28 Ağustos 1887 tarihli arz tezkiresi üzerine üç gün sonra 31 Ağustos 1887 tarihinde gerekli olan irade-i seniyye çıktı ve Sandıklı kazası kaymakamlığına İbrahim Hakkı Efendi tayin edildi.³⁹²

Mustafa Necip Bey'in vefat etmesinden sonra eşi Nazire Hanım kendisi ve oğlu Tevfik Bey için emekli maaşı tahsisi talebinde bulundu. Tekaüd Sandığı Nezareti mülkiye tekaüd dairesi umûmî heyeti konuyu, 26 Haziran 1888 tarihinde müzakere etti. Memûrîn-i mülkiye kararname sinin 35. 36. ve 39. maddeleri gereğince müstahak oldukları 232 kuruş maaşın, her birine 116 kuruşar olmak üzere eşi ve oğlu arasında eşit olarak paylaşılmasına karar verdi.³⁹³

4.4.8. İbrahim Hakkı Efendi

İbrahim Hakkı Efendi, 31 Ağustos 1887 tarihinde, aylık 1250 kuruş maaşla³⁹⁴ Sandıklı kazası kaymakamlığına tayin edilmişti.³⁹⁵ İbrahim Hakkı Efendi'nin buradaki kaymakamlığı bir yıl sürdü. 7 Eylül 1888 tarihli irade-i seniyye ile İbrahim Hakkı Efendi'nin Düzce'ye, Şile kaymakamı Ahmet Bey'in Sandıklı kazasına *tahvîl-i me'mûriyetleri* gerçekleşti.³⁹⁶ Böylece İbrahim Hakkı Efendi'nin kazadaki görevi sona erdi.

İbrahim Hakkı Efendi, Hafız Mahmut Efendi'nin oğludur. 1843 yılında Leskofça'da doğdu. Sıbyan ve rüştiye mekteplerinde tederisi mürettep olan *ulûm ve fûnûnu* okudu. Boşnakça ve Bulgarca konuşurdu.³⁹⁷ 1866 yılında 23 yaşında iken 500 kuruş maaş ile İzvornik sancağı tahrirat refik-i saniliğine memur olarak atandı. 1867 senesi sonunda İstanbul'a gelerek divan-ı muhasebat mazbata odasına mülâzemet suretiyle bir seneden fazla devam etti. 1868 senesinde Tuna'ya gitti. Rusçuk ve Tırnova sancaklarında teşkil edilen cinayet komisyonlarına bir sene kadar maaş almadan riyaset ve kitabetleri hizmetlerinde bulundu. 1869 yılında 1600 kuruş maaş ile Edirne vilayeti dâhilinde bulunan Pınarhisar kazası aşar başmüfettişliğine tayin edildi. Buradaki görevi iki yıla yakın sürdü. 1871 senesinde vilayet merkezine geçti. Aynı yıl 2500 kuruş maaş ile Filibe sancağı kereste aşarı memuriyetine atandı.

³⁹¹ BOA. İrade. Dâhiliye, 82321, 31 Ağustos 1887/12 Z 1304, lef 3; Ayrıca bkz. BOA. DH. MKT. 1440/68, 18 Ağustos 1887/28 Za 1304.

³⁹² BOA. İrade. Dâhiliye, 82321, 31 Ağustos 1887/12 Z 1304, lef 4.

³⁹³ BOA. ŞD 887/6, Tekaüd 2/1022, 17 Temmuz 1888/2 Za1305.

³⁹⁴ BOA. DH. MKT. 1450/58, 24 Eylül 1887/6 M 1305.

³⁹⁵ BOA. İrade. Dâhiliye, 82321, 31 Ağustos 1887/12 Z 1304, lef 4.

³⁹⁶ BOA. DH. MKT. 1544/71, 18 Eylül 1888/12M 1305.

³⁹⁷ BOA. İrade. Dâhiliye, 82321, 31 Ağustos 1887/12 Z 1304, lef 1.

Buradaki görevi yaklaşık 2 ay sürdü. Yine 1871 yılında 2500 kuruş maaş ile Kızanlık kazası kaymakamlığına tayin edildi. Kasım 1871 tarihinde buradaki görevinden ayrıldı. 1873 yılında 1300 kuruş maaş ile Lazistan sancağı dâhilinde Atina, 1874 yılında 1300 kuruş maaş ile Hopa, 1875 yılında 1300 kuruş maaş ile yine Atina, daha sonra aynı yıl 1600 kuruş maaşla ve *becâyiş sûreti*yle Çürüksu kazaları kaymakamlıklarına tayin edildi. 1876 senesinde Çürüksu kazası kaymakamlığı görevinden ayrıldı.³⁹⁸ 1877 yılında 2150 kuruş maaş ile Hüdavendigâr vilayeti dâhilinde bulunan Eskişehir kazası kaymakamlığına atandı. 1879 yılında buradaki görevinden azledildi. 1883 yılında 1250 kuruş maaş ile Üsküp sancağına bağlı olan Radoviş kazası kaymakamlığına atandı. Burada 9 ay görev yaptıktan sonra istifa etti.

İbrahim Hakkı Efendi, Eylül 1886 tarihinde 625 kuruş maaş ile Kütahya sancağına bağlı Simav kazası kaymakamlığına vekâleten tayin edildi. Kaymakamın görevine dönmesi sebebiyle 5 Nisan 1887 tarihinde buradaki görevinden ayrıldı. İbrahim Hakkı Efendi'nin vekâleten yürüttüğü görevi süresince *hüsn-i hizmet ve sadakat iderek umûr-ı emîriye ve hukûk-ı şahsiyeden zimmet ve ilişiği olmadığı* Simav idare meclisi mazbatasında beyan edildi.³⁹⁹ Bulunduğu memuriyetlerinden dolayı *taht-ı muhâkemeye* alınmadı.⁴⁰⁰

4.4.9. Ahmet Efendi

Ahmet Efendi, 7 Eylül 1888 tarihinde 1250 kuruş maaş ile Sandıklı kazası kaymakamlığına tayin edildi.⁴⁰¹ Hüdavendigâr vilayeti, 1890 yılında Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği tahriratta, Ahmet Efendi'nin her konuda görülen iktidarsızlığı ve kifayetsizliği sebebiyle azledilmesini istedi. Bu talep, intihab-ı memurin komisyonunda müzakere edildi. Komisyon, iktidarsızlığının ne şekilde olduğu bildirilmediği sürece Ahmet Efendi'nin azlinin kanuna aykırı olduğunu belirterek, Hüdavendigâr vilayetinin teklifini uygun bulmadı.⁴⁰² Ahmet Efendi'nin kazadaki görevi 1890 yılına kadar yaklaşık iki yıl sürdü. Haziran 1890 tarihinde Gönen kazası kaymakamı Mehmet Tevfik Efendi'nin Sandıklı'ya, Sandıklı kazası kaymakamı Ahmet Efendi'nin Gönen'e becayişleri gerçekleşti.⁴⁰³ Böylece Ahmet Efendi'nin Sandıklı kazası kaymakamlığı sona erdi.

³⁹⁸ BOA. İrade. Dâhiliye, 82321, 31 Ağustos 1887/12 Z 1304, lef 1.

³⁹⁹ BOA. İrade. Dâhiliye, 82321, 31 Ağustos 1887/12 Z 1304, lef 1.

⁴⁰⁰ BOA. İrade. Dâhiliye, 82321, 31 Ağustos 1887/12 Z 1304, lef 1.

⁴⁰¹ BOA. DH. MKT. 1544/104, 19 Eylül 1888/13 M 1306; BOA. DH. MKT. 1548/15, 28 Eylül 1888/22 M 1306.

⁴⁰² BOA. DH. MKT. 1705/60, 5 Mart 1890/13 B 1307.

⁴⁰³ BOA. DH. MKT. 1730/60, 10 Haziran 1890/22 L 1307.

4.4.10. Mehmet Tevfik Efendi

Mehmet Tevfik Efendi, Haziran 1890 tarihinde Sandıklı kazası kaymakamlığına tayin edilmişti. Mehmet Tevfik Efendi'nin buradaki görevi Kasım 1891 tarihine kadar devam etti. 1891 yılında Mehmet Tevfik Efendi'nin, 1250 kuruş maaşla Kirmastı kazası kaymakamlığına, Pazarcık kaymakamı İsmail Hakkı Efendi'nin Sandıklı kazası kaymakamlığına *tahvîl-i me'mûriyetleri* gerçekleşti.⁴⁰⁴ Böylece Mehmet Tevfik Efendi'nin Sandıklı kazasındaki görevi son buldu.

4.4.11. İsmail Hakkı Efendi

İsmail Hakkı Efendi, Kasım 1891 tarihinde 1638 kuruş maaşla Sandıklı kazasına atandı.⁴⁰⁵ Kazadaki kaymakamlığı 25 Eylül 1892 tarihine kadar yaklaşık 10 ay sürdü. İsmail Hakkı Efendi'nin kaymakamlığı sırasında yaşanan ve azledilmesine sebep olan en önemli olay 23 Temmuz 1892 tarihinde Dazkırı nahiyesinin Başmakçı köyünde meydana gelen depremdi. Hüdavendigâr vilayeti, 8 Eylül 1892 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bir telgraf gönderdi. Gönderdiği telgrafta, Sandıklı kazasına bağlı Dazkırı nahiyesinin Başmakçı köyünde 23 Temmuz 1892 tarihinde hareket-i arz meydana geldiğini, bu sebeple 110 hanenin tamamen ve 191 hanenin kısmen yıkıldığını, buna karşın bir can kaybının olmadığını belirtti. Depremde haneleri zarar görenlerin münasip yerlere yerleştirilmesini talep etti.⁴⁰⁶ Dâhiliye Nezareti, Hüdavendigâr vilayetine, 23 Temmuz'da meydana depremi 8 Eylül'de bildirmesinin sebebini sordu. Hüdavendigâr vilayeti, Dâhiliye Nezareti'ne verdiği cevapta, Sandıklı kazası kaymakamı İsmail Hakkı Efendi'nin olayı, 6 Eylül 1892 tarihinde yani depremden 14 gün sonra Karahisar-ı Sahib mutasarrıflığına gönderdiği tahriratla bildirdiğini belirtti. Bundan dolayı Hüdavendigâr vilayeti, kaymakamın *rehâvet ve betâ'eti* sebebiyle emsaline ibret olmak üzere azledilmesini, yerine Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne mezunlarından Mehmet Reşat Bey'in tayin edilmesini talep etti.⁴⁰⁷ 13 Eylül 1892 yılında konuyu görüşen intihab-ı memurin komisyonu bu talebi uygun buldu. Sadâret'in 24 Eylül 1892 tarihli arz tezkiresi üzerine 25 Eylül 1892 tarihinde gerekli irade-i seniyye çıktı. Böylece İsmail Hakkı Efendi Sandıklı kazası kaymakamlığından azledildi. Yerine Mehmet Reşat Bey'in tayini gerçekleşti.⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ BOA. DH. MKT. 1892/10, 19 Kasım 1891/17 R 1309.

⁴⁰⁵ BOA. DH. MKT. 1892/10, 19 Kasım 1891/17 R 1309.

⁴⁰⁶ BOA. İrade. Dâhiliye, 1298, 25 Eylül 1892/4 Ra 1310 lef 1.

⁴⁰⁷ BOA. İrade. Dâhiliye, 1298, 25 Eylül 1892/4 Ra 1310 lef 3.

⁴⁰⁸ BOA. İrade. Dâhiliye, 1298, 25 Eylül 1892/4 Ra 1310 lef 4.

İsmail Hakkı Efendi'nin azledilmesinden bir müddet sonra Hüdavendigâr vilayeti, Dâhiliye Nezareti'nden, İsmail Hakkı Efendi'nin *müddet-i me'mûriyesince hüsn-i hizmeti meşhûd olduğundan* açılacak bir kaymakamlığa tayinini istedi. Neticede konu, 4 Mart 1893 tarihinde Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nde görüşüldü.⁴⁰⁹ Sonuç olarak İsmail Hakkı Efendi'nin gördüğü ceza yeterli görüldü ve sınıfı dâhilinde bir memuriyette istihdamı kararlaştırıldı. Sadâret, bu kararı 11 Mart 1893 tarihinde buyruldu ile Dâhiliye Nezareti'ne ve Sicil-i ahval daire-i umûmîyesine bildirdi.⁴¹⁰ Bu arada İsmail Hakkı Efendi, 18 Mart 1893 tarihinde Sadâret'e bir arzuhal gönderdi. Gönderdiği arzuhalde, kendisinin deprem sırasında, Alaşehir postasını gasp edip, Sandıklı kazasına doğru yaklaşan eşkiyayı takipte olduğunu belirtti. Görevinden azledilerek mağduriyet yaşadığını, Şûrâ-yı Devlet kararı gereğince mağduriyetinin giderilmesini istedi.⁴¹¹ Neticede İsmail Hakkı Efendi'nin suçsuz olduğu anlaşıldı. Sırası geldiğinde bir kaza kaymakamlığına tayin kılınmasına karar verildi.⁴¹² Daha sonra İsmail Hakkı Efendi, 6 Mart 1894 tarihli irade-i seniyye ile Kratova kazası kaymakamlığına tayin edildi.⁴¹³

4.4.12. Mehmet Reşat Bey

Mehmet Reşat Bey, 25 Eylül 1892 tarihinde çıkan irade-i seniyye ile Sandıklı kazasına tayin edilmişti.⁴¹⁴ Kaymakamlığı döneminde yaşanan önemli meselelerden biri 1892 yılı sonlarında Sandıklı kazasının bazı köylerinde ortaya çıkan ve birçok hayvanın telefine sebep olan sığır vebası hastalığının ortaya çıkması oldu. Hastalık sebebiyle Sandıklı kazasına bağlı Kazık köyünde 198, Kargın köyünde 90 baş hayvan telef olmuştu. Neticede alınan tedbirler sayesinde hastalık önlendi. Umûm Mekâtib-i Askeriye-i Şâhâne Nezareti, 18 Ocak 1893 tarihinde telefata sebep olan sığır vebasına karşı daha etkili mücadele edilmesi için Hüdavendigâr Vilayeti baytar müfettişliğine gerekli tebligatı gönderdi.⁴¹⁵

Reşat Bey döneminde yaşanan önemli meselelerden bir diğeri, ithal edilmesi yasak olduğu halde Sandıklı kazasında kaçak sigara kâğıtlarının ele geçirilmesiydi. Hüdavendigâr vilayeti, 5 Haziran 1893 tarihinde Dâhiye Nezareti'ne gönderdiği tahriratta, üzerinde bir Arap resmi olan ve “muntıhap hindi” ibaresi yazan bir tür

⁴⁰⁹ BOA. BEO.12780. 11 Mart 1893/22 Ş 1310.

⁴¹⁰ BOA. BEO.12780. 11 Mart 1893/22 Ş 1310.

⁴¹¹ BOA. DH. MKT.18/33, 28 Ağustos 1893/16 S 1311.

⁴¹² BOA. DH. MKT.18/33, 28 Ağustos 1893/16 S 1311; BOA. BEO. 19567, 21 Ağustos 1893/9 S 1311.

⁴¹³ BOA. İrade. Dâhiliye, 1311, 6 Mart 1894/28 Ş 1311 lef 3.

⁴¹⁴ BOA. İrade. Dâhiliye, 1298, 25 Eylül 1892/4 Ra 1310 lef 4.

⁴¹⁵ BOA. DH. MKT. 2043/118, 18 Ocak 1893/29 C 1310.

sigara kâğıdının ithali yasak olmasına rağmen Sandıklı'da bazı mahallerde satılmakta olduğunu, bunun üzerine durumun Karahisar-ı Sahib sancağı mutasarrıflığına sorulduğunu, alınan cevapta Sandıklı kazası esnafından beş kişinin dükkânlarında yedi buçuk deste kâğıt ele geçirildiğini bildirdi.⁴¹⁶ Dâhiliye Nezareti, 20 Haziran 1893 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine, ithal edilmesi yasak olan bu sigara kâğıtlarının *kâmilten zabt ve ihrâkını* bildirdi.⁴¹⁷

Mehmet Reşat Bey döneminde yaşanan diğer bir gelişme de 1893 yılında Sandıklı yakınlarında Hristiyanlığa ait olan ve üzerinde dokuz satır Rumca ibare bulunan bir mermer taşının keşf edildiği oldu. Keşf edilen bu mermer taş, müze-i hümâyun müdürü Osman Hamdi Bey tarafından İstanbul'a gönderildi. Ermeni Katolik patriği, Maarif Nezareti'ne gönderdiği arzuhalde bu mermer taşın Papa'ya hediye edilmesi için müsaade buyrulmasını istedi.⁴¹⁸ Maarif Nezareti, konuyu Dâhiliye Nezareti'ne bildirdi. Dâhiliye Nezareti de Sadâret'e ilettili. Sadâret, 27 Ocak 1893 tarihinde gerekli olan irade-i seniyye için arz tezkiresini sundu. Bunun üzerine 28 Ocak 1893 tarihinde irade-i seniyye çıktı.⁴¹⁹ Böylece keşfedilen mermer taşının Papa'ya hediye edilmesine izin verilmiş oldu.

Mehmet Reşat Bey, kaymakamlığı süresince şikâyetlere de konu oldu. Bunlardan biri Sandıklı kazasından Süleyman ve arkadaşı tarafından yapıldı. Süleyman ve arkadaşı, 1892 yılında Bâb-ı Âli'ye gönderdikleri telgrafta, Sandıklı idare meclisi azası Halil Ağa'nın Dinar postasına gasptan dolayı tutuklu bulunan Güneşoğlu Osman Bey'in cezasını para cezasına çevirmeye cüret ettiğini, kaymakam Mehmet Reşat Bey'in de Halil Ağa ve Çevik Ahmet'in yönlendirmeleriyle hareket ettiğini belirterek şikâyette bulundu. Dâhiliye Nezareti, 13 Aralık 1892 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine gerekli tahkikatı yapmasını bildirdi.⁴²⁰

Mehmet Reşat Bey'le ilgili diğer bir şikâyet, Geyikler nahiyesi müdürü Mustafa Şevki Efendi tarafından yapıldı. Mustafa Şevki Efendi, 1894 yılında Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği arzuhalde, Sandıklı kaymakamının nizama aykırı isteklerini kabul etmediği ve yerine getirmediği için kendisiyle ilgili şikâyetlerinin

⁴¹⁶ BOA. DH. MKT. 70/16, 20 Haziran 1893/6 Z 1310.

⁴¹⁷ BOA. DH. MKT. 70/16, 20 Haziran 1893/6 Z 1310.

⁴¹⁸ BOA. BEO. 10570, 20 Ocak 1893/2B 1310.

⁴¹⁹ BOA. İrade. Hususi. 35, 28 Ocak 1893/10 B 1310.

⁴²⁰ BOA. DH. MKT. 2030/86, 13 Aralık 1892/23 Ca 1310.

asılsız olduğunu, konunun tahkik edilmesini istedi. Dâhiliye Nezareti, Hüdavendigâr vilayetine konuyla ilgili gereğini yapmasını bildirdi.⁴²¹

Mehmet Reşat Bey hakkında diğer bir şikâyet, kaymakamlığı sırasında Sandıklı kazasının tapu hasılatı tahsilinin geciktirilmesine sebep olduğu gerekçesiyle yapıldı. Bu sebeple kısa süreli bir tahkikat da geçirdi. Defter-i Hakanî Nezareti, 31 Mayıs 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği tahriratta, Sandıklı kazası tapu hasılatından dolayı borçlu bulunan *müteneffizân-ı ahâli ve sâ'irlerin hükûmet-i mahalliyeye celb idilerek zimmetlerinin istifâsına ibtidâr olunduğu esnâda* kaymakam Mehmet Reşat Bey tarafından kefaletsiz olarak dağıtıldıklarını, borçların tahsili için nahiyelere gönderilen tahsildarlara kaymakam tarafından tapu hasılatının alınmaması emri verildiğini, bundan dolayı tahsildarların borçların tahsilini yapamadan geri döndüklerini, Hüdavendigâr vilayetinin konu ile ilgili kaymakamdan bir izah istediğini, ancak kaymakamın vilayete cevap vermediğini, Karahisar-ı Sahib mutasarrıflığı Defter-i Hakanî memuriyetinden bildirildiğini belirtti. Kaymakam Mehmet Reşat Bey'in tapu hasılatının geciktirilmesine sebep olduğunu, bunun hazine hukukun zayii anlamına geldiğini ve bu yüzden gereğinin yapılmasını bildirdi.⁴²² Dâhiliye Nezareti, 13 Haziran 1894 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine konu ile ilgili gerekli tahkikatı ve tetkikatı yapmasını emretti. Defter-i Hakanî Nezareti'ne ise Hüdavendigâr vilayetine konunun araştırılması emrinin verildiğini bildirdi.⁴²³ Neticede Mehmet Reşat Bey suçsuz bulundu.

Mehmet Reşat Bey'in Sandıklı kazasındaki görevi 18 Haziran 1895 tarihine kadar yaklaşık üç yıl sürdü. Hüdavendigâr vilayeti, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği tahriratta; Hüdavendigâr vilayetine bağlı Sandıklı kazası kaymakamı Mehmet Reşat Bey'in *Sandıklının âb ü hevâsıyla imtizâcından nâşi sâhilde diğer bir kazâya tahvîl-i me'mûriyetini istid'â itmekte olduğunu* bildirdi. Başka bir kazaya tayin edilmesi halinde Sandıklı kazasına *erbâb-ı ehliyet ve iktidârdan* Aziziye kazası kaymakamı Mehmet Ali Ulvi Efendi'nin tayin edilmesini istedi.⁴²⁴ Konuyu, 11 Mayıs 1895 tarihinde görüşen intihab-ı memurin komisyonu talebi uygun buldu.⁴²⁵ Dâhiliye Nezareti, gereğini, 25 Mayıs 1895 tarihinde Sadâret'e bildirdi.⁴²⁶ Sadâret'in 16 Haziran 1895 tarihindeki arz tezkiresi üzerine bir gün sonra 17 Haziran 1895

⁴²¹ BOA. DH. MKT. 193/67, 7 Ocak 1891/29 C 1311.

⁴²² BOA. DH. MKT. 248/3, 13 Haziran 1894/9 Z 1311.

⁴²³ BOA. DH. MKT. 248/3, 13 Haziran 1894/9 Z 1311.

⁴²⁴ BOA. İrade. Dâhiliye, 1323, 17 Haziran 1895/23 Z 1312, lef 1.

⁴²⁵ BOA. İrade. Dâhiliye, 1323, 17 Haziran 1895/23 Z 1312, lef 1.

⁴²⁶ BOA. İrade. Dâhiliye, 1323, 17 Haziran 1895/23 Z 1312, lef 2.

tarhinde gerekli irade-i seniyye çıktı.⁴²⁷ Böylece Sandıklı kazası kaymakamı Mehmet Reşat Bey'in Şile kazası kaymakamlığına, Aziziye kazası kaymakamı Mehmet Ali Ulvi Efendi'nin Sandıklı kazası kaymakamlığına tayini gerçekleştirmiş oldu.

4.4.13. Mehmet Ali Ulvi Efendi

Daha önceki görevi Aziziye kaymakamlığı olan Mehmet Ali Ulvi Efendi, 17 Haziran 1895 tarihli irade-i seniyye ile 1250 kuruş maaşla Sandıklı kaymakamı olarak atanmıştı.⁴²⁸

Mehmet Sait Efendi'nin oğlu olan Mehmet Ali Ulvi Efendi, 1865 yılında İstanbul'da doğdu. Önce Sultan Selim rüştiye mektebine, daha sonra Mülkiye-i Şahane mektebine devam etti. *Büyük Çocuklar, Şairden, Gelişigüzel, Gel Keyfim Gel* isimlerinde Fransızca'dan Türkçeye çeşitli tercüme ve yazıları bulunmaktaydı.⁴²⁹ 8 Ocak 1886 tarihinde 21 yaşında iken 1000 kuruş maaş ile Ticaret Nezareti tercüme-i fûnûn kalemine tayin edildi. 12 Ocak 1887 tarihinde tercüme-i fûnûn kaleminin kaldırılması sebebiyle bir süre açıktaki kaldı. 24 Mayıs 1887 tarihinde 600 kuruş maaş ile rûsumat emaneti mektupçu kalemi müsevvidliğini memur olarak atandı. Bulunduğu görevlerde *taht-ı muhâkemeye* alınmadı.⁴³⁰ 13 Nisan 1888 tarihinde 600 kuruş maaş ile düyûn-ı idare-i umûmiyye kupon kalemine nakledildi. Bir yılı aşkın bir süre bu görevde kaldıktan sonra 13 Haziran 1889 tarihinde yine 600 kuruş maaş ile muhâsebe-i umûmiye-i mâliye hesâbât-ı merkeziye şubesinin merkez kalemine nakledildi. 7 Kasım 1891 tarihinde 1000 kuruş maaş ile Hüdavendigâr vilayeti valisi maiyetine nakl edildi. Mehmet Ali Ulvi Efendi, yaptığı hizmet ve gayretlerinden dolayı 2 Ekim 1892 tarihinde *rütbe-i hâmis* ile taltif edildi. Mehmet Ali Ulvi Efendi'nin maaşı Kasım 1892 tarihinde 500 kuruşa indirildi.

Mehmet Ali Ulvi Efendi, 1890 senesi aşar ihalesi dolayısıyla 60 kuruş yevmiye ve 500 kuruş geliş ve gidiş harcırahıyla Mihaliç kazasında 8 gün görev yaptı. 6 Ocak 1891 tarihinden 14 Mart 1891 tarihine kadar 250 kuruş zamlı maaşla Aziziye kazası kaymakamlığına vekâleten tayin edildi. 1892 senesinde 1500 kuruş maaş ile Bursa kazası ağnam memuriyetine ve aynı yıl 60 kuruş yevmiye ve 650 kuruş gidiş-geliş harcırahıyla Edremit, Kemer ve Ayvalık kazaları aşar ihaleleri memuriyetine tayin edilerek 42 gün görevde bulundu. 60 kuruş yevmiye, 475 kuruş

⁴²⁷ BOA. İrade. Dâhiliye, 1323, 17 Haziran 1895/23 Z 1312, lef 3.

⁴²⁸ BOA. İrade. Dâhiliye, 1378, 28 Ekim 1900/4 B 1318.

⁴²⁹ BOA. İrade. Dâhiliye, 1378, 27 Aralık 1900/5 N 1318, lef 1.

⁴³⁰ BOA. İrade. Dâhiliye, 1378, 27 Aralık 1900/5 N 1318, lef 1.

gidiş-geliş harcırahı ile Aziziye kazası aşar ihalesi memuriyetinde 24 gün vazife yaptı. 1893 senesinde 1500 kuruş ücretle Bursa ağnam memurluğuna atandı. 23 Haziran 1893 tarihinden 11 Ekim 1893 tarihine kadar 250 kuruş zamlı maaşla Sandıklı kazası kaymakamlığı vekâletinde bulundu. 1893 senesinde 60 kuruş yevmiye ve 500 kuruş harcırah ile Sandıklı kazası aşar ihalesi memuriyetine gönderilip 6 günde *ikmâl-i vazîfe* eyledi. Mehmet Ali Ulvi Efendi 6 Kasım 1894 tarihinde Hüdavendigâr vilayeti valiliği maiyetinden ayrıldı. 29 Kasım 1894 tarihinde üçüncü sınıf kaymakamlık intihabnamesi aldı. 11 Aralık 1894 tarihinde 1250 kuruş maaşla Aziziye kazası kaymakamlığına tayin edildi. 17 Haziran 1895 Sandıklı kazası kaymakamlığına nakledildi. Mehmet Ali Ulvi Efendi, 3 Nisan 1898 tarihinde terfi ederek *rütbe-i râbi'* tevcih edildi. 8 Mart 1899 tarihinde ikinci sınıf kaymakamlık intihabnamesi aldı.⁴³¹

Mehmet Ali Ulvi Efendi aleyhinde Belediye reisi Mehmet Ali Efendi, 1895 yılında Sadâret'e gönderdiği telgrafla şikâyetinde bulundu. Şikâyetinde Cûlus-ı Hümâyûn töreninde *hükûmet-i seniyye pîşgâhına gelen mekâtib şâkirdânına ve zevât-ı sâ'ireye* şerbet dağıttığı için kaza kaymakamı tarafından hükümet dairesinde tehdit edildiğini, hakarete uğradığını ve azline teşebbüs edildiğini bildirdi. 17 Eylül 1895 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine konu ile ilgili gerekli tahkikatı yapması emredildi.⁴³² Neticede Mehmet Ali Ulvi Efendi suçsuz bulundu.

Bu dönemde yaşanan diğer bir mesele de Şeyhlü nahiyesi müdürü Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Mehmet Ali Ulvi Efendi'nin şikâyeti üzerine 1897 yılında görevinden azl edilmesiydi. Azledilme gerekçesi olarak, tüm işlerindeki *rehâvet ve betâ'eti* gösterildi. Hüdavendigâr vilayeti idare meclisinin konu ile ilgili mazbatası, 14 Haziran 1897 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmişti.⁴³³ Hüseyin Hüsnü Efendi, azledilmesini müteakip 16 Ağustos 1897 tarihinde Şûrâ-yı Devlet Riyaseti'ne bir arzuhal gönderdi. Gönderdiği arzuhalde bu zamana kadarki görevlerinde hüsn-i hizmetlerde bulunduğunu, görevden alınarak kendisinin mağdur edildiğini belirtti. *İfâ-yı me'mûriyetine müsâ'ade buyrularak mağdûriyetinin giderilmesini istedi.*⁴³⁴ Şûrâ-yı Devlet, Mülkiye Dairesi, konuyu 11 Eylül 1897 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne sordu. Dâhiliye Nezareti, 23 Ekim 1897 tarihinde Şûrâ-yı Devlet Riyaseti'ne cevap verdi. Hüseyin Hüsnü Efendi'nin *te'sîsât-ı 'askeriye i'ânesiyle*

⁴³¹ BOA. İrade. Dâhiliye, 1378, 27 Aralık 1900/5 N 1318, lef 1.

⁴³² BOA. DH. MKT. 429/51, 17 Eylül 1895/27 Ra 1313.

⁴³³ BOA. ŞD. DH. 1570/14, Hüdavendigâr 3/437, 20 Ocak 1898/27 Ş 1315.

⁴³⁴ BOA. ŞD. DH. 1570/14, Hüdavendigâr 3/437, 20 Ocak 1898/27 Ş 1315.

emvâl-i mîriye tahsîlâtında ve husûsât-ı sâ'irede rehâvet ve betâ'et gösterdiği için azledildiğinin Hüdavendigâr vilayetinden bildirildiğini ilettili.⁴³⁵ Şûrâ-yı Devlet, Mülkiye Dairesi, 20 Kasım 1897 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine, *vâkı'anın ne gibi husûsâta mütedâir olduğunun tahkîkini* bildirdi. Hüdavendigâr vilayeti, 7 Aralık 1897 tarihinde Şûrâ-yı Devlet Riyaseti'ne cevap verdi. *Te'sîsât-ı 'askeriye i'ânesinden*, aradan 5 ay geçtiği halde Şeyhlü nahiyesinin 34000 kûsur kuruş borcunun görünmekte olduğunu, Hüseyin Hüsnü Efendi'nin her hususta rehâvet gösterdiğini, bu durumda memuriyetinin uygun olmayacağından azledildiğini belirtti.⁴³⁶ Tüm bunları 2 Mart 1898 tarihinde Şûrâ-yı Devlet, Mülkiye Dairesi görüştü. Sonuç olarak Hüseyin Hüsnü Efendi suçsuz bulundu. Sınıfı dâhilinde bir nahije müdürlüğünde istihdamına karar verildi. Bu karar, 3 Mart 1898 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bildirildi.⁴³⁷

Mehmet Ali Ulvi Efendi'nin Sandıklı kazasındaki memuriyeti 28 Ekim 1900 tarihine kadar yaklaşık beş yıl devam etti. Şahsî işlerini görmek için İstanbul'a giden Kuşadası kaymakamı Sait Bey'in gerekli izin verilmediği için istifa etmesiyle Kuşadası kazası kaymakamlığına Tavas kazası kaymakamı Mithat Bey, boşalan Tavas kazası kaymakamlığına ise Mekteb-i Mülkiye-i Şahane⁴³⁸ mezunu ve ikinci sınıf kaymakam olan Sandıklı kazası kaymakamı Mehmet Ali Ulvi Efendi'nin tayini 28 Ekim 1900 tarihinde çıkan irade-i seniyye ile gerçekleştirildi.⁴³⁹ Böylece Mehmet Ali Ulvi Efendi'nin Sandıklı kazasındaki görevi sona erdi.

4.4.14. Ali Münif Efendi

Dâhiliye Nezareti, memurî-i mülkiye komisyonuna, 26 Ekim 1900 tarihinde gönderdiği tezkirede; Hüdavendigâr vilayeti dâhilinde üçüncü sınıftan Sandıklı kazası kaymakamı Mehmet Ali Ulvi Efendi'nin Aydın vilayeti dâhilindeki Tavas kazası kaymakamlığına *tahvîl-i me'mûriyetinin* gerçekleştiğini ifade ederek, Sandıklı kazası kaymakamlığı için Mekteb-i Mülkiye-i Şahane mezunlarından Leş kazası kaymakamı Ali Münif Bey'in atandığını belirtti. Gereğinin yapılmasını bildirdi.⁴⁴⁰

⁴³⁵ BOA. ŞD. DH. 1570/14, Hüdavendigâr 3/437, 20 Ocak 1898/27 Ş 1315.

⁴³⁶ BOA. ŞD. DH. 1570/14, Hüdavendigâr 3/437, 20 Ocak 1898/27 Ş 1315.

⁴³⁷ BOA. BEO. 81406, 3 Mart 1898/10 L 1315.

⁴³⁸ Mekteb-i Mülkiye-i Şahane, Tanzimat reformlarını taşrada tam olarak uygulayabilecek kişilerin yetiştirilmesi için 18 Ocak 1859 tarihinde açıldı. Bu mektebe önceleri kaymakamlık ve müdürlük gibi mülki idarede istihdam edilecek kimseleri yetiştirmek için devlet dairelerinde çalışan kâtiplerin ehliyetlileri ve ilim tahsil etmiş yetenekli öğrenciler kabul edildi. Mektepte tarih, coğrafya, hesap vb. dersleri okuyup mezun olan öğrenciler taşraya müdür veya kaymakam olarak tayin edilmekteydi. Bkz. Yücel Özkaya, "Kaymakam", **TDVİA**, C. 25, (İstanbul: 2002), s. 84-85.

⁴³⁹ BOA. İrade Dâhiliye, 1378, 28 Ekim 1900/4 B 1318, lef 8.

⁴⁴⁰ BOA. İrade, Dâhiliye, 1380, 27 Aralık 1900/5 N 1318, lef 3.

Konuyu, 5 Kasım 1900 tarihinde müzakere eden memurîn-i mülkiye komisyonu, bu kararı uygun buldu.⁴⁴¹ 17 Kasım 1900 tarihindeki arz tezkiresi üzerine 27 Aralık 1900 tarihinde çıkan irade-i seniyye ile Ali Münif Efendi, aylık 1125 kuruş maaşla Sandıklı kazası kaymakamlığına asaleten atandı.⁴⁴²

Ali Münif Efendi, Trablusgarp eski mektupçusu Hakkı Bey'in oğluydu. 1873 yılında Adana'da doğdu. Eğitime ilk olarak özel dersler görerek başladı. Daha sonra İstanbul'a geldi. Mülkiye mektebinin âli kısmına girerek, âli derecede şahadetname aldı. Fransızca konuşurdu. Ermeniceye aşina idi. 12 Nisan 1896 tarihinde 23 yaşında iken, 250 kuruş maaşla Ziraat bankası idare-i merkeziye muhasebe kalemi mukayyidi refakatine tayin oldu. Burada 8 ay görev yaptı. 13 Aralık 1896 tarihinde Gelibolu idadî mektebine 300 kuruş maaş ile Fransızca, 200 kuruş maaş ile tarih, 200 kuruş maaş ile malumat-ı nafia ve 100 kuruş maaş ile cebir muallimi oldu. 13 Mart 1897 tarihinde yapılan tadilatla Fransızca muallimliği maaşı 270, tarih muallimliği maaşı 225, malumat-ı nafia muallimliği maaşı 180 ve cebir muallimliği maaşı 90 kuruşa indirildi. Ali Münif Efendi, 12 Eylül 1898 tarihinde, iki yıla yakın sürdürdüğü, Gelibolu sancağında bulunan idadî mektebindeki Fransızca, tarih, malumat-ı nafia ve cebir muallimliklerinden istifa etti. Memuriyeti süresince *hüsn-i ifâ-yı vazîfede* bulunduğu Gelibolu idare meclisi tarafından 10 Ekim 1898 tarihindeki mazbatada gösterildi.

Ali Münif Efendi, 8 Ocak 1899 tarihinde 500 kuruş maaş ile İşkodra vilayeti vali maiyetine memur olarak atandı. Buradaki görevi 8 ay sürdü. 18 Eylül 1899 tarihinde 1105 kuruş maaş ile İşkodra vilayeti dâhilinde bulunan Leş kazası kaymakamlığına tayin edildi. Leş kazasından sonraki görev yeri ise Sandıklı kazası oldu.

Ali Münif Efendi, Sandıklı'daki görevi süresince çeşitli tarihlerde şikâyetlere konu oldu. Bu şikâyetlerden ilki Sandıklı kazasından muhacir Sadık tarafından yapıldı. Sadık Efendi, Sadâret'e gönderdiği telgrafta, Ali Münif Efendi'nin *umûr-ı idâre-i kazâyı* mal müdürü ile belediye reisine terk ederek tahsilat bahanesiyle nahiyeleri dolaştığını ve bulunduğu yerlerde uygunsuz birtakım hal ve hareketler içerisinde bulunduğunu, ötekinin berikinin ırz ve namusuna tasaddi etmekte olduğunu bildirdi.⁴⁴³

⁴⁴¹ BOA. İrade, Dâhiliye, 1380, 27 Aralık 1900/5 N 1318, lef 3.

⁴⁴² BOA. İrade, Dâhiliye, 1380, 27 Aralık 1900/5 N 1318, lef 6.

⁴⁴³ BOA. DH. MKT. 2580/36, 26 Ocak 1902/16 Ş 1319.

Bu şikâyetlerden ikincisi 1902 yılında Sandıklı kazası ahalisinden Sıdkı tarafından yapıldı. Sıdkı Efendi, Sadâret'e gönderdiği arzuhalde, kaymakam Ali Münif Efendi'nin Ziraat Bankası şubesi kâtib-i sabıkı Mazhar Bey ile ahaliden Arif Efendi'nin tahrikiyle hareket ettiğini, kendisinin ticarî faaliyetlerini engellemeye çalıştığını, bu sebeple mağdur edildiğini bildirdi.⁴⁴⁴ Konuyla ilgili Hüdavendigâr vilayetine gerekli tahkikatın yapılması bildirildi.

Ali Münif Efendi aleyhinde bir diğer şikâyet Sandıklı kazasının önde gelen isimlerinden Onbaşıoğlu Bekir Efendi tarafından yapıldı. Bekir Efendi 1903 yılında Sadâret'e gönderdiği arzuhalde; evvelce kendisi aleyhinde isnat edilen tefevvühattan dolayı *nakl-i dava* sebebiyle oğlunun Sandıklı kaymakamı Ali Münif Bey tarafından haksızlığa uğratılarak Bursa'da ikamete mecbur edildiğini, bu sebeple mağdur edildiğini ifade ederek, mağduriyetinin giderilmesi istedi.⁴⁴⁵ Neticede Hüdavendigâr vilayetine gereğinin yapılması emredildi.

Ali Münif Efendi'nin Sandıklı kazası kaymakamlığı 1903 yılına kadar yaklaşık 2 yıl, 7 ay sürdü. Kosova vilayetinde teşkil olunan Gostivar kazasına kaymakam olarak Ali Münif Efendi, Ali Münif Efendi'den boşalan Sandıklı kazası kaymakamlığına ise Pazarcık kaymakamlığından ayrılan Ali Rıza Efendi'nin tayini 17 Mayıs 1903 tarihinde çıkarılan irade-i seniyye ile gerçekleşti.⁴⁴⁶ Böylece Ali Münif Efendi'nin Sandıklı kazası kaymakamlığı sona erdi.

4.4.15. Ali Rıza Efendi

Ali Münif Efendi'den sonra Sandıklı kazası kaymakamlığına 17 Mayıs 1903 tarihinde üçüncü sınıf kaymakamlardan olan Ali Rıza Efendi tayin edildi. Ali Rıza Efendi'nin buradaki kaymakamlığı, *sınıf-ı me'mûriyetiyle gayri münâsib ve mügâyir ahvâline mebnî* azledilmesiyle sona erdi. Yerine 19 Mart 1905 tarihinde Geyve kazası kaymakamı Hüseyin Cemil Bey tayin edildi.⁴⁴⁷

Ali Rıza Bey, Sinan Paşa hanedanından Mehmet Bey'in oğluydu. 1859 yılında Yanya'da doğdu. Mekteb-i Sultani'de tarih, edebiyat ve çeşitli dersleri okudu. Fransızca, Arnavutça ve Rumca konuşmaktaydı. 6 Haziran 1891 tarihinde 600 kuruş maaş ile Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayeti dâhilindeki Mondros nahiyesi müdürlüğüne tayin edildi. Maaşı 13 Mart 1897 tarihinde 540 kuruşa indirildi. 1 Haziran 1897

⁴⁴⁴ BOA. DH. MKT. 613/16, 18 Kasım 1902/17 Ş 1320.

⁴⁴⁵ BOA. DH. MKT. 640/32, 25 Ocak 1903/26 L 1320.

⁴⁴⁶ BOA. BEO. 155315, 18 Mayıs 1903/20 S 1321.

⁴⁴⁷ BOA. İrade, Dâhiliye, 1432, 19 Mart 1905/12 M 1323, lef 5; BOA. DH. MKT. 915/90, 2 Şubat 1905/27 Za 1322.

tarhinde 540 kuruş maaş ile Ayasu (?) nahiyesine tayin edildi. Buradaki görevi 4 ay sürdü. 6 Kasım 1897 tarihinde aynı maaşla Mondros nahiyesi müdürlüğüne nakledildi. Ali Rıza Efendi bulunduğı görevlerden dolayı *taht-ı muhâkemeye* alınmadı. 19 Eylül 1899 tarihinde üçüncü sınıf kaymakamlık intihabnamesi aldı.⁴⁴⁸

Ali Rıza Efendi'nin Sandıklı kazası kaymakamlığından azledilmesinde, hakkında yapılan şikâyetler etkili oldu. Bu şikâyetlerden biri, kaymakamın tahsilat ve aşar ihalesi için Dinar ve Çivril'e gittiğı zaman oralarda memuriyetine yakışmayacak bir takım hal ve hareketlerinin olduğu idi. Karacalıoğlu Himmet imzasıyla 14 Nisan 1904 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine gönderilen telgrafta, Ali Rıza Efendi'nin, Çivril'de oturduğu hanede *leylî ve 'n-nehâr 'ıyş ve 'işret ve muhadderât-ı İslâmiyeye harf-endâzlığa cü'ret ettiği* ifade edildi.⁴⁴⁹ Ali Rıza Efendi ile ilgili şikâyetler bununla sınırlı değildi. İçtiğı rakı ve yediğı yemeğın parasını tanzîfât masrafı göstererek belediyeye masraf kaydedilmesini teklif ettiği, meyhaneci Sokullu'ya olan içki parasını Sobacıoğlu Mehmet Ali Ağa'ya verdirdiğı, Sarı Osman'ın yaptırdığı değirmen için 5 lira istediğı, Geyikler nahiyesi azası Hacı İbrahim Efendi'den iki çuval un istediğı ve yine müderris Ahmet Efendi'den 300 lira istediğı ihbar edilmişti.⁴⁵⁰ Sandıklı kazası kaymakamlığından azledilmesinden sonra Ali Rıza Efendi hakkında tahkikata başlandı. Yapılan tahkikat neticesinde Ali Rıza Efendi hakkındaki iddiaların asılsız olduğu anlaşıldı.⁴⁵¹ Ali Rıza Efendi'nin yeniden istihdamına mani bir hali olmadığına karar verildi. Tekrar istihdam edilmeye hak kazandı. Neticede Ali Rıza Efendi, 9 Mayıs 1906 tarihli irade-i seniyye ile Ayvacık kazası kaymakamlığına tayin edildi.⁴⁵² Ali Rıza Efendi'nin son görev yeri olan Sandıklı kaymakamlığından *sûret-i infisâline nazaran* gideceğı mahalde vazifesine itina etmesi gerektiğı kendisine bildirildi.⁴⁵³

Sandıklı kazası kaymakamlığından azledilmesinden sonra Ali Rıza Efendi, 1906 yılında mazuliyet maaşı tahsisi talebinde bulundu. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti memurin kalemi, hizmet cetvelini hazırlandı. Dâhiliye Nezareti, gereğini Mülkiye Tekâüd Sandığı Nezareti'ne bildirdi. Bunun üzerine evrakı, mülkiye tekaüd idaresi heyetinde, 14 Ocak 1895 tarihinde tetkik edildi.⁴⁵⁴ Ali Rıza Efendi'nin 16 yıl

⁴⁴⁸ BOA. İrade, Dâhiliye, 1380, 27 Aralık 1900/5 N 1318, İef 1.

⁴⁴⁹ BOA. ŞD. DH. 3034/55, İstida, 26/322, 5 Mayıs 1906/11 Ra 1324.

⁴⁵⁰ BOA. ŞD. DH. 3034/55, İstida, 26/322, 5 Mayıs 1906/11 Ra 1324.

⁴⁵¹ BOA. ŞD. DH. 3034/55, İstida, 26/322, 5 Mayıs 1906/11 Ra 1324.

⁴⁵² BOA. BEO. 247131, 19 Nisan 1908/18 Ra 1326.

⁴⁵³ BOA. BEO. 247131, 19 Nisan 1908/18 Ra 1326.

⁴⁵⁴ BOA. ŞD. DH. 1114/46, Mazulin, 1/1146, 4 Şubat 1907/21 Z 1324.

hizmeti olduğu, son görev yeri olan Sandıklı kazası kaymakamlığında 21 Haziran 1903-22 Kasım 1904 tarihleri arasında 1 yıl, 5 ay, 2 gün görev yaptığı tespit edildi. Memurin-i mülkiye mazulin kararnamesinin 8. maddesi gereğince 281 kuruş mazuliyet maaşı tahsisine karar verildi.⁴⁵⁵ Konuyu, 4 Şubat 1907 tarihinde Şura-yı Devlet, Tanzimat Dairesi müzakere etti.⁴⁵⁶ Yapılan işlemlerin mevzuata uygun olduğuna karar verdi. 10 Ekim 1907 tarihlerinde Sadrazamın sunduğu arz tezkiresi üzerine 1 Temmuz 1907 tarihinde irade-i seniyye çıktı.⁴⁵⁷ Böylece Ali Rıza Efendi'ye 281 kuruş mazuliyet maaşı tahsis edildi. Sadâret, 4 Temmuz 1907 tarihinde Dâhiliye ve Mülkiye Tekâüd Sandığı Nezaretlerine bilgi vererek, gereğini yapmalarını bildirdi.⁴⁵⁸

4.4.16. Hüseyin Cemil Bey

Kaza kaymakamlığına Ali Rıza Efendi'den sonra, 29 Mart 1905 tarihli irade-i seniyye ile Hüseyin Cemil Bey tayin edildi.⁴⁵⁹

Ergiri sancağı mutasarrıfı Mehmet Emin Paşa'nın oğlu olan Hüseyin Cemil Bey, 16 Ocak 1862 tarihinde Selanik'te doğmuştur. Özel muallimden dersler aldı. Daha sonra Mekteb-i Hukuk'ta tahsiline devam ederek, âli derecede şahadetname aldı. İntihab-ı memurin komisyonu tarafından yapılan imtihanında başarılı oldu. Kendisine üçüncü sınıf tahrirat müdürlüğü ve kaymakamlık intihabnameleri verildi. Haziran 1878'de mülâzemetle Edirne vilayeti mektûbî kalemine dâhil oldu. 13 Haziran 1879 tarihinde maaşı 150 kuruşa yükseltildi. 13 Ocak 1880 tarihinde maaşı yeniden 250 kuruşa çıkarıldı. Ancak 13 Mart 1880 tarihinde maaşı 200 kuruşa düşürüldü. Bununla birlikte maaşına 28 Temmuz 1880 tarihinde 25 kuruş, 14 Eylül 1880'te 75 kuruş, 13 Aralık 1880'de 50 kuruş zam yapıldı. Böylece maaşı 350 kuruşa çıktı. 26 Haziran 1882'de görevinden istifa ederek İstanbul'a geldi. Temmuz 1885 tarihinde Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi kalemünde göreve başlamıştır. Ağustos 1887 tarihinde başarılı olduğu imtihan neticesinde aylık 400 kuruş maaşla ikinci sınıf mülâzımlığa tayin olundu. 13 Ekim 1888 tarihinde mecidiye nişanı ile taltif edildi. 28 Mayıs 1890 tarihinde maaşı 500 kuruşa çıkarıldı. 22 Aralık 1890

⁴⁵⁵ BOA. ŞD. DH. 1114/46, Mazulin, 1/1146, 4 Şubat 1907/21 Z 1324.

⁴⁵⁶ BOA. İrade. TKS. 19/13, 1 Temmuz 1907/20 Ca 1325, lef 1.

⁴⁵⁷ BOA. İrade. TKS. 19/13, 1 Temmuz 1907/20 Ca 1325, lef 2.

⁴⁵⁸ BOA. BEO. 231948, 4 Temmuz 1907/23 Ca 1325.

⁴⁵⁹ BOA. İrade, Dâhiliye, 1432, 19 Mart 1905/12 M 1323, lef 5.

tarhinde Dâhiliye Dairesi'nde birinci sınıf mülâzımlığa yükseltildi. 9 Temmuz 1893 tarihinde *rütbe-i sâlise* tevcih edildi.⁴⁶⁰

Hüseyin Cemil Bey, 21 Eylül 1893 tarihinde 500 kuruş maaş ile Tanzimat Dairesi'ne nakledildi. Gösterdiği gayretlere binaen 1 Haziran 1894 tarihinde terfi ederek *rütbe-i sâniye* yükseltildi. 3 Kasım 1894 tarihinde Şura-yı Devlet Maliye Dairesi'ne nakl edildi. 22 Ağustos 1895 tarihinde ikinci sınıf muavinliğe terfi olundu. 11 Kasım 1897 tarihinde maaşı 550 kuruşa çıkarıldı. 13 Ocak 1898 tarihinde birinci sınıf muavinliğe yükseltildi. 12 Şubat 1898 tarihinde maaşı 600 kuruşa çıkarıldı. *Ve zâ'if-i me'mûriyetini hüsn-i ifâda sa'y ve gayreti müşâhede olunması cihetiyle şâyân-ı 'âtıfet-i seniyye olduğundan* 9 Ağustos 1898 tarihinde rütbe-i saniye tevcih edildi. Hüseyin Cemil Bey'in maaşı 15 Ekim 1898 tarihinde 660 kuruşa, 15 Aralık 1898 tarihinde 775 kuruşa, 27 Temmuz 1899 tarihinde 830 kuruşa, 29 Ekim 1900 tarihinde 910 kuruşa çıkarıldı. Hüseyin Cemil Bey, 15 Kasım 1902 tarihinde 1125 kuruş maaş ile Geyve kazası kaymakamlığına tayin edildi. Memuriyetlerindeki görevlerinden dolayı muhakeme edilmedi.⁴⁶¹

Hüseyin Cemil Efendi'nin Sandıklı kazasındaki görevi 1906 yılına kadar devam etti. 20 Eylül 1906 tarihli irade-i seniyye ile Sandıklı kazası kaymakamı Hüseyin Cemil Bey'in Kirmastı kazası kaymakamlığına, Kirmastı kazası kaymakamı Hüseyin Vehbi Efendi'nin Sandıklı kazası kaymakamlığına tayini gerçekleşti.⁴⁶²

4.4.17. Hüseyin Vehbi Efendi

Hüseyin Cemil Bey'den sonra Sandıklı kazası kaymakamlığına 20 Eylül 1906 tarihinde Hüseyin Vehbi Efendi atandı. Kaymakamlığı süresince Hüseyin Vehbi Efendi hakkında çeşitli şikâyetler oldu. Bu şikâyetlerden ilki, Sandıklı kazası ahalisinden Artin Efendi tarafından yapıldı. Artin Efendi, 1907 yılında Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta, kaymakam Hüseyin Vehbi Efendi'nin, Sandıklı kazası eşrafından Ali Efendizade Hacı Osman Efendi tarafından yaptırılan değirmeni, önce cebr ve tehditle belediye mimarı ve yerli ustalara yıktırmayı teklif ettiğini, ancak bu kişilerin bunu kabul etmediğini, daha sonra değirmeni yıkma işini kendisine teklif ettiğini ve kendisini zaptiyelere dövdürdüğünü, en son olarak ise değirmeni bizzat kendisinin *hedm ve tahrib* ettiğini, değirmeni yıkılan Hacı Osman Efendi'nin şâyân-ı merhamet bir halde bulunduğunu, mağduriyet yaşadığını,

⁴⁶⁰ BOA. İrade, Dâhiliye, 1432, 19 Mart 1905/12 M 1323, lef 1.

⁴⁶¹ BOA. İrade, Dâhiliye, 1432, 19 Mart 1905/12 M 1323, lef 1.

⁴⁶² BOA. BEO. 219016, 3 Ekim 1906/14 Ş 1324.

Karahisar'da hane köşelerinde sürünmekte olduğunu belirterek kaymakam Hüseyin Vehbi aleyhinde şikâyetinde bulundu. Dâhiliye Nezareti, 27 Mayıs 1907 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine konu ile ilgili gerekli tahkikatı yapmasını emretti.⁴⁶³

Şikâyetlerden ikincisi, Sandıklı kazası posta ve telgraf müdürlüğüne yeni atanan Agâh Efendi tarafından yapıldı. 1907 yılında Agâh Efendi, Posta ve Telgraf Nezareti'ne gönderdiği tahriratta, Hüseyin Vehbi Efendi'nin, ahali tarafından telgraf kullanılarak hakkında yapılacak şikâyetlerin kendisine bildirilmesini, ayrıca başka mahallere yazmak istediği telgrafların suret-i resmîyeden kabul edilmesini teklif ettiğini, kendisinin bu teklifi kabul etmeyerek konuyla ilgili hem Konya başmüdüriyetine, hem Karahisar-ı sahib sancağı mutasarrıflığına şikâyetlerde bulunduğunu, ayrıca Hüseyin Vehbi Efendi'nin, kefillerini tazyik ile istifaya mecbur ettiğini bildirdi. Posta ve Telgraf Nezareti, 6 Ağustos 1907 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği tahriratta, kaymakam Vehbi Efendi'nin bu gibi isteklerinin nizama uygun olmadığını, bununla birlikte aciliyet kesb etmeyen telgrafların posta ile gönderilmesini ve telgrafın boşuna işgal edilmemesi gerektiğini belirterek, konuyla ilgili gereğinin yapılmasını istedi.⁴⁶⁴ Dâhiliye Nezareti, 15 Ağustos 1907 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine, kaymakam Hüseyin Vehbi Efendi'nin memurları *hüsn-i ifâ-yı vazîfeden ihrâk ittirecek mu'âmelât vukû'una* meydan vermemesi gerektiğini, ayrıca gönderdiği telgrafların aciliyet kesb etmediğinin görüldüğünü belirterek, telgraf tellerinin beyhude yere işgal edilmemesi gerektiğini bildirdi.⁴⁶⁵

Hüseyin Vehbi Efendi, Kasım 1907 tarihinde Sandıklı Ziraat bankası eski muhasebe kâtibi Mazhar Bey ile birlikte bazı köylerin muhtarlarını borçlu göstererek, onlara baskı yaptığı, mükelleflerden tahsil ettikleri parayı Ziraat bankasına teslim etmeyip Dinar'da bir Ermeni'nin kasasına gönderdikleri, Bademli köyü öşür bedelini tam olarak almasına rağmen bunu az bularak köy muhtarı ve ahaliden bazılarını tehdit ederek maktuen 40 lira aldığı ve Dinar'da belediye riyasetinde bulunduğu esnada görülen bazı suiistimallerinden dolayı azledilerek, muhakeme altına alındı. Ancak daha sonra berat etti.⁴⁶⁶

Hüseyin Vehbi Efendi'nin Sandıklı kazındaki görevi 1908 yılına kadar sürdü. 17 Temmuz 1908 tarihinde çıkan bir irade-i seniyye ile Vehbi Efendi'nin Osmancık

⁴⁶³ BOA. DH. MKT. 1169/14, 27 Mayıs 1909/6 R 1327.

⁴⁶⁴ BOA. DH. MKT. 1191/7, 15 Ağustos 1907/6 B 1325.

⁴⁶⁵ BOA. DH. MKT. 1191/7, 15 Ağustos 1907/6 B 1325.

⁴⁶⁶ BOA. DH. MKT. 1215/4, 4 Aralık 1907/28 L 1325.

kazası kaymakamlığına tayini gerçekleşti. Boşalan Sandıklı kazası kaymakamlığına ise Yenişehir kaymakamı Hüseyin Sıdkı Efendi tayin edildi.⁴⁶⁷

4.5. Sandıklı Kazasında Diğer Görevliler İle İlgili Yaşanan Şikâyetler ve Sorunlar

1867 ve 1871 nizamnameleri, taşrada oluşturulan her idarî birimdeki memurların görevlerini ayrıntılı bir biçimde ortaya koymuştu. Nizamnamelere göre kazalarda devleti temsil eden en yetkili mülkî-idarî görevli kaymakamdı. Kaymakamın yanında naip, tahrirat kâtibi, mal müdürü, tapu memuru, nüfus memuru başta olmak üzere sair memurlar ve kâtipler kazadaki mülkî, adlî-şer'î memurlardı. Kazada bu memurlarla ilgili olarak da zaman zaman çeşitli şikâyetlerde bulunuldu. Bununla birlikte kazadaki memurların görev süreleri genelde uzundu.

Bu görevlilerden biri tahrirat kâtibi idi. Tahrirat kâtibinin görevi, kaymakamlığın tüm yazışmalarının kayıtlarını tutmak ve onların muhafazasını sağlamaktı. 1870 yılında Sandıklı kazasında tahrirat kâtibi Arif Efendi idi. Görevi 1873 yılına kadar sürdü.⁴⁶⁸ Daha sonra sırasıyla Mustafa Efendi, Arif Efendi, İzzet Efendi, Mehmet Kamil Efendi bu göreve tayin edildi.⁴⁶⁹ 1889 yılında tahrirat kâtibi olarak Mehmet Emin Efendi atandı.⁴⁷⁰ 1891 yılında Sandıklı kazası ahalisinden Arif Efendi ve yine aynı yıl Hüseyin imzasıyla Dâhiliye Nezareti'ne çekilen telgraflarda; Mehmet Emin Efendi'nin başka bir memuriyete tayin edilmesi için 50 lira rüşvet istediği, bu sebeple *şân-ı hükûmetin* ihlal olunduğu belirtilerek şikâyette bulunuldu. Dâhiliye Nezareti, 23 Ağustos 1891 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine gerekli tahkikatı yapmasını bildirdi.⁴⁷¹ Yapılan tahkikat sonucunda Mehmet Emin Efendi'nin suçsuz olduğu anlaşıldı. Mehmet Emin Efendi'nin Sandıklı kazasındaki görevi 1894 yılına kadar devam etti.⁴⁷² Mehmet Emin Efendi'den sonra Rıza Efendi, 1894 yılında tahrirat kâtibi olarak atandı. Rıza Efendi'nin istifa etmesiyle yerine 15 Aralık 1894 tarihinde 240 kuruş maaşla Aziziye kazası tahrirat kâtibi Mehmet Emin Efendi tayin

⁴⁶⁷ BOA. BEO. 251932, 20 Temmuz 1908/21 C 1326.

⁴⁶⁸ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 1, (Bursa: 1870-1871/H.1287), s. 101; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 3, (Bursa: 1872-1873/H.1289), s. 83.

⁴⁶⁹ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 4, (Bursa: 1873-1874/H.1290), s. 93; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 6, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1875-1876/H.1292), s. 97; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 1 (Bursa: Feraizcizade Matbaası, 1883-1884/ H.1301), s. 182; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 12, (Bursa: 1884-1885/H.1302), s. 537; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 16, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1888-1889/ H.1306), s. 212.

⁴⁷⁰ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 16, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1888-1889/ H.1306), s. 212

⁴⁷¹ BOA. DH. MKT. 1861/101, 23 Ağustos 1891/17 M 1309.

⁴⁷² Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 20, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1893-1894/ H.1311), s. 246.

edildi.⁴⁷³ Mehmet Emin Efendi'nin görevi 1896 yılına kadar devam etti. 1896 yılında tahrirat kâtibi olarak Eyüp Sabri Efendi atandı.⁴⁷⁴ Görevi 1906 yılına kadar devam etti.⁴⁷⁵ Eyüp Sabri Efendi aleyhinde 1904 yılında Sandıklı kazasından İranlı Hacı Süleyman ve üç arkadaşı Dâhiliye Nezareti'ne bir şikâyet telgrafı gönderdi. Gönderdikleri telgrafta, Sandıklı kazası tahrirat kâtibi ve belediye reisinin kanuna aykırı şekilde kile vergisi talep ettiğini, bu sebeple ahalinin mağdur edildiğini ifade ettiler. Dâhiliye Nezareti, 8 Ağustos 1904 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine kile vergisinin daha önceden belirtilen karar hükümlerine göre alınması gerektiğini bildirdi.⁴⁷⁶ Mayıs 1906 tarihinde Sandıklı kazası tahrirat kâtipliğine İshaklı mal ve tahrirat eski kâtibi Mehmet Sabri Efendi, aylık 240 kuruş maaşla tayin edildi.⁴⁷⁷

Sandıklı kazası tahrirat kâtibi refikleri ile ilgili de sorun yaşandı. 1900 yılında kaza tahrirat kâtibi refiki Ahmet Efendi, *vazîfe-i me'mûriyetini îfâda 'adem-i nâkısı görûlmesinden dolayı* azledildi. Yerine ise tarik kâtibi Hulusi Efendi tayin edildi.⁴⁷⁸

Kazada kaymakam yanında diğer bir görevli mal müdürü idi. Mal müdürlerinin görevi kazadaki malî konularla ilgilenmekti. 1870 yılında Sandıklı kazasında mal müdürü Nuri Efendi idi.⁴⁷⁹ Daha sonra sırasıyla Rasim Efendi, Ali Efendi, Murat Efendi, Ragıp Efendi, İsmail Naşit Efendi, Ali Rıza Efendi, Ahmet Fahrettin Efendi mal müdürü olarak atandı.⁴⁸⁰ 4 Kasım 1889 tarihinde Mehmet Mesut Efendi mal müdürü olarak tayin edildi. Görevi 31 Temmuz 1890 tarihine kadar 8 ay sürdü. Mehmet Mesut Efendi'den sonra bu göreve Halil Rıfat Efendi atandı.⁴⁸¹ Daha sonra 1892 yılında Ahmet Vefik Efendi mal müdürü oldu.⁴⁸² Buradaki memuriyeti 1896 yılına kadar devam etti.⁴⁸³ 1894 yılında Ahmet Vefik Efendi aleyhinde Yeregün (?) köyünden Ahmet, Dâhiliye Nezareti'ne bir telgraf gönderdi. Gönderdiği telgrafta Sandıklı kazası mal müdürü Ahmet Vefik Efendi'nin

⁴⁷³ BOA. DH. MKT. 336/59, 23 Ocak 1895/27 B 1312.

⁴⁷⁴ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 23, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1896-1897/H.1314), s. 282.

⁴⁷⁵ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 32, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1905-1906/H.1323), s. 244.

⁴⁷⁶ BOA. DH. MKT. 877/51, 8 Haziran 1904/25 Ca 1322.

⁴⁷⁷ BOA. DH. MKT. 1057/32, 10 Mart 1906/14 M 1324.

⁴⁷⁸ BOA. DH. MKT. 2314/27, 5 Mart 1900/4 Za 1317.

⁴⁷⁹ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 1, (Bursa: 1870-1871/H.1287), s. 84.

⁴⁸⁰ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 2, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1871-1872/ H.1288), s. 84; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 3, (Bursa: 1872-1873/H.1289), s. 83; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 4, (Bursa: 1873-1874/H.1290), s. 93; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 9, (Bursa: 1878-1879/H.1295), s. 94; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 1, (Bursa: Feraizcizade Matbaası, 1883-1884/ H.1301), s. 182; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 12, (Bursa: 1884-1885/H.1302), s. 537; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 16, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1888-1889/ H.1306), s. 212.

⁴⁸¹ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, (Bursa: 1889-1890/H.1307), s. 427.

⁴⁸² Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 19, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1892-1893/H.1310), s. 244.

⁴⁸³ Hüdavendigâr Vilayeti, Defa 22, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1895-1896/H.1313), s. 377.

ahaliyi tahkir ve tehdit ettiğini, *asâkir-i müstebdile-i şâhânedan* bazılarını zaptiyeler eşliğinde mal kalemi kapısından uzaklaştırarak, merdivenden aşağı ittiğini, bunlardan birinin belinin kırılmasına sebep olduğunu belirterek şikâyetinde bulundu. Dâhiliye Nezareti, 15 Ocak 1894 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine, *mütecâsir hakkında mücâzâtı istilzâm eyleyeceği derkâr buyrulmuş olmağla bâ-tahkîk tebeyyün idecek sıhhat-i hâle göre mu'âmele-i müterettibenin îfâ ve netîcesinin inhâsını* emretti.⁴⁸⁴ Neticede Ahmet Vefik Efendi suçsuz bulundu. Ahmet Vefik Efendi'nin kazadaki görevi 1896 yılına kadar devam etti.⁴⁸⁵

Sandıklı kazasında kâtipler de zaman zaman şikâyetlere konu oldu. Bunlardan biri kaza idare meclisi kâtibi Neşet Efendi idi. 1876 yılında Sandıklı kazası ahalişi, Hüdavendigâr vilayetine, *Sandıklı kazâsı kurâ'larının aşârının sûret-i cebriyede meclis-i idâre kâtibi Neşet Efendi tarafından ahâli 'uhdesine ihâle olunduğunu* şikâyet etti. Karahisar mutasarrıflığı durumu tahkik etti. Tahkikat neticesinde Sandıklı köylerinin aşar ihalesinin ahalinin iddiaları gibi Neşet Efendi tarafından cebren ihale olunmadığı, konuyla ilgili Neşet Efendi'nin *mugâyir-i hâl ve hareketi görülmediği* anlaşıldı.⁴⁸⁶ Şikâyete konu olan kâtiplerden biri de Sandıklı kazası vergi kâtibi Eşref Efendi idi. 1894 yılında umûm-ı ahalinin iki muhtarı, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdikleri telgrafta, tadilat muamelelerinde karılaştıkları güçlüklerin kaldırılması amacıyla defterdarlığa müracaat için giden ahalinin, Eşref Efendi tarafından tahkir ve tehdit edildiğini belirterek şikâyetinde bulundular. Dâhiliye Nezareti, 31 Ocak 1894 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine konu ile ilgili gerekli tahkikat ve tetkikatı yapmasını bildirdi.⁴⁸⁷

Kazadaki bir diğer görevli nüfus kâtipleri idi. 1908 yılında Sandıklı nüfus ikinci kâtibi olarak Hakkı Efendi tayin edilmişti. Nüfus nizamnamesinin 16. maddesine göre bu memuriyete seçilme yaşı 21 idi. Sandıklı kazası nüfus ikinci kâtibi Hakkı Efendi'nin tercüme-i hal varakasından yaşının 18 olduğu anlaşıldığından memuriyeti tasdik edilemedi. Bu memuriyete uygun birinin tayin edilmesi gerektiği kararlaştırıldı.⁴⁸⁸

Sandıklı Ziraat bankası görevlileriyle ilgili de çeşitli sorunlar yaşandı. 1893 yılında Sandıklı ahalişi ve muhtarları Sadâret'e gönderdikleri arzuhalde, Sandıklı

⁴⁸⁴ BOA. BEO. 25748, 15 Ocak 1894/8 B 1311.

⁴⁸⁵ Hüdavendigâr Vilayeti, Defa 22, (Bursa: Matbaa-ı Vilayet, 1895-1896/H.1313), s. 377.

⁴⁸⁶ BOA. ŞD. DH. 262/43, Maliye 3/477, 5 Mayıs 1876/16 C 1293

⁴⁸⁷ BOA. BEO. 26392, 31 Ocak 1894/24 B 1311.

⁴⁸⁸ BOA. DH. MKT. 1222/34, 3 Ocak 1908/28 Za 1325.

Ziraat bankası şubesi kâtibi Mazhar Efendi'nin ahaliye hiddet ve şiddet gösterdiğini, ahalinin borcuna karşılık terhîn olunan tarla ve araziye istediği gibi kıymet takdir ettiğini, bu sebeple ahalinin ziraattan mahrum kaldığını, ayrıca ahaliden bazılarının senetlerine zam yaptığını ifade ettiler. Neticede 22 Ocak 1893 tarihinde Ticaret ve Nafia Nezareti'ne konu ile ilgili gerekli tahkikatın yapılması bildirildi.⁴⁸⁹ Daha sonraki yıllarda Mazhar Efendi, 120 kûsur bin kuruş zimmet ve ihtilası sebebiyle *taht-ı muhâkemeye* alındı.⁴⁹⁰

1903 yılında Sandıklı kazası telgraf ve posta müdür vekili İhsan Efendi, muhabere memuru Fevzi Efendi, Sandıklı Ziraat bankası şubesi refik-i sâlisi Şevket Efendi, telgraf çavuşları Ali ve Hüseyin Efendiler, bir Cuma günü asâkir-i zaptiye süvari efradından Osman isminde birinin 14 yaşındaki oğlunu iğfâl ettikleri gerekçesiyle görevlerinden azledildiler. Haklarında cihet-i adliyece tahkikata başlandı.⁴⁹¹ Bu sırada Ziraat bankası refik-i sâlisi Mehmet Şevket Efendi, 7 Mayıs 1903 tarihinde Şûrâ-yı Devlet Riyaseti'ne bir arzuhal gönderdi. Gönderdiği arzuhalde, hakkındaki bu iddia sebebiyle herhangi bir tahkikat ve tetkikat olmaksızın Ziraat bankası müfettişi Faik Bey tarafından işten el çektirildiğini, mağdur ve perişan olduğunu, sefalette kaldığını belirtti. Mağduriyetinin giderilmesi için *icâb-ı kânûn ve 'adâletin icrâsıyla* memuriyetine iade edilmesini talep etti.⁴⁹² Bunun üzerine Şûrâ-yı Devlet Riyaseti, konuyu 25 Mayıs 1903 tarihinde Ticaret ve Nafia Nezareti'ne sordu. Ticaret ve Nafia Nezareti, 4 Haziran 1903 tarihinde Şûrâ-yı Devlet Riyaseti'ne cevap verdi.⁴⁹³ Mehmet Şevket Efendi'nin bankaca daimi bir hizmete tayin edilmediğini, görülen lüzum üzerine Ziraat bankası sandığında geçici olarak oluşturulan üçüncü refakate tayin edildiğini, ancak orada bile işe yaramamakta olduğunun banka müfettişliğinden bildirildiğini belirtti. Ayrıca Hüdavendigâr vilayetinden gönderilen tahriratta *sınıf-ı me'mûriyetine münâfi hareketinden şikâyet* edildiğini, bu sebeple bu görevden de alındığını bildirdi.

Kazada askerî görevliler de şikâyetlere konu oldu. 1895 yılında Kayserili Mehmet Arif, Sadâret'e gönderdiği telgrafta, Sandıklı zaptiye yüzbaşısı Hüseyin Efendi'nin, *zât-ı sâmi-i sadâre-tpenâhîlerine olan karabetine istinaden* çiftçilerin

⁴⁸⁹ BOA. BEO. 10684, 22 Ocak 1893/4 B 1310.

⁴⁹⁰ BOA. ŞD. DH. 1219/29, Ticaret 3/314, 13 Kasım 1902/12 Ş 1320.

⁴⁹¹ BOA. ŞD. DH. 3020/59, İstida 23/778, 22 Haziran 1903/26 Ra 1321.

⁴⁹² BOA. ŞD. DH. 3020/59, İstida 23/778, 22 Haziran 1903/26 Ra 1321.

⁴⁹³ BOA. ŞD. DH. 3020/59, İstida 23/778, 22 Haziran 1903/26 Ra 1321.

mahsulatını meydanda bıraktırıp, başka mahallere sürdürdüğünü bildirdi.⁴⁹⁴ Sadâret'ten 3 Temmuz 1895 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine gönderilen telgrafta, *zât-ı sâmi-i sadâretpenâhîlerinin oralarda öyle bir akrabası bulunmadığını*, yüzbaşı Hüseyin Efendi'nin bunu söyleyerek memuriyetini suiistimal ettiğini, doğru ise hakkında gerekli tahkikatın icra edilmesini, eğer durum böyle değilse bu konu ile ilgili telgraf sahibinin kanunen takibinin yapılmasını emretti.⁴⁹⁵ Hüdavendigâr vilayeti, 4 Temmuz 1895 tarihinde Sadâret'e gönderdiği telgrafta, konu ile ilgili Karahisar-ı Sahib sancağına gerekli tebligatın gönderildiğini bildirdi.⁴⁹⁶

Şikâyete konu olan askerî görevlilerden biri de Sandıklı redif alayı mülâzım-ı sanisi Ali Efendi idi. Hüdavendigâr vilayeti, 23 Mayıs 1908 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta, Sandıklı redif alayı mülâzım-ı sanisi Ali Efendi'nin, posta ve telgraf müdürü Agâh Efendi'yi yaraladığını, Agâh Efendi'nin durumundan dolayı görevini ifâ edemediğini, başka bir muhabere memuru olmadığından, telgrafhanenin kapandığını bildirdi.⁴⁹⁷ Dâhiliye Nezareti, bu durumu 25 Mayıs 1908 tarihinde Seraskerliğe sordu. Seraskerlik, 28 Haziran 1908 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne cevap verdi. Telgrafhanenin kapanmasına sebep olan mülâzım-ı sani Ali Efendi'nin divan-ı harp tarafından yargılanmasının ikinci ordu kumandanlığına iletildiğini bildirdi.⁴⁹⁸ Dâhiliye Nezareti, 1 Temmuz 1908 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine, aynı doğrultuda bilgi verdi.⁴⁹⁹

Sandıklı kazasında görev yapan memurlar şikâyetlere konu oldukları gibi, hizmetlerinde göstermiş oldukları gayretlerinden dolayı çeşitli nişanlarla, madalyalarla ve rütbelerle taltifata da mazhar oldular. 25 Nisan 1887 tarihinde Sandıklı kazasına tabip olarak tayin edilen Kamil Rauf Efendi'nin memuriyetinde gösterdiği güzel hizmet ve gayretlerinden dolayı etibbâ nizamnamesinin 4. maddesi gereğince *rütbe-i sâlise* tevcih edilmesi istendi. Dâhiliye Nezareti bu teklifi uygun bularak 8 Nisan 1889 tarihinde, gerekli irade-i seniyye için Sadâret'e bildirdi.⁵⁰⁰ 2 Mayıs 1889 tarihli arz tezkiresi üzerine iki gün sonra 4 Mayıs 1889'da çıkan irade-i seniyye ile belediye tabibi Kamil Rauf Efendi'ye *rütbe-i sâlise* tevcih edildi.⁵⁰¹ Sandıklı kazası kaymakamlarından İsmail Hakkı Efendi, Sandıklı kazasından bir

⁴⁹⁴ BOA. BEO. 48642, 3 Temmuz 1895/10 M 1313, lef 2.

⁴⁹⁵ BOA. BEO. 48642, 3 Temmuz 1895/10 M 1313, lef 1.

⁴⁹⁶ BOA. BEO. 48642, 3 Temmuz 1895/10 M 1313, lef 3.

⁴⁹⁷ BOA. BEO. 251021, 1 Temmuz 1908/2 C 1326, lef 3.

⁴⁹⁸ BOA. BEO. 251021, 1 Temmuz 1908/2 C 1326, lef 2.

⁴⁹⁹ BOA. BEO. 251021, 1 Temmuz 1908/2 C 1326, lef 1.

⁵⁰⁰ BOA. İrade, Dâhiliye, 1135, 4 Mayıs 1889/4 N 1306, lef 2.

⁵⁰¹ BOA. İrade, Dâhiliye, 1135, 4 Mayıs 1889/4 N 1306, lef 3.

önceki görev yeri olan Pazarcık kaymakamlığı sırasında görülen ikdam ve gayreti cihetiyle 1891 yılında terfi ederek *rütbe-i sâniye* yükseltildi.⁵⁰² Yine kaymakam Mehmet Reşat Bey'e *hüsn-i hizmet ve sa'y ve gayretinden dolayı* 1894 yılında *rütbe-i salise* tevcih edildi.⁵⁰³ 1904 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'den mezun olup, Sandıklı kazası eczacılığında bulunan Mihal Bedros Efendi'nin görevindeki gayretinden dolayı *rütbe-i râbiye* yükseltilmesi istendi.⁵⁰⁴ 1907 yılında Sandıklı kazası belediye tabibi Ahmet Emin Efendi, 2 Aralık 1907 tarihli irade-i seniyye ile terfi ederek, *rütbe-i sâlise* yükseltildi.⁵⁰⁵ 1907 yılında Hüdavendigâr vilayeti, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği tahriratta; kaymakam vekili Hamza Bey'in güzel hizmet ve gayretlerinin bulunduğunu, bunun yanı sıra eşkiyayı takip esnasında iki yerinden yaralandığını belirtti ve kendisine nakdî mükâfat ile beraber terfi ettirilerek, *rütbe-i sâniye* tevcihini istedi. Dâhiliye Nezareti, bu teklifi uygun bularak durumu Sadâret'e arz etti. Sadâret'in 16 Ocak 1907 tarihli arz tezkiresi üzerine 20 Ocak 1907 tarihinde irade-i seniyye çıktı.⁵⁰⁶ Böylece kaymakam vekili Hamza Bey, *rütbe-i sâniye* terfi etti. Ayrıca kendisine '*atiyye-i seniyye tertîbinden* 3000 kuruş verildi.⁵⁰⁷ Sandıklı kazası posta ve telgraf müdürü Agâh Efendi'nin, yaptığı güzel hizmetlerinden dolayı Nisan 1908 tarihinde *rütbe-i sâliseye*⁵⁰⁸, Mayıs 1908 tarihinde *rütbe-i râbiyeye* terfii istendi.⁵⁰⁹

⁵⁰² BOA. DH. MKT. 1891/4, 17 Kasım 1891/15 R 1309.

⁵⁰³ BOA. DH. MKT. 190/81, 1 Ocak 1894/7 C 1311.

⁵⁰⁴ BOA. DH. MKT. 872/14, 21 Temmuz 1904/7 Ca 1322.

⁵⁰⁵ BOA. İrade. Taltifât. 438/50, 2 Aralık 1907/26 L 1325.

⁵⁰⁶ BOA. İrade. Taltifât. 414/47, 20 Ocak 1907/6 Z 1324.

⁵⁰⁷ BOA. İrade. Taltifât. 414/47, 20 Ocak 1907/6 Z 1324; BOA. DH. MKT.1147/45, 16 Şubat 1907/3 M 1325.

⁵⁰⁸ BOA. DH. MKT.1249/5, 20 Nisan 1908/19 Ra 1324.

⁵⁰⁹ BOA. DH. MKT. 1255/46, 19 Mayıs 1908/18 R 1324.

SONUÇ

Sandıklı kazası, doğusunda Bolvadin, batısında Uşak, kuzeyinde Karahisar kazaları, güneyinde Konya ve Aydın vilayetleriyle çevrili bir bölgede yer almaktaydı. Kaza arazisi dağlık olmasına rağmen Büyük Menderes nehrinin kaynağının burada bulunmasından dolayı kaza, çok sayıda verimli vadi ve ovaya sahipti. Kazanın iktisadî faaliyetleri arasında tarım önemli bir yer tutmaktaydı. Ahali büyük oranda çiftçilikle uğraşmaktaydı. Başlıca yetiştirilen tarımsal ürünlerini buğday, arpa, burçak, afyon, haşhaş, oluşturmaktaydı. Tarımın yanında hayvancılık da temel geçim kaynağı idi.

1867 öncesinde kaza müdürü tarafından idare edilen Sandıklı kazasında 1867 yılında vilayet sisteminin teşkil edilmesiyle kaymakamlık teşkilatı oluşturuldu. Başlangıçta Sandıklı kazası mülkî-ıdarî bakımdan iki nahiyeden müteşekkildi. Bu nahiyeler Şeyhlü ve Geyikler nahiyeleriydi. Bu taksimat 1883 yılına kadar sürdü. 1883 yılında Dazkırı nahiyesi oluşturuldu ve kazaya dâhil edildi. Sandıklı kazasında *teşkilât-ı askeriyece* de bir taksimat yapıldı. Bu bağlamda merkezleri Sandıklı kasabası ve Çivril olan iki tane redif taburu oluşturuldu.

Sandıklı kazasında çeşitli sebeplerle mülkî-ıdarî değişim talepleri yaşandı. Bu değişim taleplerini, bazen ahali ve eşraf, bazen taşra bürokrasisi gündeme getirdi. Bu mülkî-ıdarî taleplerde özellikle demiryollarının ulaşım ağlarında meydana getirdiği değişim ve gelişmeler etkili oldu. Ulaşımın gelişmesine paralel olarak ticaret gelişti. Ticaretin gelişmesiyle yerleşim birimlerinde demografik bakımdan değişimler meydana geldi. Tüm bu iktisadî, ticarî ve demografik değişimler mülkî-ıdarî değişim teşebbüslerine zemin hazırladı.

XIX. yüzyılda merkezî idarenin taşraya, taşranın da merkeze ulaşmasında önemli bir teknolojik yenilik telgraf hatlarıydı. Sandıklı kazasına ilk telgraf hattı 1873 yılında, ıdarî merkez olan Karahisar'dan çekildi. Telgraf hattının inşasının, hükümete, ahaliye ve tüccara kolaylıklar sağlayacağı düşünülerek bu konuda ahali ve memurlar istekli bir tutum sergiledi. Telgraf hattı zamanla kazanın çeşitli sebeplerle ilişki kurduğu merkezlere ve nahiyelerine kadar uzatıldı. Kazada telgraf ile birlikte posta hizmetlerinden de faydalanıldı. Bunun yanında Sandıklı kazasının ulaşım ağında da gelişmeler yaşandı. Bu bağlamda şose yollar ve ihtiyaca göre köprüler inşa edildi. Sandıklı kazasında demiryolu da inşa edilmişti. Demiryolunun uzantısı Sandıklı kazası dâhilindeki Dinar köyüne kadar sürmekteydi. Ayrıca Aydın

Demiryolu hattının Sütlaç, Avcılar, Aba, Çardak, Hamidiye, Sundurlu, İncüköyü ve Çivril'de istasyonları bulunmaktaydı. Demiryolu hattının bölgeye kadar ilerlemesi hem ulaşım imkânlarını arttırmış, hem de ticareti önemli ölçüde etkilemişti. Zira Sandıklı kazasında yetiştirilen ziraî ürünler demiryolu vasıtasıyla kısa sürede önemli bir ticarî merkez olan İzmir'e gönderilmekteydi.

XIX. yüzyılda merkezî otoriteyi taşrada daha görünür kılan iki yapı hükümet konağı binaları ve hapishanelerdi. Merkezî idarenin taşradaki somut göstergeleri olan bu yapılar Sandıklı kazasında da inşa edildi. Kazadaki hükümet konağı, çeşitli tamiratlar geçirdi. Daha sonraki yıllarda, hükümet konağının tamiri mümkün olmadığından tekrardan inşası gündeme geldi. Neticede Sandıklı kazası hükümet konağı, yeniden inşa edilerek hizmete girdi. Sandıklı kazasında erkek tutuklu ve hükümlüler için inşa edilmiş bir hapishane bulunmaktaydı. Bu hapishane çeşitli tamiratlar geçirdi, zamanla harap bir hale geldiği için yeniden inşası gerekli görüldü ve yeniden inşa edildi. Kazada kadın mahkûmlar için hapishane daha geç tarihte, kiralanan bina ile oluşturuldu. Kadın hapishanesi, daha sonraki yıllarda da kiralanan hanelerde varlığını sürdürdü.

Osmanlı Devleti'nin taşrada merkeziyetçi bir idare anlayışını kurmasında en önemli araçları memurları oldu. Devlet, memurları vasıtasıyla en küçük idarî birimlere kadar varlığını daha fazla hissettirmeyi amaçladı. 1867 ve 1871 tarihli vilayet nizamnameleri, kazadaki mülkî-idarî, askerî, malî, adlî ve şer'î memurları ve görev ve yetkilerini ayrıntılı olarak tanımlamıştı. Kazadaki en yetkili mülkî memur kaymakamdı. Sandıklı kazası kaymakamlarının görevlerinden ayrılmaları, rutin görev yeri değişikliğiyle olduğu gibi kendi isteği, becaş, hastalık, yaşlılık ve görev sırasında vefat etme gibi sebeplerle de oldu. Bunun yanında haklarında şikâyet vaki olan ve bu sebeple görevden alınan kaymakamlar da bulunmaktaydı. Bu kaymakamlarla ilgili, azillerini müteakip tahkikat icra edilmekteydi. Yapılan tahkikat sonucunda suçsuz oldukları anlaşılan kaymakamlar sonraki yıllarda başka memuriyetlerde istihdam edildi. Kusurlu bulunanlar ise görevlerinden azledildiler veya başka bir yere tayin edildiler. Sandıklı kazasında kaymakamlar arasında, *taht-ı muhâkemeye* alınanların sayısı çok azdı.

Kaymakamın yanında mal müdürü, tahrirat kâtibi, nüfus memuru, tapu memuru gibi görevliler kazadaki mülkî memurların başında gelmekteydi. Adlî-şer'î memurlar ise nizamnamelerde görev ve yetkileri tanımlanan adlî-şer'î davalara bakmakla görevli naip ve şeyhülislamın kazada yetkisini yürütmekle görevli müftü

idi. Kazadaki redif taburunu oluşturan amirler ve zabıtlar kazadaki askerî memurları oluşturdu. Zamanla ihtiyaca binaen kurumların artmasıyla memur sayısında da artış yaşandı. Devlet, Tanzimat Dönemi reform anlayışına uygun bir şekilde Gayrimüslim kişileri de çeşitli memurluklarda istihdam etti. Kazadaki bu görevlilerle ilgili de şikâyetlerde bulunuldu. Kazadaki bu memurların görev süreleri genelde uzundu.

Sandıklı kazasında XIX. yüzyıl taşrasının önemli bir dinamiği olan eşraf da varlığını sürdürdü. Osmanlı Devleti bu dönemde eşrafı, mahallî meclislere aza yaparak veya başka görevlerde kullanarak, sistemle bütünleştirmeye çalıştı. 1876-1908 yılları arasında Sandıklı kazasında Çorbacızadeler, Yeğenağzadeler, Onbaşızadeler, Kirlizadeler ve Şeyhzadeler gibi eşraf aileleri etkindi. Bu ailelerin mensupları kaza idare meclisinde ve diğer meclislerde azalık yapmak, aşar ihalelerini üstlenmek vb. görevlerde bulundular. Üstlendikleri görevlerde güzel hizmetlerinden dolayı çeşitli rütbelerle veya nişanlarla ödüllendirildiler. Zaman zaman eşraftan kişilerle ilgili çeşitli şikâyetler ve sorunlar yaşandı. Bu şikâyet ve sorunlar genellikle ahali ile eşraf arasında oldu. Ancak bu şikâyetler ve sorunlar kazadaki güven ortamını, istikrarı bozacak boyutlara ulaşmadı. Bu eşraf aileleri, kazada görevli kaymakam ve sair devlet memurlarına karşı bir çekişmeye girmediler.

Bu dönemde kazada şikâyet mekanizması aktif olarak işletilmiştir. Şikâyetler, devlet otoritesinin, devlet memurları ve eşraf üzerindeki etkisini arttırarak, bu kişilerin kanunlara aykırı hareket etmesini engelleyen bir işleve sahip olmuştur. Ahali, kaymakamlar, kazada görevli diğer devlet memurları ve eşrafa karşı şikâyetlerini telgraf sayesinde Sadâret'e, Dâhiliye Nezareti'ne, Hüdavendigâr vilayetine, Karahisar-ı Sahib sancağına ve sair makamlara bildirdi. Bu şikâyetler genelde dikkate alındı. Sonrasında konuyla ilgili gerekli tahkikatlar yapıldı. Yapılan tahkikatın sonucuna göre de gerekli kararlar verildi.

Sonuç olarak bu dönemde yapılan tüm bu çabaların ve uygulamaların temeldeki amacı yürütme alanında merkezî hükümetin kontrolünü daha da arttırmak ve merkeziyetçi bir idare anlayışını yerleştirerek, taşrada oluşturulan dikey yapıdaki idarî birimlerin en küçüğüne kadar devlet otoritesinin varlığını göstermek olmuştur.

EKLER**EK-1: Sandıklı Kazası Kaymakamlarının Görev Süreleri**

Kaymakam	Göreve Geliş Tarihi	Ayrılış Tarihi	Görev Süresi
Mehmet Bey	1870	1875	5 Yıl
İbrahim Ethem Efendi	1875	1876	1 Yıl
Rıza Efendi	1876	1878	2 Yıl
Şakir Efendi	1878	5 Temmuz 1878	Bir yıldan az
Halil Bey	5 Temmuz 1878	26 Ağustos 1879	1 Yıl, 1 Ay
Mehmet Arif Efendi	26 Ağustos 1879	11 Ağustos 1880	1 Yıl
İsmail Hakkı Efendi	11 Ağustos 1880	31 Aralık 1881	1 Yıl, 4 Ay
İbrahim Ethem Efendi	31 Aralık 1881	10 Haziran 1882	6 Ay
Üveys Naili Efendi	10 Haziran 1882	6 Aralık 1885	2 Yıl, 6 Ay
Mustafa Necip Bey	14 Ocak 1886	31 Ağustos 1887	1 Yıl, 7 Ay
İbrahim Hakkı Efendi	31 Ağustos 1887	25 Eylül 1892	4 Yıl, 1 Ay
Ahmet Efendi	7 Eylül 1888	Haziran 1900	1 Yıl, 9 Ay
Mehmet Tevfik Efendi	Haziran 1890	Kasım 1891	1 Yıl, 5 Ay
İsmail Hakkı Efendi	Kasım 1891	25 Eylül 1892	10 Ay
Mehmet Reşat Bey	25 Eylül 1892	17 Haziran 1895	2 Yıl, 9 Ay
Ali Ulvi Efendi	17 Haziran 1895	28 Ekim 1900	5 Yıl, 4 Ay
Ali Münif Bey	28 Ekim 1900	17 Mayıs 1903	2 Yıl, 7 Ay
Ali Rıza Efendi	17 Mayıs 1903	29 Mart 1905	1 Yıl, 10 Ay
Hüseyin Cemil Bey	29 Mart 1905	20 Eylül 1906	1 Yıl, 6 Ay
Hüseyin Vehbi Efendi	20 Eylül 1906	17 Temmuz 1908	1 Yıl, 10 Ay

‘Atûfetlü Efendim Hazretleri

Karahisar-ı Sâhib sancağı dâhilinde Sandıklı kazâası kâ'im-makâmı Hacı İbrahim Efendinin müsün ve ‘alîlü'l-vücut olmasından nâşî ‘azliyle yerine münâsib birinin ta'yîni Hüdavendigâr vilâyetinden inhâ olunmuş ve Piremedi kâ'im-makâmlığından münfasıl Üveys Nailî Efendinin mezkûr kâ'im-makâmlığa ta'yîni tezekkür kılınmış olduğu beyânıyla icrâ-yı îcâbı istîzânına ve teferru'âtına dâ'ir intihâb-ı me'mûrîn komisyonundan kaleme alınan mazbata bir kıt'a tercüme-i hâl varakasıyla berâber leffen ‘arz ve takdîm kılınmış olmağla ber-vech-i istîzân icrâ-yı iktizâsı hakkında her ne vechle irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî müte'allik ve şeref-sudûr buyrulur ise infâz-ı mantûk-ı ‘âlîsine ibtidâr idileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim Fî 21 Receb sene 99 ve fî 27 Mayıs sene 98

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i vekâlet-penâhîleri ile melfûf mazbata ve varaka manzûr-ı ‘âlî buyrulmuş ve ber-vech-i istîzân mümâileyhin kazâ-i mezkûr kâ'im-makâmlığa ta'yîni müte'allik ve şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî muktezâ-yı ‘âlîsinden olarak zikr olunan mazbata ve varaka i'âde kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l emrindir Fî 23 Receb sene 99 ve Fî 29 Mayıs sene 98

BOA. İrade. Dâhiliye, 68571, 10 Haziran 1882/23 B 1299, lef 2.

Bâb-ı ‘Âlî
 Dâ’ire-i Umûr-ı Dâhiliye
 Mektûbî Kalemi
 ‘Aded
 1068

Huzûr-ı ‘Âlî-i Hazret-i Sadâret-penâhîye

Ma‘rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Hüdavendigâr vilâyetinde Karahisâr-ı Sâhib sancağında Sandıklı kazâsına tâbi’ Dazkırı nâhiyesinin Başmakçı karyesinde Ağustosun on birinci günü hareket-i arz vukû’uyla yüz on hânenin kâmilen yüz doksan bir hânenin kısmen münhedim olduğu vilâyet-i müşârünileyha vekâletinin yigirmi yedi Ağustos târîhli telgrafnâmesinde iş’âr olunmuş ve Ağustosun on birinde vukû’ bulan hareket-i arzın Ağustosun yigirmi yedisinde bildirilmesi sebebi vilâyetden soruldukda Sandıklı kâ’im-makâmı İsmail Hakkı Beyin işbu hareket-i arzı 25 Ağustos 308 târîhli tahrîrâtla Karahisâr mutasarrıflığına bildirdiği cevâbı alınmış olduğuna ve bu maddenin derhâl telgrafla iş’ârı lâzım iken on dört gün sonra yazılması kâ’im-makâmın rehâvet ve betâ’etine muhavvel olduğundan emsâline ‘ibret olmak üzere kâ’im-makâm-ı mümâileyhin ‘azli muktezâ-yı emr ü fermân-ı hazret-i hilâfet-penâhî bulunduğuna ve Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne me’zûnlarından olub müddet-i mu’ayyenesini Aydın vilâyeti ma’iyetinde ikmâl ile Der-sa’âdete ‘avdet itmiş olan ve dört beş aydan beru açıkda bulunmuş olan Reşad Beyin mezkûr Sandıklı kazâsı kâ’im-makâmlığına me’mûriyeti münâsib olarak bu bâbda Hüdavendigâr vilâyetinden mevrûd iki kıt’a telgrafnâme leffen takdîm kılındığına binâen icrâ-yı îcâbı vâbeste-i re’y-i ‘âlî-i sadâret-penâhîleridir Ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü’l emrindir Fî 21 Safer sene 1310 ve Fî 1 Eylül sene 308

BOA. İrade. Dâhiliye, 1298, 25 Eylül 1892/4 Ra 1310, lef 3.

EK-4: Sandıklı Kazası Hanedân-ı Kadîminden ve Meclis-i İdâre Azâsından Olan Halil Ağa'ya Kapıcıbaşlık Rütbesi Tevcihi İle İlgili Arz Tezkiresi ve İrade-i Seniyye

دائرة دارالخلافه
مكة المكرمة
١٢٨٥

اقدم حضراتي
دوستانو
مندوقل قضاس خاناننده و مجلس اداره اعضاسنده خلیل اعانت حکومت کلیه به عامه مصالح همه خدمت و معارفی کوریکه اولدوقنده محمد کاتب
قبرص با کلبه نرسیده ناطقین صفتی هداوتکار و لایقندنه کلونه تحریکات قضیه اجرای ایجابی حاوی راضیه نقتت جلد سنک تکلیف عصبه و تقسیم
اولفند اولیایه هزه و جرد اراده سنیه صفت بکتره شرفمنوع جوریلور ایله انقاز حکم حدینه ابتداء اولمده بعض بیانیه تنگه شادوی ترجم قندی انتم
اصولاً به اینجه
حاکم

مدد و صبر بلکه زورده
رسیده و نیت نظم لور یقینده به مطهر عا و برادره شونکده
صدا بنفاهدی اوردنه و حکم اراده سنیه ضابطه خلافی حتم قنده
جو کسه اظهردن اوردنه عطفه و تارکده
اصولاً به اینجه
حاکم

i.DH 1102/26366

3

Bâb-ı ‘Âlî
Dâ’ire-i Sadâret
Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn

Devletlü Efendim Hazretleri

Sandıklı kazâsı hânedânından ve meclis-i idâre a’zâsından Halil Ağanın hükûmet-i mahalliyeye ‘â’it mesâlihde hüsn-i hıdmet ve mu’âveneti görülmekte olduğundan bahsle rikâb-ı şâhâne kapucıbaşılığı rütbesiyle taltîfi hakkında Hüdavendigâr vilâyetinden gelen tahrîrâtın leffiyle icrâ-yı îcâbını hâvî Dâhiliye Nezâret-i celîlesinin tezkiresi ‘arz ve takdîm kılınmış olmağla ol bâbda her ne vechle irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî şeref-müte’allik buyrulur ise infâz-ı hükûm-i celîlesine ibtidâr olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim

Fî 7 Safer sene 306 ve Fî 1 Teşrîn-i evvel sene 304 Sadr-ı a’zam Kâmil

Ma’rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i ta’zîm olup melfûflarıyla manzûr-ı âlî buyrulan işbu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleri üzerine mûcibince irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref-müte’allik buyrulmuş olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü’l emrindir Fî 10 Safer sene 306 ve Fî 4 Teşrîn-i evvel sene 304

Ser-kâtib-i hazret-i şehriyârî

Bende

Süreyyâ

BOA. İrade. Dâhiliye, 86366, 16 Ekim 1888/10 S 1306, lef 3.

‘Adliye Nezâret-i Celîlesi Cânib-ı ‘Âlîsine Tezkîre

Hüdavendigâr Vilâyet-i Behiyyesine Tahrîrât

Sandıklı ahâlisinden Onbaşızâde Bekir Efendinin tecâvüzât-ı lisâniyyesi Zabtiye Nezâret-i celîlesinden ‘arz ve takdîm kılınan telgrafnâme ile ‘arz idilmiş olduğundan hükûmetce tahkîkât-ı lâzıme îfâsıyla mu’âmele-i kânûniyyenin icrâsı şeref-sudûr buyrulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî îcâb-ı ‘âlîsinden bulunduğu Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne Baş Kitâbet-i Celîlesinden bâ-tezkîre-i husûsiye inbâ ve Hüdavendigâr vilâyetine de teblîgât icrâ olunmağla nezâret-i celîle-i âsafânelerince dâhi iktizâsının îfâsı bâbında

BOA. BEO. 145089, 15 Ekim 1902/13 B 1320.

Hüdâvendigâr Vilâyeti

Mektûbî Kalemi

‘Aded

323

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine

Karahisâr-ı Sâhib sancağı dâhilinde kâ'in Sanduklu kazâsına muzâf Şeyhlü nâhiyesinin hükûmet merkezi olan Şeyhlü mevki'inin vehâmet-i âb ü hevâsı mülâsebesiyle me'murîn-i mevcûde ekser evkâtini hastalıkla imrâr eylemelerinden nâşî mu'âmelât-ı resmiye ve umûr-ı mühimme-i tahsîliye zabt u rabt-ı memleket sektedâr olduğuna ve Çivril karyesinin âb ü hevâsı latîf olduğundan başka zâten Şeyhlüden cesîm olmakla berâber haftada bir def'a pazarı ve birçok dekâkîn ile han ve hamamı müştemil 'âdeti kasaba şeklinde bir karye olup husûsiyle şu aralık Aydın Demiryolunun oraya imtidâdıyla mevkıf ittihâz olmasından dolayı mu'âmelâtı tevessü' iderek cesâmet ve ehemmiyet-i mevki'iyesi hasebiyle cihet-i 'askeriyeden bir depo inşâsı dahi tasavvur idilmesine ve şimendüfer münâsebetiyle meçhûlül-ahvâl bir takım eşhâsın bulunmasına nazaran karye-i mezkûrenin hüsn-i idâre ve inzibâtı hemîşe-i hükûmetin pîş-i nazarında bulunmak üzere Şeyhlü nâhiyesi hükûmetinin oraya nakl ve ikâmesi hâlen ve maslahaten pek muktezî görünmüş ve Şeyhlüdeki hükûmet konağı zâten oturulamayacak derecede mâ'il-i inhidâm olup mezkûr Çivril karyesine yapılacak hükûmet konağının inşâsının ise ahâli tarafından söz verilmekte bulunmuş idüğünden bahsle ol vechle emr-i nakline müsâ'ade istihsâli livâ ve kazâ-i mezbûr meclis-i idâresi mazbatalarında beyân ve inbâ olunmasıyla meclis-i idâre-i vilâyete bi'l-havâle sûret-i iş'ar müvâfık-ı nefsu'l-emr olduğundan ol vechle îfâ-yı muktezâsı husûsunun cânib-ı 'âlî-i nezâret-penâhîlerine izbârı ifâde olunmağın muktezâsının îfâ ve emr ve inbâ buyrulması bâbında emr ü fermân hazret-i men-lehü'l emrindir Fî 4 Rebî'ü'l-evvel sene 308 ve Fî 6 Teşrîn-i evvel sene 306

Hüdavendigâr Vilâyeti Vâlisi bende Mahmut Celâle'd-dîn bin 'Azîz

BOA. ŞD. DH. 1549/52, Hüdavendigâr 2/323, 15 Kasım 1890/2 R 1308.

Bâb-1 'Âlî

Me'mûrîn-i Mülkiye Komisyonu

Hüseyin Cemil Bey Ergiri sancağı mutasarrıfı sa'âdetlü Mehmet Emin Paşanın oğludur. Bin iki yüz yetmiş sekiz senesi Recebinin on dördünde Selanikte tevellüd itmişdir. Mu'allim-i mahsûsdan 'ulûm-ı ibtidâ'iyeyi ve Mekteb-i Hukûk-ı Şâhânedâ tahsîl ile 'âlî derecesinde şehâdetnâme almış ve intihâb-ı me'mûrîn komisyonunca bi'l-ımtihân üçüncü sınıftan tahrîrât müdürliği ve kâ'im-makâmlık intihâbnâmeleri istihsâl eylemiştir. Türkçe kitâbet ider.

Bin iki yüz doksan beş senesi şehr-i Receb-i şerîfnde mülâzemetle Edirne vilâyeti mektûbî kalemine dâhil ve doksan altı senesi Cemâziye'l-âhiresinin yirmi üçünde 150 kuruş ma'âşa nâ'il olub doksan yedi senesi Muharreminin selhinde ma'âşı 250 guruşa iblâğ idildiği hâlde Rebî'ü'l-âhîrinin ikisinde 200 guruş kalmış ve şehr-i Şa'bânının yigirmisinde 25 guruş ve Şevvâlin sekizinde 75 guruş ve doksan sekiz senesi Muharreminin on birinde 50 guruş zammla ma'âşı 350 guruşa iblâğ edilmiş ve doksan dokuz senesi şehr-i Şa'bânının onunda bi'l-ıstifâ Der-sa'âdete gelib bin üç yüz iki senesi Şevvâli ibtidâsında Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dâ'iresi kalemine devâma başlamış ve bin üç yüz dört senesi Zi'l-hiccesinin altısında bi'l-ımtihân dâ'ire-i mezkûrede şehrî 400 guruş ma'âşla ikinci sınıf mülâzımlığa ta'yîn ve bin üç yüz yedi senesinin Şevvâlinin dokuzunda ma'âş-ı mezkûr 500 guruşa iblâğ olunmuş ve bin üç yüz sekiz senesi Cemâziye'l-evvelisinin onunda dâ'ire-i mezkûrece birinci sınıf mülâzımlığa terfî ve bin üç yüz üç senesi Zi'l-hiccesinin yigirmi beşinde 'uhdesine rütbe-i sâlis tevcîh ve bin üç yüz altı senesi Saferinin yedisinde dördüncü rütbeden mecîdî nişânı ihsân buyrulmuştur. Mûmâileyhin me'mûrîn-i mülkiye komisyonundan aldığı 26 Hazirân 1302 târîhli tahrîrât müdürliği intihâbnâmesiyle 23 Eylül 1308 târîhli kâ'im-makâmlık intihâbnâmesi, 25 Zi'l-hicce 1303 târîhli rütbe-i sâlis ru'ûs-ı hümâyûn ve 7 Safer 1303 târîhli nişân berât-ı 'âlîsi ve 20 Receb 1308 târîhli mekteb-i hukûk şehâdetnâmesi ve 20 Eylül 1308 târîhli nüfûs tezkire-i 'Osmâniyesi 'aynen görölüb i'âde kılınmış ve Edirne vilâyeti mektûbî kaleminden aldığı ma'âşların mikdârı vilâyet-i müşârinileyhâdan 20 Cemâziye'l-evvel 301 târîh ve 848 numerosuyla cevâben Şûrâ-yı Devlet Riyâseti vekâlet-i celflesine gelen tahrîrâtın melfûfu bulunarak muhâsebe-i vilâyetin memhûr pusulası mûndericâtına muvâfık bulunmuş ve mezkûr tahrîrât Şûrâ-yı Devlet Sicill Şu'besindeki tercüme-i hâline merbûten hıfz olunmuştur.

Mûmâileyh bin üç yüz on bir senesi şehr-i Rebî'ü'l-evvelinin on birinde ma'âş-ı hâliyesiyle Tanzîmât Dâ'iresine nakl edilmiştir. Mûmâileyhe vazîfe-i me'mûriyetinde ikdâm ve gayreti cihetiyle sene-i merkûme Zi'l-ka'adesinin yigirmi altısında terfî'en rütbe-i sâniye sınıf-ı sâniyi tevcîh buyrulmuştur. Mûmâileyhin bin üç yüz on iki senesi Rebî'ü'l-evvelinin beşinde ma'âş-ı hâliyesiyle Şûrâ-yı Devlet Mâliye Dâ'iresine nakl olduğu Şûrâ-yı Devlet Sicill Şu'besinin 28 Mayıs 1318 târihli müzekkeresinde gösterilmiştir. Mûmâileyh bin üç yüz on üç senesi Rebî'ü'l-evveli guresinde ikinci sınıf mu'âvinliğe terfî' ve ma'âş-ı bin üç yüz on beş senesi Cemâziye'l-âhiresinin on altısında 550 kuruşa iblâğ olunub sene-i merkûme Şa'bânının yigirmisinde ma'âşıyla birinci sınıf mu'âvinliğine terfî' ve sene-i merkûme Ramazânının yirgimi birinde ma'âş-ı 600 kuruşa iblâğ edildiği Şûrâ-yı Devlet Sicill Şu'besinin 8 Hazirân 314 târihli vukû'ât pusulasında gösterilmiştir. Mûmâileyh vezâ'if-i me'mûriyetini hüsn-i ifâda sâ'y ve gayreti müşâhede olması cihetiyle şâyân-ı 'âtîfet-i seniyye olduğundan bin üç yüz on altı senesi Rebî'ü'l-evvelinin yirmi birinde terfî'en rütbe-i sâniye mütemâyizi tevcîh buyrulmuştur. Mûmâileyhin ma'âş-ı sene-i merkûme Cemâziye'l-evvelisinin yirgimi dokuzunda 660 kuruşa ve sene-i merkûme Şa'bân guresinde 775 kuruşa ve bin üç yüz on yedi senesi Rebî'ü'l-evvelinin on dokuzunda 830 kuruşa, bin üç yüz on sekiz senesi Recebinin beşinde 910 kuruşa iblâğ edildiği mezkûr müzekkerede gösterilmiştir. Üçüncü sınıftan olan Geyve kazâsı kâ'im-makâmılığına sınıf-ı mezbûrdan müntehab mülâzemetten olub bir kâ'im-makâmılığa ta'yînini istid'â itmekde olan mûmâileyhin intihâb edildiği Dâhiliye Nezâret-i celîlesinin me'mûrîn-i mülkiye komisyonuna havâle buyrulan tezkiresinde gösterilmiş ve tedkîk idilen tercüme-i hâlinde mâni'-i istihdâm ilişiği görülememiş olduğundan ber-mûceb-i iş'âr tasdîk-i me'mûriyeti hakkında virilen karar üzerine ve bi'l-istizân şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî mûcibince bin üç yüz yigirmi senesi Şa'bânının on dördünde 1125 kuruş ma'âşla mezkûr Geyve kazâsı kâ'im-makâmılığına ta'yîn buyrulmuştur.

BOA. İrade, Dâhiliye, 1432, 19 Mart 1905/12 M 1323, lef 1.

KAYNAKÇA

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

Bâb-ı ‘Âlî Defterleri, Sadâret Divan (Beylikçi) Kalemi Defterleri, Tevcîhât-ı Mülkiye Defterleri

A. DVNS. TVCM. d. 00001.

Bâb-ı ‘Âlî Belgeleri, Bâb-ı ‘Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Sadâret Mektûbî Kalemi Umûm Vilâyet Yazışmalarına Ait Belgeler

A. MKT. UM. 574/75, 26 Haziran 1862/ 28 Z 1278.

Bâb-ı ‘Âlî Evrâk Odası Belgeleri

BEO. 8918, 11 Aralık 1890/21Ca1310; BEO. 2309, 11 Temmuz 1892/16 Z 1309; BEO. 9970, 3 Ocak 1893/14 C 1310; BEO. 10570, 20 Ocak 1893/2B 1310; BEO. 10684, 22 Ocak 1893/4 B 1310; BEO.12780. 11 Mart 1893/22 Ş 1310; BEO. 13054. 9 Nisan 1893/22 N1310; BEO. 15598, 27 Mayıs 1893/11 Za 1310; BEO. 18771, 5 Ağustos 1893/22 M 1311; BEO.19567. 21 Ağustos 1893/9 S 1311; BEO. 25748, 15 Ocak 1894/8 B 1311; BEO. 26392, 31 Ocak 1894/24 B 1311; BEO. 48642, 3 Temmuz 1895/10 M 1313; BEO. 81406, 3 Mart 1898/10 L 1315; BEO. 145089, 15 Ekim 1902/13 B 1320; BEO. 145321, 21 Ekim 1902/19 B 1320; BEO. 147733, 3 Ocak 1903/4 L 1320; BEO. 149309, 4 Şubat 1903/6 Za1320; BEO. 155315, 18 Mayıs 1903/20 S 1321; BEO. 219016, 3 Ekim 1906/14 Ş 1324; BEO. 231948, 4 Temmuz 1907/23 Ca 1325; BEO. 247131, 19 Nisan 1908/18 Ra 1326; BEO. 251021, 1 Temmuz 1908/2 C 1326; BEO. 251932, 20 Temmuz 1908/21 C 1326; BEO. 252483, 27 Temmuz 1908/28 C 1326; BEO. 301467, 27 Mart 1912/7 R 1330.

Dâhiliye Nezâreti Belgeleri, İdarî Kısım Belgeler

DH. İD. 92-2/5, 21 Ekim 1911/28 L1329; DH. İD. 97-1/46, 1 Nisan 1912/12 R 1330; DH. İD. 144-1/20, 17 Temmuz 1912/2 Ş 1330.

Dâhiliye Nezâreti Belgeleri, Mebânî-i Emîriye ve Hapishâneler Müdüriyeti Belgeleri

DH. MB. HPS. 144/60, 3 Şubat 1912/14 S 1330; DH. MB. HPS. 13/22, 23 Aralık 1917/8 Ra 1336; DH. MB. HPS. 33/48, 2 Nisan 1920/12 B 1338.

Dâhiliye Nezâreti Belgeleri, Mebânî-i Emîriye ve Hapishâneler Müdüriyeti Belgeleri, Müteferrik

DH. MB. HPS. M. 20/81, 22 Nisan 1915/7 C 1333.

Dâhiliye Nezâreti Belgeleri, Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi

DH. MKT. 1379/73, 11 Kasım 1886/21 S 1304; DH. MKT. 1386/23, 17 Ocak 1887/5 R 1304; DH. MKT. 1440/68, 18 Ağustos 1887/28 Za 1304; DH. MKT. 1450/58, 24 Eylül 1887/6 M 1305; DH. MKT. 1544/71, 18 Eylül 1888/12M 1305; DH. MKT. 1544/104, 19 Eylül 1888/13 M 1306; DH. MKT. 1548/15, 28 Eylül 1888/22 M 1306; DH. MKT. 1705/60, 5 Mart 1890/13 B 1307; DH. MKT. 1713/33, 31 Mart 1890/10 Ş 1307; DH. MKT. 1730/60, 10 Haziran 1890/22 L 1307; DH. MKT. 1776/98, 30 Ekim 1890/16 Z Ra1308; DH. MKT. 1791/62, 13 Aralık 1890/1 Ca Ra1308; DH. MKT. 1860/8, 18 Ağustos 1891/12 M 1309; DH. MKT. 1861/101, 23 Ağustos 1891/17 M 1309; DH. MKT. 1891/4, 17 Kasım 1891/15 R 1309; DH. MKT. 1892/10, 19 Kasım 1891/17 R 1309; DH. MKT. 1937/62, 28 Mart 1892/29 Ş 1309; DH. MKT. 1975/14, 20 Temmuz 1892/25 Z 1309; DH. MKT. 2026/36, 29 Kasım 1892/9 Ca 1310; DH. MKT. 2030/86, 13 Aralık 1892/23 Ca 1310; DH. MKT. 2043/118, 18 Ocak 1893/29 C 1310; DH. MKT. 2048/93, 3 Şubat 1893/16 B 1310; DH. MKT. 2049/68, 6 Şubat 1893/19 B1310; DH. MKT. 2061/145, 17 Nisan 1893/30 N 1310; DH. MKT. 70/16, 20 Haziran 1893/6 Z 1310; DH. MKT.18/33, 28 Ağustos 1893/16 S 1311; DH. MKT. 190/81, 1 Ocak 1894/7 C 1311; DH. MKT. 193/67, 7 Ocak 1891/29 C 1311; DH. MKT. 248/3, 13 Haziran 1894/9 Z 1311; DH. MKT. 282/9, 12 Eylül 1894/12 Ra 1312; DH. MKT. 336/59, 23 Ocak 1895/27 B 1312; DH. MKT. 422/18, 2 Eylül 1895/12 Ra 1313; DH. MKT. 429/51, 17 Eylül 1895/27 Ra 1313; DH. MKT. 431/8, 20 Eylül 1895/1 R 1313; DH. MKT. 2133/44, 13 Kasım 1898/28 C 1316; DH. MKT. 2133/130, 14 Kasım 1898/29 C 1316; DH. MKT. 2193/103, 26 Nisan 1899/16 Z 1316; DH. MKT. 2314/27, 5 Mart 1900/4 Za 1317; DH. MKT. 2335/5, 22 Nisan 1900/22 Z 1317; DH. MKT. 2555/87, 5 Haziran 1900/7 S 1318; DH. MKT. 2369/56, 5 Temmuz 1900/8 Ra 1318; DH. MKT. 2460/32, 11 Mart 1901/20 Za1318; DH. MKT. 2462/88, 17 Mart 1901/26 Za1318; DH. MKT. 2535/34, 23 Eylül 1901/9 C 1319; DH. MKT. 2544/121, 15 Ekim 1901/ 2 B 1319; DH. MKT. 2580/36, 26 Ocak 1902/16 Ş 1319; DH. MKT. 463/50, 31 Mart 1902/21 Z 1319; DH. MKT. 507/36, 19 Mayıs 1902/11 S 1320; DH. MKT. 613/16, 18 Kasım 1902/17 Ş 1320; DH. MKT. 653/1, 14 Şubat 1903/1 Za 1320; DH. MKT. 877/51, 8 Haziran 1904/25 Ca 1322; DH. MKT. 872/14, 21 Temmuz 1904/7 Ca 1322; DH. MKT. 915/90, 2 Şubat 1905/27 Za 1322; DH. MKT. 1057/32, 10 Mart 1906/14 M 1324; DH. MKT.1147/45, 16 Şubat 1907/3 M 1325; DH. MKT. 1191/7, 15 Ağustos 1907/6 B 1325;DH. MKT. 1215/4, 4 Aralık 1907/28 L 1325; DH. MKT.

1222/34, 3 Ocak 1908/28 Za 1325; DH. MKT. 1227/59, 29 Ocak 1908/25 Z 1325; DH. MKT. 1249/5, 20 Nisan 1908/19 Ra 1324; DH. MKT. 1255/46, 19 Mayıs 1908/18 R 1324; DH. MKT. 1169/14, 27 Mayıs 1909/6 R 1327.

Dâhiliye Nezâreti Belgeleri, Tesrî-i Muâmelât ve Islahât Komisyonu Belgeleri, Dâhiliye Nezâreti Tesrî-i Muâmelât

DH. TMIK. S. 30/27, 24 Mayıs 1900/25 M 1318; DH. TMIK. S. 70/43, 5 Mayıs 1907/ 29 L 1325; DH. TMIK. S. 68/22, 18 Mayıs 1907/5 R 1325.

Bâb-ı ‘Âlî Belgeleri, Bâb-ı ‘Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrâk Müdürlüğü, İrâdeler, Askerî

İrade, AS. 47/48, 26 Ekim 1903/5 Ş 1321.

Bâb-ı ‘Âlî Belgeleri, Bâb-ı ‘Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrâk Müdürlüğü, İrâdeler, Dâhiliye

İrade. Dâhiliye, 62756, 5 Temmuz 1878/4 B 1295; İrade. Dâhiliye, 64182, 26 Ağustos 1879/8 N 1296; İrade. Dâhiliye, 65578, 11 Ağustos 1880/4 N 1297; İrade. Dâhiliye, 67782, 31 Aralık 1881/10 S 1299; İrade. Dâhiliye, 68571, 10 Haziran 1882/23 B 1299; İrade. Dâhiliye, 77083, 25 Ocak 1885/8 R 1303; İrade. Dâhiliye, 82321, 31 Ağustos 1887/12 Z 1304; İrade. Dâhiliye, 86366, 16 Ekim 1888/10 S 1306; İrade, Dâhiliye, 1135, 4 Mayıs 1889/4 N 1306; İrade. Dâhiliye, 1298, 25 Eylül 1892/4 Ra 1310; İrade, Dâhiliye, 1135, 4 Mayıs 1889/4 N 1306; İrade. Dâhiliye, 1217, 14 Şubat 1891/7 B 1308; İrade. Dâhiliye, 1301, 18 Ocak 1893/29 R 1310; İrade. Dâhiliye, 1311, 6 Mart 1894/28 Ş 1311; İrade. Dâhiliye, 1323, 17 Haziran 1895/23 Z 1312; İrade. Dâhiliye, 1360, 25 Aralık 1898/11 Ş 1316; İrade Dâhiliye, 1378, 28 Ekim 1900/4 B 1318; İrade. Dâhiliye, 1378, 27 Aralık 1900/5 N 1318; İrade, Dâhiliye, 1380, 27 Aralık 1900/5 N 1318; İrade, Dâhiliye, 1432, 19 Mart 1905/ 12 M 1323; İrade, Dâhiliye, 1463, 2 Mart 1908/28 M 1326; İrade, Dâhiliye, 1467, 18 Temmuz 1908/19 C1326; İrade, Dâhiliye, 1490, 15 Ekim 1911/22 L 1329; İrade, Dâhiliye, 1508, 1 Haziran 1914/7 B 1332,

Bâb-ı ‘Âlî Belgeleri, Bâb-ı ‘Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrâk Müdürlüğü, İrâdeler, Husûsî

İrade. Hususi. 35, 28 Ocak 1893/10 B 1310; İrade. Hususi. 16, 18 Ekim 1902/16 B 1321.

Bâb-ı ‘Âlî Belgeleri, Bâb-ı ‘Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrâk Müdürlüğü, İrâdeler, Şûrâ-yı Devlet

İrade. Şûrâ-yı Devlet. 28/1300, 16 Eylül 1873/23 B 1290; İrade. Şûrâ-yı Devlet. 74/4368, 21 Nisan 1885/6 B 1302; İrade. Şûrâ-yı Devlet. 79/4659, 13 Ocak 1886/7 R 1303; İrade. Şûrâ-yı Devlet. 120/7181, 9 Temmuz 1892/14 Z 1309.

Bâb-ı ‘Âlî Belgeleri, Bâb-ı ‘Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrâk Müdürlüğü, İrâdeler, Ticâret ve Nâfia

İrade. Ticaret ve Nafia. 16/9, 2 Ocak 1893/27 Za 1324.

Bâb-ı ‘Âlî Belgeleri, Bâb-ı ‘Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrâk Müdürlüğü, İrâdeler, Taltîfât

İrade. Taltifât. 414/47, 20 Ocak 1907/6 Z 1324; İrade. Taltifât. 438/50, 2 Aralık 1907/26 L 1325.

Bâb-ı ‘Âlî Belgeleri, Bâb-ı ‘Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrâk Müdürlüğü, İrâdeler, Tekâüd Sandığı

İrade. TKS. 19/13, 1 Temmuz 1907/20 Ca 1325.

Bâb-ı ‘Âlî Belgeleri, Şûrâ-yı Devlet Belgeleri

ŞD. DH. 1536/8, Hüdavendigâr 1/254, 8 Eylül 1873/15 B 1290; ŞD. DH. 262/43, Maliye 3/477, 5 Mayıs 1876/16 C 1293; ŞD. DH. 2890/19, İstida 7/721, 28 Temmuz 1878//23 R 1295; ŞD. DH. 1544/22, Hüdavendigâr 2/35, 24 Kasım 1885/17 S 1303; ŞD 880/42, Tekâüd 2/483, 18 Mayıs 1887/24 Ş 1304; ŞD 887/6, Tekâüd 2/1022, 17 Temmuz 1888/2 Za1305; ŞD. DH. 2567/4, Dersaadet 11/619, 10 Mart 1891/29 B 1308; ŞD. DH. 1549/52, Hüdavendigâr 2/323, 15 Kasım 1890/2 R 1308; ŞD. DH. 1551/36, Hüdavendigâr 2/763, 16 Haziran 1892/21 Za 1309; ŞD. DH. 2611/25, Dersaadet 13/519, 9 Mart 1893/20 Ş 1310; ŞD. DH. 1570/14, Hüdavendigâr 3/437, 20 Ocak 1898/27 Ş 1315; ŞD. DH. 1582/9, Hüdavendigâr 4/76, 16 Ekim 1902/14 B 1320; ŞD. DH. 1219/29, Ticaret 3/314, 13 Kasım 1902/12 Ş 1320; ŞD. DH. 1581/11, Hüdavendigâr 4/23, 28 Ocak 1903/29 L 1320; ŞD. DH. 3020/59, İstida 23/778, 22 Haziran 1903/26 Ra 1321; ŞD. DH. 3034/55, İstida, 26/322, 5 Mayıs 1906/11 Ra 1324; ŞD. DH. 1223/821, Ticaret 3/821, 14 Kasım 1906/27 N 1324; ŞD. DH. 1599/17, Hüdavendigâr 4/830, 14 Şubat 1907/1 M 1325; ŞD. DH. 1114/46, Mazulin, 1/1146, 4 Şubat 1907/21 Z 1324; ŞD. DH. 1601/19, Hüdavendigâr 4/962, 23 Haziran 1908/ 24 Ca 1326.

Yıldız, Perâkende Evrâkı, Arzuhal, Jurnal

Y. PRK. AZJ. 34/77, 4 Temmuz 1897/ 4 S1315.

Yıldız Perâkende Evrâkı, Şûrâ-yı Devlet Marûzâtı

Y. PRK. ŞD. 1/51, 9 Mart 1893/20 Ş 1310.

SALNAMELER

Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi

- 1870-1871/ H.1287, Defa 1.
1871-1872/ H.1288, Defa 2.
1872-1873/ H.1289, Defa 3.
1873-1874/ H.1290, Defa 4.
1874-1875/ H.1291, Defa 5.
1875-1876/ H.1292, Defa 6.
1876-1877/ H.1293, Defa 7.
1877-1878/ H.1294, Defa 8.
1878-1879/ H.1295, Defa 9.
1878-1879/ H.1296, Defa 10.
1879-1880/ H.1297, Defa 11.
1883-1884/ H.1301, Defa 12.
1884-1885/ H.1302, Defa 12.
1885-1886/ H.1303, Defa 13.
1886-1887/ H.1304, Defa 14.
1887-1888/ H.1305, Defa 15.
1888-1889/ H.1306, Defa 16.
1890-1891/ H.1306, Defa 17.
1891-1892/ H.1307, Defa 18.
1892-1893/ H.1310, Defa 19.
1893-1894/ H.1311, Defa 20.
1894-1895/ H.1312, Defa 21.
1895-1896/ H.1313, Defa 22.
1896-1897/ H.1314, Defa 23.
1897-1898/ H.1315, Defa 24.
1898-1899/ H.1316, Defa 25.
1899- 1900/ H.1317, Defa 26.
1900-1901/ H.1318, Defa 27.
1901-1902/ H.1319, Defa 28.
1902-1903/ H.1320, Defa 29.
1903-1904/ H.1321, Defa 30.
1904-1905/ H.1322, Defa 31.

1905-1906/ H.1323, Defa 32.

1906-1907/ H.1324, Defa 34.

1907-1908/ H.1325, Defa 34.

NİZAMNAMELER

7 C 1281/7 Kasım 1864 Vilâyet Nizâmnamesi, Düstur, 1. Tertib, Cilt 1, Matba'a-ı Âmire, 1289, s. 608-624.

29 Şevvâl 1287/9 Kânûn-ı sâni 1286/ 22 Ocak 1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi, Düstûr, I. Tertip, C.I, Matbaa-ı Âmire, 1289, s. 625-651.

LİTERATÜR

AKDAĞ, Mustafa, "Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 5, S. 3, (1947), s. 291-313.

_____. "Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri", **DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 8, S. 14, (1963), s. 51-61.

_____. "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi", **DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.4, S.6, (1966), s. 201-247.

AKYILDIZ, Ali, "Osmanlı Anadolu'sunda İlk Demiryolu: İzmir-Aydın Hattı (1856-1866)", **Çağın Yakalayan Osmanlı!, Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri**, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Mustafa Kaçar, İstanbul: IRCICA Yayını, 1995, s. 256-259.

ARMAĞAN, Abdüllatif, "XVI. Yüzyılda Teke Sancağı'nın İdarî Taksimatı ve Kır İskân Merkezleri", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C.8, S.3 (Eylül 2011), s. 150-198.

ATALAYER, Günay, ERASLAN, Işıl, "Anadolu'da "Alaca" Üzerine Bir Karşılaştırma", **Akdeniz Sanat Dergisi**, C. 6, S. 11, (2013), s. 251-263.

AVCI, Yasemin, **Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)**, Birinci Baskı. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004.

_____. **Bir Osmanlı Kentinde Tanzimat Reformları ve Kentsel Dönüşüm: Denizli (1839-1908)**, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010.

BAYKARA, Tuncer, "Kaza", **TDVİA**, C. 25, İstanbul: 2002 s. 119-120.

BEYHAN, Mehmet Ali, "Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler "Vak'a-yı Hayriyye", **Osmanlı**, C. 7, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 259-270.

ÇADIRCI, Musa, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", **Belleten**, C. XXXIV, S. 135, (Temmuz 1970), s. 409-420.

_____. “Tanzimat’ın İlanı Sıralarında Türkiye’de Yönetim (1826-1839)”, **Bellekten**, C. LI, S. 201, Türk Tarih Kurumu, (Aralık 1987), s. 1215-1240.

_____. “Tanzimat Döneminde Karayolu Yapımı”, **Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 15, S. 26, (1991), s. 153-167.

_____. **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Üçüncü Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

ÇAKMAK, Biray, Osmanlı Modernleşmesi Bağlamında Bir Batı Anadolu Kazasında Sosyo-Ekonomik Yapı: Uşak (1876-1908), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2008.

_____. “Geç Dönem Osmanlı Taşra Toplumunda Eşrafın Mahallî İşlevleri Üzerine: Uşaklı Tirîdzâde Mehmed Paşa”, **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)**, S.13 (Bahar 2011), s. 3-30.

_____. “Osmanlı Taşrasında Yönetilme Kaygıları: Karahallı Mülkî Nahiyesi’nin Kuruluşu”, **Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)**, S. 19, (Bahar 2014), s. 3-26.

_____. “Osmanlı Taşrasında Yönetme ve Yönetilme Kaygıları: Uşak Kazasında Mülkî-İdarî Değişim Talepleri ve Teşebbüsleri (1908-1919)” **OTAM**, S. 36 (2014), s. 45-65.

_____. “Osmanlı Devleti’nde İletişim Modernleşmesinin Taşra Boyutu: Uşak Kazası’nda Posta ve Telgraf Hizmetleri (1870-1912)”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD)**, S. 22, (Bahar 2015), s. 65-86.

_____. “Osmanlı Taşrasında Yönetmek ve Yönetilmek: Devlet, Eşraf ve Muhalefet (1876-1908) /Batı Anadolu Kazaları Örneğinde Bir İdari Tarih Tahlili”, 111K286 Numaralı TÜBİTAK 1001 Projesi Sonuç Raporu, Uşak Üniversitesi, 2015.

_____. “ Osmanlı Taşrasında Maarifin Modernleşme Serüveni: Sandıklı Kazası Erkek Rüştîye Mektebi (1886-1908)”, **Halil İncalcık Armağanı III**, (Ed. Ahmet Özcan), Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017, s. 318-368.

DAVİSON, Roderic H., **Osmanlı İmparatorluğunda Reform 1856-1876**, (Çev. Osman Akınhay), İkinci Basım. İstanbul: Agora Kitaplığı 2005.

_____. **Osmanlı-Türk Tarihi (1774-1923) Batı Etkisi**, (Çev. Mehmet Moralı), Birinci baskı. İstanbul: Melisa Matbaacılık, 2016.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, “Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri”, **Türkler**, C. 13, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 771-788.

ERGENÇ, Özer, “Osmanlı Klasik Dönemindeki “Eşraf” ve A’yan” Üzerine Bazı Bilgiler”, **Osmanlı Araştırmaları III**, İstanbul: 1982, s. 105-118.

GENÇ, Mehmet, “İltizam”, **TDVİA**, C. 22, İstanbul: 2000, s. 154-158.

_____. **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2002.

GENÇOĞLU, Mustafa, “1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 2. 1, (2011), s. 29-50.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “Nahiye”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 9, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964, s. 37-39.

GÖYÜNÇ, Nejat, “Osmanlı Devletinde Taşra teşkilatı (Tanzimat’a Kadar)”, **Osmanlı**, C. VI, İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 2000, s. 77-86.

GÜNEŞ, Mehmet, Osmanlı Taşra İdaresinin Değişim Sürecinde Kaymakamlık Kurumu (1842- 1871), Yayınlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2013.

HALAÇOĞLU, Yusuf, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

_____. “Klasik Dönemde Osmanlılarda Haberleşme ve Yol Sistemi”, **Çağın Yakalayan Osmanlı! Osmanlı Devleti’nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri**, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Mustafa Kaçar, İstanbul: IRCICA Yayını, 1995, s.13-21.

_____. **Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)**, Birinci baskı. İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, 2014.

HEPER, Metin, “19. yy’da Osmanlı Bürokrasisi” **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 245-258.

İŞPİRLİ, Mehmet, “Beylerbeyi”, **TDVİA**, C. 6, İstanbul: 1992, s. 69-74.

KAÇAR, Mustafa, “Osmanlı Telgraf İşletmesi”, **Çağın Yakalayan Osmanlı! Osmanlı Devleti’nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri**, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Mustafa Kaçar, İstanbul: IRCICA Yayını, s. 45-120.

KAYA KILIÇ, Selda, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye’de İl Yönetimi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 1995.

KALLEK, Cengiz, “Kile”, **TDVİA**, C. 25, İstanbul: 2002, s. 568-571.

_____. “Okka”, **TDVİA**, C. 33, İstanbul: 2007, s. 338-339.

KIRMIZI, Abdulhamit, **Abdülhamid’in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908**, Üçüncü baskı. İstanbul: Klasik Yayınları, 2008.

KÖKSAL, Yonca, “Tanzimat Döneminde Bulgaristan: Osmanlı’da Merkezi Devletin Oluşumu”, **Toplum ve Bilim**, S. 83, (Kış 1999/2000), s. 241-267.

ORTAYLI, İlber, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Yerel Yönetim Geleneği**, Ankara: Hil Yayınları, 1985.

_____. “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C. I, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 231-244.

_____. **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Üçüncü Baskı. Ankara: Cedit Neşriyat, 2008.

_____. **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840- 1880)**, İkinci Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

_____. **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı**, Dördüncü Baskı. İstanbul: Kronik kitap, 2017.

_____. **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Kırk beşinci baskı. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017, s. 175.

ÖNTUĞ, Mustafa Murat, **Ahmet Vefik Paşa’nın Anadolu Sağ Kol Müfettişliği**, Birinci baskı. Konya: Palet Yayınları, 2009.

ÖZKAYA, Yücel, “Kaymakam”, **TDVİA**, C. 25, İstanbul: 2002, s. 84-85.

QUATAERT, “19. yy’da Osmanlı İmparatorluğu’nda Demiryolları”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 6, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), s. 1630-1635.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, “Yerel Yönetim Metinleri (III) Tuna Vilayet Nizamnamesi”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C.5, S. 2, (Mart 1996), s. 67-81.

_____. **Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu Yerel Yönetim Metinleri**, Birinci Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

- SENCER, Muzaffer, “Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat Sonrası Siyasal ve Yönetimsel Gelişmeler”, **Amme İdare Dergisi**, C. 17, S. 3, (Eylül 1984), s. 46-71.
- SEZER, Hamiyet, “Yeniçeri Ocağının Kaldırılışının Taşradaki Yansıması (1826-1827)”, **Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 19, S. 30, (1997), s. 217-220.
- ŞAHİN, Naci, **XIX. Yüzyılda Karahisar-ı Sahib Sancağı (Sosyo-ekonomik ve kültürel Yapı)**, Birinci baskı. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.
- ŞEMSEDDİN SAMİ, **Kâmûs-ı Türkî**, Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1317.
- TORUN, Sadık Fatih, Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Türkiye’de Kaza Yönetimi, ”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi, Ankara, 2005.
- TUTSAK, Sadiye, “Osmanlı Devletinin Son Devirlerinde Uşak Kazası”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 16, S. 1, (2001), s. 175-192.
- _____. “Batı Anadolu’nun Ulaşım Meselesinde Uşak-İzmir Yolu Yapım Çalışmaları”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 29, S. 1, (2014), s. 301-326.
- TURAL, Erkan, 1861 Hersek İsyanı, 1863 Eyalet Teftişleri ve 1864 Vilayet Nizamnamesi”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C. 13, S. 2, (Nisan 2004), s. 93-123.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- UZUNTEPE, Gülçin, Osmanlı İmparatorluğunda İlk Demiryolu: İzmir-Aydın-Kasaba (Turgutlu) (1856-1897), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi, Eskişehir, 2000.
- ÜNAL, Mehmet Ali, “Osmanlı Devletinde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”, **Osmanlı**, C.VI, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 111-121.
- _____. **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, 2010.
- YAZICI, Nesimi, Osmanlı Telgrafında Dil Konusu, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 26, S. 1, (1984), s. 751-764.
- _____. “Tanzimat’ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı”, **OTAM**, S. 3, (1992), s. 333-377.
- YERASİMOS, Stefan, “Tanzimat’ın Kent Reformları Üzerine”, **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, (Ed. Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu), (Altıncı baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), s. 507-524.

YÜCEL, Yaşar, “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i merkezîyet) Dair Gözlemler” **Bellekten**, C. XXXVIII, S. 152, (Ekim 1974), s. 657-708.

